

HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hasan Kalyoncu University
Law Review

Yıl / Year: Temmuz / July 2021 - Cilt / Volume: 11 - Sayı / Issue: 22

Derginin Sahibi / Owner of Review

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adına
Hukuk Fakültesi Dekanı
On behalf of Hasan Kalyoncu University, Dean of Law Faculty
Prof. Dr. Enver BOZKURT

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU

İletişim Adresi / Contact

Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Havalimanı Yolu
27410 Şahinbey / GAZİANTEP
E-posta: dergihuhuk@hku.edu.tr
Tel: +90 (342) 211 80 80 - Faks: +90 (342) 211 80 81

Sayfa ve Kapak Tasarımı / Graphic Design of Pages and Cover

Emre KIZMAZ

Yayıncı / Publisher

Seçkin Yayıncılık A.Ş. (Sertifika No: 45644)
Mustafa Kemal Mah. 2158. Sok. No: 13 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 435 30 30 - Faks: 0312 435 24 72

Yayın Yeri | Yılı / Place and Date of Publication

Ankara | Eylül 2021

ISSN

2147-3293

© HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ Dergisinin (HKÜHFD) her hakkı 5847 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne aittir. Gerçek ve tüzel kişiler tarafından kısmen dahi olsa çoğaltılamaz, yayımlanamaz. Dergide yayımlanan yazılardan alıntı yapılması ancak kaynak gösterilmesi koşulu ile mümkündür. Yazılarda yer alan görüşler yazarların kişisel görüşleridir.

HKÜHFD, yılda iki sayı olarak yayımlanan hakemli, uluslararası, süreli ve basılı dergidir.

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU | Dr. Öğr. Üyesi Kemal Haluk ERUYGUR
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BİLGİN | Prof. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cevdet İlhan GÜNAY | Doç. Dr. Memduh ASLAN
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Enver BOZKURT | Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KODAKOĞLU
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa Alper GÜMÜŞ | Dr. Öğr. Üyesi Tamer BOZKURT
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Oğuz Sadık AYDOS
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi

DANIŞMANLAR KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet BİLGİN | Prof. Dr. Maya Turgut ÖZ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ali Cem BUDAK | Prof. Dr. Mehmet Çağlar MANAVGAT
İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Ali Kemal YILDIZ | Prof. Dr. Murat ALIŞKAN
Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Asuman TURANBOY | Prof. Dr. Mustafa Alper GÜMÜŞ
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Aynur YONGALIK | Prof. Dr. Mustafa Tayfun AKGÜNER
Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Aziz Can TUNCAY | Prof. Dr. Muzaffer ŞEKER
Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cem BAYGIN | Prof. Dr. Nuri Tankut CENTEL
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cemil KAYA | Prof. Dr. Oruç Hami ŞENER
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cevdet İlhan GÜNAY | Prof. Dr. Osman Cökhhan ANTALYA
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Cevdet YAVUZ | Prof. Dr. Pınar AKAN
İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Enver BOZKURT | Prof. Dr. Selçuk ÖZTEK
Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Erdoğan BÜLBÜL | Prof. Dr. Serap HELVACI
Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Esra EKMEKÇİ ÇALICIOĞLU | Prof. Dr. Sevilay UZUNALLI
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Etem Saba ÖZMEN | Prof. Dr. Sururi AKTAŞ
Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Faruk ACAR | Prof. Dr. Şahin AKINCI
Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Fatma Nur CENTEL | Doç. Dr. Bahar Ceyda SÜRAL
Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ | Doç. Dr. Murat TOPUZ
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi | Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Hasan PULAŞLI | Doç. Dr. Seçkin NAZLI
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Hukuk Fakültesi | İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ
İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAYIN İLKELERİ

1. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar.
2. Makale yazarına ilişkin açıklama kısmında farklı bir ifade yoksa makalenin araştırma makalesi olduğu kabul edilir.
3. Makaleler e-posta yolu ile dergihukuk@hku.edu.tr adresine gönderilmelidir.
4. Yazılar, en az iki hakem denetiminden geçtikten ve “yayınlanabilir” değerlendirmesinden sonra yayımlanır.
5. Dergiye gönderilen yazıların daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir.
6. Yayın Kurulunca ilk değerlendirmesi yapılan yazılar, kör hakemlik denetim sistemine göre az iki hakem denetiminden geçirilir. Hakem raporlarında düzeltme istenmesi durumunda yazar, sadece belirtilen düzeltmeler çerçevesinde değişiklikler yapabilir. Hakemler tarafından önerilen düzeltmeler yazar tarafından yapıldıktan sonra, gerekli görülmesi halinde, tekrar hakem denetimine tâbi tutulabilir. Hakem raporlarından birisinin olumlu, diğerinin olumsuz görüş bildirmesi durumunda, yayın kurulu makaleyi üçüncü bir hakeme gönderir.
7. Dergide çalışmaları yayımlanan yazarlar, yazılarına ilişkin işleme, çoğaltma, yayma, temsil ve umuma iletme ve yayın hakları olmak üzere tüm mali haklarını Hasana Kalyoncu Üniversitesi'ne devretmiş sayılır. Dergide yayımlanan yazılar için telif ücreti ödenmez.
8. Dergide yayınlanan yazılar kaynak gösterilmek şartı ile iktibas edilebilir.
9. Dergide, makaleler dışında; çeviri, kitap incelemesi, mevzuat değerlendirmesi ve notlara da yer verilebilir.
10. Süresi içerisinde hakem incelemesi tamamlanmayan çalışmalar, Yazarı tarafından aksi yönde bir talepte bulunulmadıkça derginin bir sonraki sayısında yayınlanabilir.
11. Yayınlanması için gönderilen yazıların akademik yazım kurallarına uyularak yazılmış olması gerekir.
12. Dergiye yayınlanmak üzere çalışmasını gönderen Yazar yukarıdaki yayım ilkelerini kabul etmiş sayılır.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

YAZIM İLKELERİ

1. Yazılar, aşağıdaki şekil şartlarına uygun olarak kaleme alınmalıdır.
 - Kâğıt boyutu: A4
 - Üst: 2,5 cm; Alt: 2,5 cm; Sol: 2 cm; Sağ: 2 cm
 - Metin: Times New Roman, 12 punto, 1,5 satır aralığı, iki yana yaslı
2. Yazının Türkçe ve altında yabancı dilde başlığı, ortaya hizalı biçimde en üstte kalın, 14 punto, tüm harfleri büyük şekilde yer almalıdır. Yazarın unvanı, adı ve soyadı yabancı dilde konu başlığının altında ve sağ tarafa yaslı biçimde yer almalıdır. Yazarın varsa görev yaptığı kurum ve görevi, e-posta adresi ve orcid numarası ilk sayfada (yıldızlı) dipnot olarak belirtilmelidir.
3. Başlıklar;
 - Bölüm başlıkları, “I, II, III, ...” olarak iki yana yaslı biçimde, kalın, 12 punto, tüm harfler büyük yazılmalıdır.
 - Alt başlıklar, “A, B, C...” olarak iki yana yaslı biçimde, kalın, 12 punto, kelimelerin ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

Bundan sonraki başlıklar “1, 2, 3, ...” ve ardından gelenler “a, b, c...” “aa, bb, cc...”, “aaa, bbb, ccc...” olarak iki yana yaslı biçimde, kalın, 12 punto, kelimelerin ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

(Örnek:

I. İKİ YANA YASLI BİÇİMDE, KALIN, 12 PUNTO, TÜM HARFLER BÜYÜK

A. İki Yana Yaslı Biçimde, Kalın, 12 Punto, Kelimelerin İlk Harfleri Büyük

1. İki Yana Yaslı Biçimde, Kalın, 12 Punto, Kelimelerin İlk Harfleri Büyük

a. İki Yana Yaslı Biçimde, Kalın, 12 Punto, Kelimelerin İlk Harfleri Büyük

aa. İki Yana Yaslı Biçimde, Kalın, 12 Punto, Kelimelerin İlk Harfleri Büyük

aaa. İki Yana Yaslı Biçimde, Kalın, 12 Punto, Kelimelerin İlk Harfleri Büyük)

4. Dergiye gönderilecek yazıların öz kısmı iki yüz elli (250) kelimeyi geçmemeli ve beş kelimedenden oluşan anahtar kelime içermeli, ayrıca başlık, öz ve anahtar kelimelerin İngilizcesi'ne yer verilmelidir.
5. Makalede ilk atıfta yararlanılan kaynağın tüm detayları belirtilmeli; makalenin devam eden kısımlarında ise dipnotlarda (Yazarın Soyadı, atıf yapılacak sayfa) gibi bir kısaltma ile atıf sürdürülmelidir. Aynı yazarın birden fazla eserine atıf yapılması halinde kısaltmada eseri ayırt etmek amacıyla eserin kaynakçada belirtilen kısaltması kullanılarak (Yazarın Soyadı, kısaltma, atıf yapılacak sayfa) atıf yapılmalıdır. Aynı atıfta birden fazla kaynak olması halinde kaynaklar noktalı virgül ile ayrılmalıdır.

Kitap

Birinci Atıf: Yazarın Soyadı, Adı: Kitap Adı, Baskı Sayısı, Yayınevi, Yer Yıl, Sayfa.

Örnek: Bozkurt, Enver: Hukukun Temel Kavramları, 13. Baskı, Legem Yayıncılık, Ankara 2020, s. 155.

Çoklu yazar durumunda: Yazarın Soyadı, Adı / 2. Yazarın Soyadı, Adı: Kitap Adı, Baskı Sayısı, Yayınevi, Yer Yıl, Sayfa.

Örnek: Bozkurt, Enver / Köktaş, Arif: Avrupa Birliği Hukuku, 7. Baskı, Legem Yayıncılık, Ankara 2020, s. 175.

İkinci Atıf: Yazarın Soyadı, sayfa.

Örnek: Bozkurt/Köktaş, s. 175; Bozkurt, s. 155.

İkinci atıf usulü, diğer kaynaklar bakımından da geçerlidir.

Dört veya daha fazla yazarlı durumlarda: Birinci atıfta ve kaynakçada yukarıdaki usul ile tam künyeye yer verilecek, ikinci ve sonraki atıflarda ilk üç yazarın soyadları eğik çizgi ile birbirinden ayrılarak yazıldıktan sonra “ve diğerleri” denilmek suretiyle atıf yapılacaktır.

Editörlü Kitap

Editörün Soyadı, Adı (Editör): Kitap Adı, Baskı Sayısı, Yayınevi, Yer Yıl, Sayfa.

Örnek: Döner, Ayhan (Editör): Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Cilt Yayınevi, Erzincan 2020, s. 152.

Kitap Bölümü

Yazarın Soyadı, Adı: Makalenin Adı, (Editör: Soyadı, Adı: Baskı Sayısı, Yayınevi, Yer Yıl, Sayfa).

Örnek: Uslu, Ferhat: Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Etkililiği Üzerine, (Er/Sadık Erol (Editör): Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları, 1. Baskı, Akademisyen Yayınevi, Ankara, Mart 2020, s. 90).

Çeviri Kitap

Yazarın Soyadı, Adı (Çeviren: Çevirenin Soyadı, Adı): Kitap Adı, Baskı Sayısı, Yayınevi, Yer Yıl, Sayfa.

Örnek: Hayek, Friedrich A. (Çeviren: Yayla, Atilla): Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1996, s. 102.

Elektronik Kitaplarda aynı atıf usulü uygulanır. Ancak internet adresi belirtildikten sonra son erişim tarihi atfın sonunda parantez içinde belirtilir.

Makale

Yazarın Soyadı, Adı: Makale adı, Dergi adı, Yıl, Cilt, Sayı, İlk ve Son Sayfa Aralığı, Sayfa.

Örnek: Bozkurt, Enver: Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, Uluslararası Hukuk ve Politika, Yıl: 2, Sayı: 5, 2006, ss. 50-74, s. 55.

Elektronik Makale için aynı atf usulü uygulanır. Ancak internet adresi belirtildikten sonra son erişim tarihi atfın sonunda parantez içinde belirtilir. Eğer makalede sayfa numarası yoksa, dipnotlardan yararlanılarak sayfa numarası verilir.

Konferans Tebliği

Yazarın Soyadı, Adı: Tebliğin Başlığı, Konferans ismi (Editör: Soyadı, Adı), Yer, Tarih, Sayfa Aralığı), Sayfa.

Örnek: Uslu, Ferhat: 21 Ocak 2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Bağlamında Cumhurbaşkanının “Seçimlerin Yenilenmesine Karar Verme Yetkisi” Üzerine, 3rd International Multidisciplinary Congress Eurasia (IMCOFE 2017) (Editör:), Universitat Autònoma de Barcelona, The Casa de Convalescència, Barcelona, Spain, 27.04.2017/30.04.2017, ss. 145-146, s. 145.

Tez

Yazarın Soyadı, Adı: Tez Başlığı, Türü, Üniversite ve Enstitü, Yer Yıl, Sayfa

Örnek: Bozkurt, Enver: Yabancılar Hukukunun Şekli Kaynakları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988, s. 85.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Yayın etiğinde en iyi uygulamaları esas alan Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (HKÜHFD), Yayın Etiği Komitesi (*Committee on Publication Ethics - COPE*), Açık Erişim Dergileri Dizini (*Directory of Open Access Journals - DOAJ*) ve Açık Erişim Akademik Yayımcılar Birliği (*Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA*) tarafından belirlenen şeffaflık ve en iyi uygulamaları çerçevesinde, ancak bu ilkelerle sınırlı olmamak üzere, bilimsel ahlak kurallarına uygun yayım yapmayı hedefler.

Dergi editörünün, yazarların ve hakemlerin, görev ve sorumluluklarının bu çerçevede belirlendiği HKÜHFD'de süreçler COPE'nin ilişkili akış şemaları esas alınarak yönetilir. Ayrıca, özellikle İngilizce yayımlanan bilimsel makaleler için, Avrupa Bilim Editörleri Birliği (*European Association of Science Editors - EASE*) tarafından belirlenen ilkelere uyulması tavsiye edilir.

Yazarlar

- Hukuk alanında ve özgün olması beklenen çalışmaların, atıf yapılan bölümleri hariç olmak üzere, herhangi bir bölümünün daha önce yayımlanmamış olması gerekir.
- Çalışmalarda, birden fazla yazar olması halinde, yazarların tümünün yazarlık ölçütlerine uyması ve her bir yazarın ilgili çalışmaya *kayda değer ölçüde* katkı sunmuş olması beklenir. Her bir yazar tüm çalışmadan sorumludur.
- Çalışmanın hazırlanmasına katkı sunmuş, ancak çalışmada yazar olarak belirtilmeyen kişilerin isimlerine de yer verilmesi gerekir.
- Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne, Yazım Kuralları'nda düzenlenen kurallara uygun ve doğru şekilde atıf yapılmalı ve kaynakçada yer verilmeli, çalışmada yararlanılmayan eserler Kaynakçada listelenmemelidir.
- Editörler Kurulu'nun gerekli gördüğü hallerde, çalışmalara ilişkin ham verilerin teslim edilmesi gerektiğinden, yazarlar, yayımlanan çalışmaya ilişkin verileri 5 yıl süreyle saklamakla yükümlüdür.

Hakemler

- Makaleleri tarafsız ve nesnel esaslara göre değerlendirmesi beklenen hakemlerin, yalnızca uzmanlık alanlarına ilişkin çalışmalarda hakemlik yapması beklenir.
- Hakemlerin gizliliği esastır. Hakemlerin başka kişilerle ilgili çalışmalarını tartışması yasaktır. Ancak gerekli görülmesi halinde, editörün kararıyla, hakemin ilgili çalışmaya ilişkin yorumları, aynı çalışmanın diğer hakemleri ile paylaşılabilir.
- Görevi kabul eden hakemin çalışmaya ilişkin değerlendirmesini belirtilen süreler içinde editöre göndermesi, hakemlik görevini verilen süre içerisinde yerine getiremeyeceğine sonradan karar vermesi halinde, en kısa zamanda editörü bilgilendirmesi beklenir.
- Hakemler çıkar çatışması halinde hakemlik görevini reddetmeli, çıkar çatışmasının sonradan fark edilmesi halinde ise editörü bilgilendirmelidir.

Editörlük

HKÜHFD editörlüğü COPE Dergi Editörleri için Etik Davranışlar ve En İyi Uygulamalar Kılavuzu ile COPE Dergi Editörleri için En İyi Uygulamalar Kılavuzu'nda yer alan ilkelerle bağlıdır. Bu çerçevede,

- HKÜHFD'ye gönderilen çalışmalar, yazarların cinsiyetinden, etnik kökeninden, dini inancından ve benzeri şekilde eşitlik ilkesine aykırı herhangi bir unsurdan bağımsız olarak değerlendirilir. Ancak, en yakın sayıdaki eserlerin çeşitliği, önemi, güncelliği vb. gibi sebeplerle ilgili çalışmanın bir sonraki sayıda yayımlanmasına karar verilebilir.

- Dergiye gönderilen çalışmanın, derginin amaç ve kapsamına, kurallarına uyumu, özgünlüğü ve önemi yönünden yayıma uygun görülmeyen çalışmaların hakeme gönderilmeden editörlük tarafından reddedilmesi mümkündür. Ancak bu durumda, ret kararının sebebi açık şekilde yazar ile paylaşılır.
- Editörlüğün, hakemleri bilgi ve uzmanlıklarına uygun çalışmalar için görevlendirmesi esastır. Atanan hakemle, değerlendirme sürecine ilişkin bilgi ve belgelerin paylaşılması editörün sorumluluğundadır.
- Derginin hakemleri için bir liste oluşturan editörlük, hakemlerin performansını da esas alarak bu listeyi güncellemekle yükümlüdür. Editörlüğün, görevini burada ve atf yapılan metinlerde açıklanan ilke ve esaslara uygun olarak yerine getirmeyen hakemleri, hakemlik listesinden çıkarması beklenir.
- Editörlük, çift taraflı hakemlik sisteminin gerekleri başta olmak üzere menfaat sahiplerinin, paylaşımı zorunlu olan bilgiler hariç olmak üzere, gizli bilgilerinin korunması için azami özeni gösterir.

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ
İÇİNDEKİLER

MAKALELER / ARTICLES

İdareler Arası Taşınmaz Mal Tahsisi

Assignment of Immovables within the Administration

Dr. Öğr. Üyesi Sırrı DÜĞER 139

Katılımı Etkileyen Faktörler ve Katılım Yolları

Factors Affecting Participation and Methods of Participation

Dr. Öğr. Üyesi Veynel GÖRÜCÜ 155

İslam Ceza Hukuku'nda Cezaların Şahsiliği İlkesi

The Principle of Individual Criminal Responsibility in Islamic Criminal Law

Dr. Öğr. Üyesi Nuri Berkay ÖZGENÇ 203

Cinsel Suçlarda İspat Meselesi

Issue of Justifying Sexual Crimes

Murat Enes PAKSOY 223

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunundaki Rüşvet Suçunun Lafzı Üzerine Bir İnceleme
(m.252, 253 ve 254)

*An Examination on the Legality of the Crime of Bribery in the Turkish Criminal Law No.5237
(art.252, 253 and 254)*

Mehmet POYRAZ 239

MAKALELER
ARTICLES

İdareler Arası Taşınmaz Mal Tahsisi^(*)

Assignment of Immovables within the Administration

Dr. Öğr. Üyesi Sırrı DÜĞER^(**)

Öz:

Genel olarak tahsis, idarenin mülkiyetinde olan bir malın kamunun doğrudan kullanımına veya bir kamu hizmetinin yerine getirilmesine özgülenmesidir. İdareler arası taşınmaz tahsisi ise idarenin mülkiyetindeki taşınmazların malik idare tarafından kanunlarında belirtilen kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için (hizmetin devamı süresince) bedelsiz olarak diğer idarelerin kullanımına bırakılmasıdır. Bir idari işlem olan bu tahsis ile idarenin iktisap ettiği ve özel malı haline gelen taşınmaz, kamu malı haline getirilir. Taşınmaz tahsis amacı dışında kullanıldığı takdirde bu tahsis, malik idare tarafından kaldırılabilir. Bu durumun başta ecrimisil ödenmesi olmak üzere birtakım sonuçları olacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Tahsis, Taşınmaz, İdare, Tahsis Amacı, Tahsisin Kaldırılması.

Abstract:

In general, assignment is the allocation of a property owned by the administration to the direct use of the public or to the performance of a public service. On the other hand, immovable assets assignment between administrations is the transfer of the immovables owned by the Administration to the use of other administrations free of charge (during the continuation of the service) in order to perform the public services specified in the laws of the owner administration. With this allocation, which is an administrative act, the immovables acquired by the administrations and become their private property are turned into public property. If the immovable is used for purposes other than assignment, it may be removed by the owner administration. This will have some consequences like payment of damages for unlawful occupation.

Keywords:

Assignment, Immovables, Administration, Assignment Purpose, Removal of Assignment.

^(*) Makale Hakem denetiminden geçmiştir.

Makalenin Editörlüğe Gönderildiği Tarih: 14.07.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 28.08.2021.

^(**) Yalova Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi,
E-posta: duger@live.de,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1132-8138>.

I. GENEL OLARAK TAHSİS

Tahsis, kamu malının kamu yararı amacına özgülenmesini sağlayan hukuki işlem veya maddi olay olarak ifade edilmektedir.¹ Tahsis, idarenin mülkiyetinde olan bir malın kamunun doğrudan kullanımına veya bir kamu hizmetinin yerine getirilmesine özgülenmesidir. DURAN'a göre kamu hizmetine tahsis edilmiş olma ile kastedilen taşınmazın doğası veya özel tertibi itibarıyla münhasıran veya esaslı olarak kamu hizmetine uyarlanmış olmasıdır.²

Tahsis ile idarenin mülkiyetindeki bir özel mal, kamu malı haline gelecektir.³ Başka bir ifadeyle idarenin mülkiyetini iktisap ettiği ve özel malı haline gelen mallar, tahsis işlemi ile kamu malı haline gelir.⁴ Tahsis, idarenin özel mülkiyetindeki bir malın, orta malı veya hizmet malı haline getirilmesi veya kamu malının kamu malı kategorilerden birinden diğerine geçirilmesi işlemi olarak da ifade edilmektedir.⁵ Ancak genellikle idarenin özel mallarının hizmet malı haline getirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁶ Örneğin inşa edilen bir okul binası, önce özel bir mal olarak ilgili idare adına tapuya tescil edilmekte, daha sonra malik idare tarafından bu binanın eğitim öğretim hizmetlerine tahsisi yapılarak hizmet malı haline getirilmektedir. Tapuda hazine tescilli bir arazinin yeşil alan olarak tahsisinde ise devletin özel malı, orta malı haline getirilmektedir. Kamu mallarının içinde kategori değişikliğine örnek olarak ise tarıma elverişli olmayan sahipsiz malın, köylülere harman yeri olarak tahsis edilmesi ile orta malı haline getirilmesi verilebilir. Dolayısıyla tahsise idarenin hem özel malları hem de kamu malları konu olabilir. Özel mal tahsis ile kamu malı haline gelirken kamu mallarının tahsisinde ise malın kullanılış şekli değişir.⁷

Kamu mallarının kendi aralarındaki kategorilerinin belirlenmesinde bu mallar üzerindeki tahsisin içeriği dikkate alınır.⁸ Tahsis işleminin içeriğine göre malın ne tür bir kamu malı haline getirildiği belli olacaktır.⁹ Tahsis, kanunla, düzenleyici idari işlemle, örf-adet hukuku ile ve idari / icrai bir işlem ile yapı-

¹ Gözler, Kemal: İdare Hukuku Cilt II, Ekin, Bursa, 2019, s. 868.

² Duran, Lütfi: "Kamusal Malların Ölçütü", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, Yıl: 1984, Cilt: 5, Sayı: 1-3, ss. 35-48, s. 46.

³ Arslan, Kahan Onur: "Kamu Malı Niteliğinin Tespiti ve Kamu Mallarından Yararlanmanın Esasları", TBB Dergisi, Yıl: 2017, Sayı: 131, ss. 57-86, s. 61-62.

⁴ Kaman, Nur: Kamu Malları, Yıldırım, Turan vd.: İdare Hukuku, On İki Levha, İstanbul, 2016, s. 326.

⁵ Tan, Turgut: İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 560.

⁶ Aynı yerde, s. 560.

⁷ Söyler, İlhami: Devlet Mallarının Kamu Finansmanı Açısından Değerlendirilmesi, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, 2005, s. 27, 29.

⁸ Gülan, Aydın: Kamu Malları, Özyayın, İli Han: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 683.

⁹ Kaman, s. 326.

labilir.¹⁰ Zımni ve fiili tahsis de kabul edilmektedir.¹¹ Sahipsiz mallar için tahsis işlemi gerekli değildir. Taşınmazların kamu yararına tahsis edilmelerinin örneğin haczedilememe gibi bazı hukuki sonuçları bulunmaktadır.¹²

Sonuç olarak tahsis, idarenin özel mallarının orta malı veya hizmet malı yani kamu malı haline getirilmesi anlamına geldiği gibi halihazırda kamu malı olanların bir kamu hizmetinden diğerine veya bir kategoriden diğerine nakli anlamına da gelmektedir.¹³

II. İDARELER ARASI TAŞINMAZ TAHSİSİ

A. Tanım

5018 sayılı Kamu Malı Yönetimi ve Kontrol Kanunu (Kanun)'nun 47. maddesinde idarenin kendisine kanun ile verilen görevleri kapsamındaki kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için mülkiyetindeki taşınmazları bedelsiz olarak tahsis edebileceği ancak bu taşınmazların tahsis edilen amaç dışında kullanılmayacağı düzenlenmiştir. 1050 sayılı Muhasebe Umumiye Kanunu m.23'e göre ise *"Devlete aid bilûmum gayrimenkul ev mal, tapu idaresince Hazine namına tescil ve Maliye vekâleti tarafından idare olunur. Bunlardan bir daireye tahsisi icab edenler o daireye, istimal olundukları müddetçe bila icar verilebilir."*

Kanun'un 47. maddesine dayanılarak çıkarılan Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Tahsis ve Devri Hakkında Yönetmelik (Yönetmelik)'in 3. maddesine göre ise tahsis:

"mülkiyeti kendilerinde kalması koşuluyla kamu idarelerince, kanunlarında belirtilen kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla mülkiyetlerindeki taşınmazların, birbirlerine veya köy tüzel kişiliklerine; Hazineye ait taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin ise, Maliye Bakanlığınca hizmetin devamı süresince kamu idarelerinin veya köy tüzel kişiliklerinin bedelsiz olarak kullanımına bırakılmasını"

ifade eder. Birbirlerinin taşınmazına ihtiyaç duyan idareler arasında taşınmazın mülkiyeti devredilebileceği gibi mülkiyeti kendilerinde kalmak üzere tahsis edilebilmesi de mümkündür. Devir, Yönetmelik'te:

¹⁰ Düren, Akın: İdare Hukuku Dersleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 58-59.

¹¹ Gülan, s. 682.

¹² Yağcı, Pınar: "Mülkiyet Hakkı Kapsamında Kamu Mallarının Haczedilmezliği Üzerine Bir Değerlendirme", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 11, Sayı: 2, ss. 600-616, s. 606.

¹³ Onar, Siddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt 2, İstanbul, 1966, s. 1343.

“kamu idarelerinin, görmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerinde kullanılacağına ve amacına uygun kullanılmaması hâlinde geri alınacağına dair tapu kütüğüne şerh konulması kaydıyla, taşınmazların mülkiyetinin diğer kamu idarelerine bedelsiz olarak devredilmesi”

olarak tanımlanmaktadır. Hem devir hem de tahsis idareler arasında yapılmaktadır. Her ikisinin de amacı, ihtiyacı olan idarenin taşınmazı kendisinin yerine getirmekle görevli olduğu kamu hizmetlerinde kullanmasıdır. Aksi takdirde taşınmazın geri alınması gerekir. Devir veya tahsis bedelsiz olarak yapılmalıdır.

B. Şartları

Tahsisin organik ve maddi iki şartı bulunmaktadır. Organik şarta göre tahsis eden ve edilen bir kamu idaresi olmalıdır. Maddi şarta göre ise tahsisin, tahsis edilenin yürütmekle yükümlü olduğu kamu hizmetini yerine getirmesi için yapılması gerekir. Yani taşınmazın tahsis edilen idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin yerine getirilmesinde kullanılması gerekir.

1. Organik Şart

Taşınmaz tahsis işleminin idareler arasında yapılması gerekir. Dolayısıyla Kanun kapsamında özel hukuk kişilerine taşınmaz tahsisi yapılması mümkün değildir. Örneğin spor kulüplerine tahsis yapılması hukuken mümkün görülmemektedir. Sayıştay, Marmaris Belediyesi tarafından belediye meclisi kararı ile yapılan taşınmaz tahsisinin, Kanun'un 47. maddesi ile 5393 sayılı Kanun'un 75. maddesine göre yalnızca yerel yönetimlerle kamu kurumlarına yapılabileceğini, bu sebeple özel hukuk kişisi olan Marmaris Belediyesi Gençlik ve Spor Kulübüne taşınmaz tahsisi yapılmasının hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir.¹⁴ İdarenin bir derneğe veya vakfa taşınmaz tahsis edebilmesi de mümkün değildir.¹⁵

¹⁴ *“Belediyenin muhtelif taşınmazlarının doğrudan Belediye Meclisi kararı ile Marmaris Belediyesi Gençlik ve Spor Kulübüne tahsis edilmesi işleminin, 2886 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde ihale yoluyla bir kiralama yapılmamış olması nedeniyle kiralama olarak kabul edilemeyeceği, Yine söz konusu taşınmaz tahsisinin, 5393 sayılı Kanun'un 14'üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “amatör spor kulüplerine malzeme verir ve gerekli desteği sağlar” hükmü kapsamında mütalaa edilemeyeceği,*

Belediye Meclisi kararı ile taşınmaz tahsisinin, 5393 sayılı Kanun'un 69'uncu maddesindeki özel hükümler hariç olmak üzere, ancak 5018 sayılı Kanun'un 47'nci maddesi ile 5393 sayılı Kanun'un 75'inci maddesi çerçevesinde ve sadece mahallî idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarına yapılabileceği, bu nedenle kamu kurum ve kuruluşu niteliği taşımayan Marmaris Belediyesi Gençlik ve Spor Kulübüne yapılan taşınmaz tahsisinin mevzuata aykırı olduğu, Değerlendirilmiştir.”, Sayıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu E. 2017/1 K. 5415/1 T. 16.10.2017 (www.sayistay.gov.tr).

¹⁵ Varol Yüksekkaya, Seda: Kamu Taşınmazları Denetimi Taşınmaz Semineri Ders Notları, 2018, s. 34.

Kanun'un 47. maddesine göre devletin özel mülkiyetindeki taşınmazlarla devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri tahsis etmeye Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkilidir. 1050 sayılı Kanun döneminde bu yetki Maliye Bakanlığına aitti. Herhangi bir bakanlığın satın alma, kamulaştırma veya inşaat ödeneği ile aldığı veya inşa ettirdiği bir malı devlet (hazine) almış veya inşa ettirmiş kabul edilir. Çünkü bakanlıkların tüzel kişiliği yoktur. Bakanlıklar devlet tüzel kişiliği adına hareket eder. Bu nedenle belirtilen usullerle elde edilen taşınmazlar, hazine adına tescil edilir. Daha sonra ilgili bakanlığın yazılı talebi üzerine Maliye Bakanlığı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı) tarafından bedelsiz olarak talep sahibi bakanlığa tahsis edilir.¹⁶

Mahalli idarelere bakıldığında belediyelerin tahsis işlemi yapmasına ilişkin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda özel hükümler bulunmaktadır. 5393 sayılı Kanun'un "Belediyenin yetkileri ve imtiyazları" başlıklı m.15/f.1(h) bendinde belediyelere mahallî müşterek nitelikteki hizmetlerin yerine getirilmesi amacı taşımak şartı ile belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde taşınmaz tahsis etme yetkisi verilmiş; "Meclisin görev ve yetkileri" başlıklı m.18/f.1(e) bendinde belediyenin taşınmazlar üzerindeki bu tahsis yetkisini belediye meclisi vasıtasıyla kullanacağı belirtilmiştir. "Diğer kuruluşlarla ilişkiler" başlıklı m.75/f.1(d) bendinde de belediyelerin, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda kendilerine ait taşınmazları, aslı görev ve hizmetlerinde kullanılmak üzere bedelli veya bedelsiz olarak mahallî idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarına devredebileceği veya süresi 25 yılı geçmemek üzere tahsis edebileceği belirtilmiştir.

İl Özel İdareleri de il genel meclisinin kararı ile *kendilerine ait taşınmaz malları, asli görev ve hizmetlerinde kullanılmak ve süresi yirmibeş yılı geçmemek üzere diğer kamu kurum ve kuruluşlarına tahsis edebilir. Bu taşınmazların, tahsis amacı dışında kullanılması durumunda, tahsis işlemi iptal edilir. Tahsis süresi sonunda, aynı esaslara göre yeniden tahsis mümkündür. Bu taşınmazlar aynı kuruluşlara kiraya da verilebilir.* İl Genel Meclisi Kanunu'na göre (m.10/f bendi) taşınmaz mal tahsisine karar vermek İl Genel Meclisinin görev ve yetkilerinden biridir. İl Encümeni de bu kararı uygulamak görev ve yetkisine sahiptir (m.25/g bendi).

Yukarıda ifade edildiği gibi Kanun kapsamında idare özel hukuk kişilerine taşınmaz tahsisi yapamaz. Ancak doktrinde kamu tüzel kişilerinin sahip oldukları malları, kamu hizmeti gören özel hukuk kişilerine tahsis edebilecekleri ifa-

¹⁶ Düren, s. 60-61.

de edilmektedir.¹⁷ Kamu hizmetleri esasen idare tarafından yerine getirilmekle birlikte idarenin tek taraflı işlem veya sözleşmeyle yetkilendirmesi ile özel hukuk kişileri tarafından yerine getirilebilir.¹⁸ Tahsiste önemli olan taşınmazın kamu hizmetine özgülenmesi olduğundan kamu hizmeti gören özel hukuk kişilerine Kanun kapsamında taşınmaz tahsisinin mümkün olması gerekir.

2. Maddi Şart

İdareler arası tahsis edilen taşınmazlar genel itibariyle ya tahsile hizmet malı haline getirilen ya da zaten hizmet malı olup da başka bir kamu hizmeti için kullanılmaya başlanan taşınmazlardır. Hizmet malları, bir kamu hizmetine o hizmetin bir unsurunu meydana getirecek şekilde bağlanmış taşınmazlardır.¹⁹ Tahsisin tahsis edilenin yürütmekle yükümlü olduğu kamu hizmetini yerine getirmesi için yapılması gerekir. Yani taşınmazın tahsis edilen idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin yerine getirilmesi için kullanılması gerekir. Bu kapsamda bir belediyeye yüksek öğretim amaçlı bir tahsis yapılamayacağı ifade edilmektedir.²⁰

Yukarıda belirtilen iki şart kümülatif niteliktedir. Tahsis işleminin hukuken geçerli olması için her iki şartın da gerçekleşmesi gerekir. Sayıştay gerek kararlarında gerekse de teftiş raporlarında örneğin spora verilen destek gibi kamu hizmeti niteliğinde olduğu kabul edilebilecek faaliyetler için bile olsa taşınmazın ancak kamu idarelerine tahsis edileceğini kabul etmektedir.²¹

İstimlak, istimval vb. diğer mal edinme usullerinden biri ile elde edilerek devletin özel mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufu altında bulunan mallar, ihtiyacı olan idareye tahsis edilerek kamu malı haline getirilmiş olmaktadır. İhtiyacı olan idareye taşınmazın tahsis edilmesi onun tahsis edilen idarenin görmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin görülmesi için kullanılması demektir. Esasen hukuken kamu mallarına sağlanan korumanın sebebi, kamu hizmetinin sürekli ve düzenli bir şekilde yerine getirilmesinin teminat altına alınmak istenmesidir.²²

¹⁷ Kaman, s. 326.

¹⁸ Bkz. Gözler, Kemal / Kaplan, Gürsel: İdare Hukuku Dersleri, 22. Baskı, Ekin, Bursa, 2020, s. 504 vd.

¹⁹ Söyler, İlhami: "Kamu Malları Teorisi Açısından Devletin Hüküm ve Tasarrufundaki Yerler", Sayıştay Dergisi, Yıl: 2011, Sayı: 83, ss. 57-68, s. 61.

²⁰ Varol Yüksekaya, s. 34.

²¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı, Ankara Etimesgut Belediyesi 2017 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, Ankara, 2018, s. 26-27.

²² Atasayan, M. Gözde: Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s. 217.

III. TAHSİSİN YAPILMASI

Tahsis, birel işlem ile yapılabileceği gibi düzenleyici bir işlem ile de yapılabilir. Ayrıca sözleşme ile tahsis yapılması mümkündür. Anayasa ve kanunla da tahsisin söz konusu olabileceği kabul edilmektedir. Gelenek gereği kamu malı kategorisine girdiği değerlendirilen mallar açısından zımni ve fiili bir tahsis de olabilir.²³ Tahsisin idari işlemle gerçekleştirilmesi en çok karşılaşılan ve olağan tahsis şeklidir. Tahsis kararı adı verilen bu idari işlem, bir kamu hizmetinin yerine getirilmesi için yapay kamu mallarının bir başka idareye tahsisi şeklinde gerçekleşmektedir.²⁴ Bu idari işlemin sebep unsurunu ihtiyacı olan idarenin yaptığı talep oluşturacaktır. Burada idarenin özel malının kamu hizmetine özgülmesi suretiyle kamu malı haline getirilmesi şeklinde tezahür eden tahsis işleminden daha kısıtlı bir takdir yetkisinin bulunduğu belirtilebilir.²⁵ Çünkü idare kamu hizmetlerinin kuruluş ve işletme şekillerini belirlemede takdir yetkisine sahiptir. Bazı durumlarda kanun, tahsis sebebini göstermiş olabilir. Bu durumda tahsis işlemi kanuni bir sebebe dayanmaktadır.²⁶ İdareler arası taşınmaz tahsisinde ihtiyaç duyan idarenin tahsis talebi malik idare tarafından kabul edilmezse Kamulaştırma Kanunu m.30 çerçevesinde sorunun çözümü talep edilebilir. Bu durumda hangi idarenin taşınmaza daha fazla ihtiyacı olduğuna göre bir sonuca ulaşıldığı ifade edilmektedir.²⁷

Kanun'un 47. maddesi ile düzenlenen idareler arası tahsis işlemleri, Yönetmelik ve 315 Sayılı Milli Emlak Genel Tebliği'ne göre yürütülmektedir.²⁸ İdare, mülkiyetindeki taşınmazları ve devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri kendi içinde bedelsiz olarak tahsis edebilir. Bu tahsisi yapmaya hazinenin özel mülkiyetindeki taşınmazlarla devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler için Maliye Bakanlığı, diğer taşınmazlar içinse taşınmaza malik olan idare yetkilidir.

Yönetmelik'in 6. maddesine göre idare, *üzerinde tesis yapılması plânlanan ve tahsis talebinde bulunulan taşınmazları, talepte bulunan kamu idarelerine,*

²³ Gülan, s. 682.

²⁴ Zabunoğlu, Yahya Kazım: İdare Hukuku-1, Yetkin Kitabevi, Ankara. 2012, s. 585.

²⁵ Onar, s. 1343.

²⁶ Düren, s. 62.

²⁷ Kaplan, Gürsel: "Kamu Kurumları ve Tüzel Kişileri Arasında Taşınmaz Mal Devri ve Yargısal Denetimi", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ayferi Göze'ye Armağan, Yıl: 2004, Sayı: 1-2, ss. 167-188.

²⁸ Aliefendioğlu, Yeşim / Aksu, Neslihan: "Hazine Taşınmazlarının Ekonomiye Kazandırılma Yöntemleri ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2017, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 132-158, s. 137.

tahsis amacına yönelik olarak yatırım projesinin hazırlanması, yatırım programına alınması ve tesis/ bina inşaatına başlanması amacıyla iki yıla kadar ön tahsis yapılabilirler. Ön tahsis 2 yıl için ve bedelsizdir. Kullanıma yönelik değildir. Ön tahsis, tahsis amacının gerçekleştirilebilmesi için gerekli yatırım projesinin hazırlanması, yatırım programına alınması ve yapı inşaatına başlanması maksadıyla yapılır. Ayrıca Yönetmelik m.7'ye göre tahsisli taşınmazlarla ilgili olarak harcamalara katılma payı da dâhil olmak üzere her türlü malî yükümlülükler ve diğer giderler, tahsis yapılan kamu idaresi tarafından ödenir. Örneğin Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) okul inşa edilmesi için tahsis edilen parsellerin birleştirilmesi masraflarını MEB karşılayacaktır.²⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere genel olarak tahsis usulü, bir taşınmazın idare tarafından iktisap edilmesi ile idarenin özel malı haline gelmesi sonrasında hazine adına tescil edilen taşınmazın Maliye (Çevre ve Şehircilik) Bakanlığı tarafından talep sahibi idareye 5018 sayılı Kanun'un 47. maddesine göre tahsisinin yapılması böylece taşınmazın kamu malı haline gelmesi şeklindedir.³⁰ Diğer taraftan zaten kamu malı olan bir taşınmazın malik idare tarafından bu taşınmaza ihtiyacı olan bir başka idareye tahsis edilmesi de söz konusu olabilir.

IV. TAHSİSİN KALDIRILMASI

A. Tahsis Amacı Dışında Kullanılma

Tahsis amacı dışında kullanılan taşınmazların tahsislerinin kaldırılması gerekir.³¹ Taşınmazların tahsis amacı dışında kullanılmasının uygulamada önemli bir problem olduğu ifade edilmektedir.³² Tahsisin kaldırılması Yönetmelik'in 9. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre tahsis işlemi:

- a) kamu hizmetinin sona ermesi,
- b) taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması veya maliki kamu idaresinin izni olmaksızın üçüncü kişilere kullandırılması,
- c) taşınmazın en az iki yıl boş bırakılması veya hiç kullanılmaması,
- ç) taşınmazın tahsis amacının değişmesi,
- d) imar plânıyla, taşınmazın başka bir amaca ayrılması,

²⁹ Varol Yüksekkaya, s. 34.

³⁰ Gülan, s. 683.

³¹ Söyler, Devlet Malları, s. 253.

³² Söyler, Devlet Malları, s. 254.

- e) yönetmeliğin 8. maddesinde belirtilen tedbirleri alma ve bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi,
- f) tahsis amacının ortadan kalkması durumlarında,

tahsis yapılan kamu idaresinin görüşü alınmaksızın tahsisi yapan kamu idaresinin merkez veya taşra birimlerince resen kaldırılabilir.

Tahsis edilen kamu malının tahsis amacına uygun olarak ve fiilen tahsis edilen idare tarafından kullanılması gerekir.³³ Danıştay tahsis edilen idarenin taşınmaza olan ihtiyacı ve tahsis amacı ortadan kalkmadığı takdirde tahsisin devam edeceğine karar vermiştir.³⁴ Bir diğer davada ise Danıştay, İstanbul Teknik Üniversitesinin Maçka Kışlası olarak bilinen binanın Maden Fakültesinin Ayazağa Kampüsüne taşınması sonrası Mimarlık Fakültesi olarak kullanılmasının teknik okul olarak kullanılma münhasır amacına aykırı olmadığına karar vermiştir.³⁵ Taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması, tahsisin kaldırılması sebeplerinden biridir. Taşınmazın tahsis amacı, tahsis edilen idarenin yürütmekle yükümlü olduğu kamu hizmetle-

³³ Gün Büyüksütcü, Merve Gül: "Kamu Mallarında Ecrimisil ve Tahliye", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 15.

³⁴ Danıştay 10. Daire, E. 2012/4091, K. 2013/3340, Danıştay Dergisi, Yıl 2013, Sayı 134, s. 302-305.

³⁵ "...dosyada mevcut 14.8.1954 tarihli Maliye Bakanlığı yazısının, binanın Jandarma Genel Komutanlığına yapılan tahsisin kaldırılarak; İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir teknik okul açılmak üzere Rektörlüğe Maliye Bakanlığı iradesiyle teslim edildiğini açıkça göstermesi, bu tarihten itibaren Maden Fakültesi olarak kullanılan binanın, düzenleyici işlem niteliğinde olan ve Devlet, belediye ile tüm kişiler yönünden uyulması zorunlu bulunan 1977 onay tarihli imar planı ile İTÜ Maçka kampüsü sahası içinde Maden Fakültesi olarak belirlenmesi; 1954 yılından dava konusu işlem tarihine kadar üniversitenin bina üzerindeki tasarrufuna ilişkin Maliye Bakanlığının herhangi bir müdahalesinin bulunmaması; binanın Mimarlık Fakültesi olarak kullanılmasına ilişkin tadilat sözleşmesinin de 27.12.1988 tarihinde Maliye Bakanlığınca vize edilmesi karşısında durumun bir haksız el atma, füzuli işgal olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı, bu itibarla, İstanbul Teknik Üniversitesinin uhdesinde bulunan yüksek öğretim hizmetinin yürütülmesini sağlamak ve bu eğitim hizmetinin mekan olarak önemli unsurunu teşkil edecek şekilde çok uzun süre kullanıldığı tartışmasız olan binanın, 1050 sayılı Yasanın 23. maddesi gereğince katma bütçeli kurumlara tahsis yapılmasına engel düzenlemenin, 13.12.1989 tarihinde yürürlüğe giren 178 sayılı KHK'nin 13. maddesi hükmüyle bertaraf edildiği de göz önüne alındığında, Maliye Bakanlığınca üniversiteye bağlı bir teknik okul olarak kullanılmak üzere amacı belirlenmiş, kamu düzeni yönünden istikrar kazanmış fiili tahsisle kamu malı niteliğini kazanmış bulunduğu, ancak, taşınmaza kamu malı niteliğini veren sebeplerin ortadan kalkması, tahsis amacı dışında kullanımı halinde tahsisin kaldırılması suretiyle devletin özel mülkiyetinde olan mal niteliğini tekrar kazanması mümkün bulunmakta ise de; 2.11.1990 tarihinde Mahkemece mahallinde yapılan keşifte saptandığı üzere, binanın birinci bodrum katında yer alan (G) anfsi ile buna bağlı kısımların dışında kalan diğer yerlerinin kullanılmasının, Maden Fakültesinin Ayazağa Kampüsüne taşınması sonucu Mimarlık Fakültesi olarak kullanılmak üzere başlanan tadilat faaliyetlerinin davacı idarenin iradesi dışında doğan sebeplerden ötürü duraksamasından kaynaklandığı anlaşılmakta olup, bu durumun da üniversiteye bağlı bir teknik okul olarak kullanılmaya münhasır tahsis amacına aykırılık teşkil etmemesi nedeniyle binanın kamu malı niteliğinin ortadan kalkmadığı sonucuna ulaştığı gerekçeleriyle dava konusu işlemin iptaline karar verilmiştir.", Danıştay 10. Daire, E. 1991/2430, K. 1992/728 (www.karartek.com.tr).

rinde kullanılmasıdır. Taşınmazın bir başka kamu hizmetinde kullanılması veya kamu hizmeti için kullanılmaması tahsis amacı dışına çıkmak olacaktır. Taşınmazın başka bir kamu hizmeti için kullanılması yeni bir tahsis olarak kabul edilmelidir.³⁶

Yönetmelik'te malik idareye taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması halinde tahsisin kaldırılması konusunda tahsisi yapan idareye takdir yetkisi verilmiştir. Öte yandan Belediye Kanunu'nun m.75/f.1(d) bendine göre taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması halinde tahsis işlemi iptal edilecektir. Bu maddede taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması halinde tahsisin iptal edileceği, idareye bu konuda herhangi bir takdir yetkisi verilmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Sonuç olarak belediyeler, taşınmazın tahsis amacı dışında kullanılması halinde meclis kararı ile tahsisi kaldırmak zorundadır.

Yönetmelik'in 4. maddesine göre *özel kanunları uyarınca, amacı belirtilerek kamu idarelerine tahsis edilmiş sayılan taşınmazlar hakkında ayrıca tahsis işlemi yapılmaz ve bu taşınmazların tahsisi, hizmetin devamı süresince devam eder. Ancak bu taşınmazların tahsis amacının ortadan kalkması veya amacı dışında kullanılması halinde, genel hükümlere göre maliki kamu idaresince tahsisleri kaldırılabilir veya tahsis amacı değişikliği yapılabilir.* Ancak kanunların fiili durumlar veya idari işlemlerle kaldırılması veya değiştirilmesi mümkün olmadığından kanunla yapılan tahsisin idare tarafından kaldırılabilirliği veya değiştirilebileceğini düzenleyen bu yönetmelik hukuka uygun değildir.³⁷ Tahsisin kaldırılabilirliği için tahsis kanunla yapılmışsa kanunla kaldırılması, örf-adetle yapılmışsa örf-adetin değişmesi ve açık bir biçimde tahsisin kaldırılması gerekir. Eğer tahsis bir idari işlem ile yapılmışsa haklı/meşru bir sebebe (kamu yararı, tekniğin veya ihtiyaçların gerektirmesi gibi) dayanarak tahsisin kaldırılması gerekir. Tahsisin kaldırılması işlemi bir karşı işlem (actio contrarius)dir.³⁸ Taşınmazın tahsis amacının ortadan kalkması veya bu amaç dışında kullanılması halinde tahsis amacı değişikliğinin yapılabilmesi örneğin meralar gibi bazı taşınmazlar açısından ek şartlara bağlanmıştır. Yargıtay, meranın tahsis amacının imar planı değişikliği ile değiştirilmesinin yeterli olmadığını ilgili mevzuat gereği o yerin yerleşim yeri olarak işgal edilmesi ve mera olarak kullanılmasının teknik olarak mümkün olmaması gerektiğine karar vermiştir.³⁹ İdarenin özel mülkiyetindeki taşınmaz Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından bir ihtiyaç değerlendirmesi yapılarak bu değerlendirmenin sonucuna göre tahsis işlemi

³⁶ Gülan, s. 861, Onar, s. 1340-1341.

³⁷ Kaman, s. 327.

³⁸ Düren, s. 64, 65.

³⁹ Yargıtay 7. Hukuk Dairesi E. 2010/5872 K. 2011/4006 T. 13.06.2011 (legalbank.net).

gerçekleştirilmektedir. Taşınmaz tahsis edilen idarenin yükümlü olduğu kamu hizmetini yerine getirmek için taşınmaza olan ihtiyacı nedeniyle yapılmaktadır. Dolayısıyla tahsis amacı varlığı sürdürdüğü sürece tahsisin kaldırılması hukuka aykırı olacaktır. Çünkü tahsisin kaldırılması o taşınmaz kullanılarak gerçekleştirilen kamu hizmetinin gereği gibi yerine getirilmesine engel olacaktır.⁴⁰

B. Sonuçları

Tahsisin kaldırılması halinde taşınmaz, taşınmaza malik olan idareye geri dönecektir. Tahsis idarenin özel mallarının kamu malı haline gelmesini sağladığından kaldırılmasının taşınmazı tekrar idarenin özel malı haline getirdiği ifade edilmektedir.⁴¹ Tahsisin kaldırılması halinde taşınmazın tahsis edildiği süre boyunca tahsis edilen idare tarafından kullanılması ecrimisil ödenmesini gerektirir mi? Yani tahsisin kaldırılmasının diğer sonucu taşınmazın maliki olan idareye tahsis edilen idare tarafından ecrimisil ödenmesi midir? Bu sorunun cevaplanabilmesi için Kanun'a, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'na ve Yönetmelik'in 11. maddesine bakılmalıdır.

Kanun'un "Mal yönetiminde etkililik ve sorumluluk" başlıklı m.48/f.3'e göre tahsis işlemleri, mevzuatında belirtilen kurallar çerçevesinde hizmetin maksadına uygun bir şekilde verimlilik ve tutumluluk ilkesine göre yapılmalıdır. Aksi halde meydana gelecek zarardan malların yönetimi veya kullanılmasıyla yetkilendirilenler mesul olacaktır.

2886 sayılı Kanun'un 75. maddesine göre:

"Devletin özel mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufu altında bulunan taşınmaz malları, özel bütçeli idarelerin mülkiyetinde bulunan taşınmaz mallar ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile idare ve temsil ettiği mazbut vakıflara ait taşınmaz malların, gerçek ve tüzelkişilerce işgali üzerine, fuzuli şağılden, bu

⁴⁰ "... Anılan yasal düzenlemenin, Hazinesinin özel mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin kamu hizmetinde kullanılmak üzere kamu kuruluşlarına tahsis edilmesine olanak tanıdığına bir duraksama bulunmamaktadır. Bu konuda yetkili kurum olarak Maliye Bakanlığının, tahsis işlemini yaparken ihtiyacı değerlendirmesi yaptığı ve bunun sonucuna göre tahsis işlemini gerçekleştirdiği kuşkusuzdur.

Söz konusu değerlendirmenin, tahsisin kaldırılması veya taşınmazın başka bir idareye tahsisinin söz konusu olduğu durumlarda da yapılacağı tabiidir. Dolayısıyla, bir kamu kuruluşuna yapılan tahsis amacının ortadan kalktığı veya bu amacın gerçekleştirilmesinin olanaksız hale geldiği saptanmadığı sürece, tahsisin kaldırılmayacağı veya tahsisin kaldırılması sonucunu doğuracak biçimde süre sınırı getirilemeyeceği açıktır. Zira, tahsis amacının varlığını sürdürdüğü ve bu amaca yönelik hizmetlerin gerçekleştirilmesinin olanaklı olduğu durumlarda tahsisin kaldırılması, yukarıda sözü edilen Kanun hükmüne ve kamu hizmeti gereklerine aykırı düşecektir...". Danıştay 10. Daire E. 2012/4091 K. 2013/3340, Danıştay Dergisi Yıl: 2013, Sayı: 134, s. 302-205.

⁴¹ Atasayan, s. 213.

Kanunun 9'uncu maddesindeki yerlerden sorulmak suretiyle, idareden taşınmaz ve değerlendirme konusunda işin ehli veya uzmanı üç kişiden oluşan komisyonca tespit tarihinden geriye doğru beş yılı geçmemek üzere tespit ve takdir edilecek ecrimisil istenir. Ecrimisil talep edilebilmesi için, idarelerin işgalden dolayı bir zarara uğramış olması gerekmez ve füzuli şağilin kusuru aranmaz.”

Yönetmelik'in *İzinsiz kullanımlarda bedel alınması* başlıklı 11. maddesine⁴² göre tahsis yapılmaksızın kullanılan taşınmaz için kullanan idareden tazminat alınması gerekir. Hazinesinin mülkiyetinde veya devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler için Maliye Bakanlığınca ecrimisil alınır. Ancak bu yerler için genel bütçe kapsamındaki idarelerden ecrimisil alınmaz. Söz konusu madde gereğince örneğin bir üniversite, hazine taşınmazını tahsis yapılmadan izinsiz kullandığı takdirde ecrimisil ödemekle yükümlüdür.⁴³

2886 sayılı Kanun çerçevesinde ecrimisil isteme yetkisi, Yönetmelik'in 11. maddesi ile sınırlanmıştır. Yönetmelik m.11'e göre *“Hazineye ait taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler için genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinden ecrimisil alınmaz.”* Bu kapsamda genel idare içindeki idarelerin, devlet tüzel kişiliğine ait taşınmazları tahsis işlemi yapılmadan kullanması halinde ecrimisil alınmaz. Yönetmelik ile *“Hazine'ye ait taşınmazlar ve devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerler”*in *“genel bütçe kapsamındaki idareler tarafından izinsiz kullanımı ecrimisil alınması açısından bir istisna olarak belirlenmiştir.”*⁴⁴ Ancak kanuna yönetmelikle istisna getirilmesi mümkün değildir. Bu yönetmelik hükmü kanuna aykırı olduğundan hukuka aykırıdır. Danıştay'ın tahsisin kaldırılması halinde ecrimisil talep edilip edilemeyeceği ile ilgili kararlarına bakılacak olursa Danıştay, kamulaştırılarak hava şehitliği ya-

⁴² ***İzinsiz kullanımlarda bedel alınması***

MADDE 11 - (1) Kamu idaresine ait bir taşınmazın tahsis işlemi yapılmadan bir başka kamu idaresi tarafından kullanımı hâlinde, taşınmazın maliki olan kamu idaresince, kendi taşınmaz kira ihalesi komisyonunca belirlenen tutardaki tazminat taşınmazı kullanan kamu idaresinden alınır. Bu tazminat, tebliğ tarihinden itibaren bir ay içerisinde taşınmazı kullanan kamu idaresince ödenir. Bu sürenin geçmesi ile tazminat kesinleşir. Bu tazminatlar, 9/6/1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflâs Kanunu hükümlerine göre icra dairelerince tahsil olunur.

(2) Hazineye ait taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler için ise; Maliye Bakanlığınca yerel birimince ilgili mevzuatına göre tespit edilen ecrimisil alınır. Rızaen ödenmeyen ecrimisil, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı *Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre tahsil edilir. Ancak, Hazineye ait taşınmazlar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerler için (Değişik ibare: RG-14/8/2014-29088) genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinden ecrimisil alınmaz.*

⁴³ Varol Yüksekaya, s. 34.

⁴⁴ Sümer, Nuray: “İdareler Arası Ecrimisil Uyuşmazlıklarına İlişkin Danıştay Kararlarının Düşündürdükleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 26, Sayı: 2, ss. 900-922, s. 904.

pılmak üzere Millî Savunma Bakanlığına tahsis edilen taşınmazın ifraz edilerek dört parsel ayrıldıktan sonra alışveriş merkezi olarak kullanılan kısmının tahsisinin kaldırılmasını, talep edilmesine rağmen yeniden tahsis yapılmamasını ve davacıdan ecrimisil talebinde bulunulmasını hukuka uygun bulmuştur.⁴⁵ Öte yandan Danıştay, idareler arasında bir ayırım gözetmeksizin belli bir idareye ait bir taşınmazın diğer bir idare tarafından kamu hizmetinde kullanılması durumunu, istikrar arz etmemekle birlikte ecrimisil tahakkukuna engel bir durum olarak görmekte ve kamu hizmeti kavramını esas alarak taşınmaz üzerinde idari faaliyetlerin yerine getirilmesi durumunda faaliyeti görmekle mükellef idarenin füzuli şağil sayılamayacağını belirterek ecrimisil tahakkukunu hukuka aykırı bulmaktadır.⁴⁶ Bir başka kararında Danıştay:

“Devletin özel mülkiyetinde veya hüküm ve tasarruf altında bulunan taşınmaz mallardan ecrimisil alınabilmesi, taşınmazın 2886 sayılı Yasadaki tanıma uygun olarak işgal edilmesi koşuluna bağlı olduğundan ve yukarıda açıklandığı üzere gördüğü kamu hizmeti nedeniyle şemsiye ve şezlong kiralayan belediyenin bu faaliyetinin işgal, kendisinin de füzuli şağil olarak nitelendirilerek ecrimisil tahakkuk ettirilmesi hukuka uygun bulunmadığından, davanın reddi yolunda verilen İdare Mahkemesi kararında da hukuki isabet görülmemiştir.”⁴⁷

diyerek taşınmazın tahsis amacı dışında ancak bir kamu hizmetinin yerine getirilmesi için kullanılması nedeniyle ecrimisil tahakkuk ettirilmesini hukuka aykırı bulmuştur. Dolayısıyla taşınmazın tahsis edildiği idare taşınmazı tahsis amacı dışında kullanmakla birlikte bir kamu hizmetinin yerine getirilmesinde kullanmışsa bu, geçerli bir hukuki sebebe dayanan kullanım olduğundan tahsis edilen idarenin ecrimisil ödeme yükümlülüğü altında olmadığı kabul edilmektedir.⁴⁸

⁴⁵ “...1968 yılında kamu hizmetinde kullanılmak ve hava şehitliği yapılmak üzere Millî Savunma Bakanlığına tahsis edilen 39.835,00 m² taşınmaz, 2001’de ifraz edilerek 4 parsel ayrıldıktan sonra, alışveriş merkezi olarak kullanılan ... ada, ... parsel sayılı 12.160 m² taşınmazın MSB ihtiyacı için kullanılmaması nedeniyle 2001 yılında tahsis kaldırılmış, talep edilmesine rağmen yeniden tahsis yapılmamış ve davacıdan ecrimisil talebinde bulunulmuştur. Bu durumda, davacının kullanımının protokole dayandığı ve bu protokolün halen ayakta olduğu söylenilemeyeceğinden, davacının, kullanımının hukuki dayanağı bulunmayıp, füzuli şağil olduğu açıktır. Bu itibarla, hukuken geçerli bir sebebe dayanmaksızın Hazineye ait taşınmazın davacı tarafından alışveriş merkezi yapılmak suretiyle işgali nedeniyle ecrimisil istenilmesi hukuka uygun olup, dava konusu işlemin iptali yönündeki İdare Mahkemesi kararında hukuki isabet bulunmamaktadır.”, Danıştay 10. Daire E. 2016/7216 K. 2020/5980 T. 08.12.2020 (UYAP).

⁴⁶ Sümer, s. 906.

⁴⁷ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu E. 2000/1200 K. 2002/848 T. 22.11.2002 (legalbank.net).

⁴⁸ Örs, Cengiz Ozan: “İdarenin Ecrimisil Talebine Yönelik Devlet İhale Kanunu’ndaki Beş Yıllık Sürenin Hukuki Niteliği, Tahakkuk ve Tahsil Aşamalarında Ayrı Davalar Açılması Sorunu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 1155-1204, s. 1162.

SONUÇ

Sayıştay, Kanun'un 47. maddesi kapsamında özel hukuk kişilerine taşınmaz tahsisi yapılmasının hukuken mümkün olmadığını kabul etmektedir ancak doktrinde kamu hizmeti gören özel hukuk kişilerine idarelerin taşınmaz tahsis edebileceği ifade edilmektedir. Bu tahsis, bir idari işlemle yapılmaktadır. Genel olarak tahsis işlemi ile idarenin iktisap ettiği özel malı hizmet malı haline getirilmektedir. Taşınmaz belirli bir kamu hizmetinin yerine getirilmesi için tahsis edilmektedir. Bu taşınmaz tahsis edildiği kamu hizmeti için kullanıldığı sürece (ilgili mevzuatta süre sınırı öngörülmemişse) tahsisin kaldırılamayacağı kabul edilmektedir. Taşınmazın bu kamu hizmetinin yerine getirilmesi dışında bir faaliyet kullanılması halinde taşınmaz tahsis amacı dışında kullanılmış olacaktır. Bu durumda mahalli idareler mevzuatının konu ile ilgili hükümlerine göre mahalli idarelerce yapılan tahsis kaldırılmak zorundadır. Yönetmelik'in lafzına göre diğer idareler içinse malik idare tahsisi kaldırma konusunda takdir yetkisine sahiptir. Tahsis amacı dışında kullanım nedeniyle tahsisin kaldırılması halinde tahsis edilen idarenin tahsis amacı dışında kullanımın başlamasından tahsisin kaldırılmasına kadar olan süre için ecrimisil ödemesi gerekir. 2886 sayılı Kanun, taşınmazın işgali halinde fuzuli şağilden ecrimisil alınmasını öngörmektedir. Ancak Yönetmelik, devlet tüzel kişiliği içindeki idarelerden ecrimisil alınmayacağını öngörmektedir. Kanunun yönetmelikle sınırlanması hukuka aykırıdır. Taşınmaz tahsis amacı dışında kullanılmakla birlikte bir idari faaliyeti yerine getirilmesi için kullanılmışsa idari yargı çoğunlukla ecrimisil tahakkukuna gerek olmadığına karar vermektedir.

KAYNAKÇA

- Aliefendioğlu, Yeşim / Aksu, Neslihan: “Hazine Taşınmazlarının Ekonomiye Kazandırılma Yöntemleri ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi, Yıl: 2017, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 132-158.
- Arslan, Kahan Onur: “Kamu Malı Niteliğinin Tespiti ve Kamu Mallarından Yararlanmanın Esasları”, TBB Dergisi, Yıl: 2017, Sayı: 131, ss. 57-86.
- Atasayan, M. Gözde: Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi, On İki Levha Yayıncılık, 2012.
- Duran, Lütfi: “Kamusal Malların Ölçütü”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, Yıl: 1984, Cilt: 5, Sayı: 1-3, ss. 35-48.
- Düren, Akın: İdare Hukuku Dersleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- Gözler, Kemal / Kaplan, Gürsel: İdare Hukuku Dersleri, 22. Baskı, Ekin, Bursa, 2020.
- Gözler, Kemal: İdare Hukuku Cilt II, Ekin, Bursa, 2019.
- Gölan, Aydın: Kamu Malları, Özay, İl Han: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Gün Büyüksütcü, Merve Gül: “Kamu Mallarında Ecrimisil ve Tahliye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Kaman, Nur: Kamu Malları, Yıldırım, Turan vd.: İdare Hukuku, On İki Levha, İstanbul, 2016.
- Kaplan, Gürsel: “Kamu Kurumları ve Tüzel Kişileri Arasında Taşınmaz Mal Devri ve Yargısal Denetimi”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi, Ayferi Göze’ye Armağan, Yıl: 2004, Sayı: 1-2, ss. 167-188.
- Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt 2, İstanbul, 1966.
- Örs, Cengiz Ozan: “İdarenin Ecrimisil Talebine Yönelik Devlet İhale Kanunu’ndaki Beş Yıllık Sürenin Hukuki Niteliği, Tahakkuk ve Tahsil Aşamalarında Ayrı Davalar Açılması Sorunu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 1155-1204.
- Özay, İl Han: Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Söyler, İlhami: “Kamu Malları Teorisi Açısından Devletin Hüküm ve Tasarrufundaki Yerler”, Sayıştay Dergisi, Yıl: 2011, Sayı: 83, ss. 57-68.
- Söyler, İlhami: Devlet Mallarının Kamu Finansmanı Açısından Değerlendirilmesi, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, 2005.
- Sümer, Nuray: “İdareler Arası Ecrimisil Uyuşmazlıklarına İlişkin Danıştay Kararlarının Düşündürdükleri”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 26, Sayı: 2, ss. 900-922.

T.C. Sayıştay Başkanlığı, Ankara Etimesgut Belediyesi 2017 Yılı Sayıştay Denetim Raporu, Ankara, 2018.

Tan, Turgut: İdare Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

Varol Yüksekaya, Seda: Kamu Taşınmazları Denetimi Taşınmaz Semineri Ders Notları, 2018.

Yağcı, Pınar: "Mülkiyet Hakkı Kapsamında Kamu Mallarının Haczedilmezliği Üzerine Bir Değerlendirme", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 11, Sayı: 2, ss. 600-616.

Zabunoğlu, Yahya Kazım: İdare Hukuku-1, Yetkin Kitabevi, Ankara. 2012.

Katılımı Etkileyen Faktörler ve Katılım Yolları^(*)

Factors Affecting Participation and Methods of Participation

Dr. Öğr. Üyesi Veysel GÖRÜCÜ^(**)

Öz:

Demokrasi, başlangıçtan günümüze gelişim gösteren siyasal sistemlerden birisidir. Günümüzde siyasal ve yönetsel alanlarda halkın karar alma süreçlerine dâhil edilmesi öncelikli hale gelmiştir. Halkın kendi kendisini yönetmesine daha çok olanak veren ve halka daha yakın kurumlar olması, katılımcı demokrasiyi ön plana çıkarmaktadır. Katılımcı demokrasi anlayışı ve Türkiye'deki uygulamaları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Katılımcı demokrasi uygulamaları bağlamında halkın kendisini yönetmesi olgusu, ülkenin daha demokratik bir zeminde olmasında ve halkın da kendisini yönetime yakın hissetmesinde anahtar rol oynamaktadır.

Ulusal düzlemde demokrasi alanında yaşanan sıkıntılar yerel demokrasi ve katılıma da yansımıştır. Ancak yasaların getirmiş olduğu olumlu katkıların yanı sıra, katılım konusunda halkın yönetime nasıl ve ne kadar katılacağı konusu da önemli sorunlardan biridir. Halkın yöneticileri seçebilmesi demokrasi açısından değerli olmakla birlikte kesinlikle tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla halkın farklı yollarla kendisinin yönetime katılması ve fikirlerini yansıtmayı ülkenin demokrasisinin gelişmesi ve sisteme yabancılaşmaması adına önemli bir parametre teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Katılımcı demokrasi, Yönetime katılım, Siyasal Katılım.

Abstract:

Democracy is one of the systems that developed from the beginning till now. Today inclusion of the public into the decision making process of political and administrative areas became a priority. Institutions allowing the public self governance for itself more and closer to the people comes forward by participatory democracy. Participatory democracy concept and Turkish practice forms the fundamentals of this dissertation. Participatory democracy practices is the self governance of the public itself. By that way the country rely on more democratic grounds playing a key role for the public to feel closer to the government.

In the national level problems beeing faced in the democracy area reflected to the local democracy and local participation. But next to the positive contributions brought by the laws the phenomenon of how and how much the public will participate into the governance is one of the important problems.

^(*) Makale Hakem denetiminden geçmiştir.

Makalenin Editörlüğe Gönderildiği Tarih: 23.08.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 07.09.2021.

Makale "Türkiye'de Katılımcı Demokrasi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

^(**) Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Öğretim Üyesi,

E-posta: veysel.gorucu@hku.edu.tr,

Orcid No: <https://orcid.org/0000-00023578-7646>.

For the public to elect the governors is precious however this is not certainly enough alone. As a matter of the fact that participation of the public in to the governance process by different ways and reflection of its ideas is an important parameter for the improvement of the democracy and not to alienate to the system of the country.

Keywords:

Participatory Democracy, Governance Participation, Political Participation.

GİRİŞ

Demokrasi, çağımız modern toplumlarının benimsediği temel yönetim şeklidir. Günümüzde demokrasiyi anayasal bir norm olarak benimsemeyen bir devlet ve toplum bulmak oldukça güçtür. Demokrasinin kendine özgü değerler silsilesi, onu bir yönetim ve yaşama biçimi olarak küreselleştirmiştir. Küresel bir değer olmaktan öte, demokratik rejim evrensel bir değer olmuştur. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, bugün dünyada temsile dayalı demokrasiden bir ileri aşamaya, doğrudan demokrasiye geçme çabaları görülmektedir. Gösterilen çabalar, bir bakıma yönetme ve karar alma işlevinin gerçek egemen olan halk tarafından yerine getirilmesi için bütün olanakların kullanılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹ Egemenlik halkta olduğuna göre; temsili demokrasiyle dolaylı olarak kullanılan halk iradesinin sağlıklı bir şekilde araçları aradan çıkarmak suretiyle doğrudan kullanılmasına veya karar alma, uygulama ve denetim süreçlerine halkın dahil edilmesine yönelik yaklaşımlar gün geçtikçe etkisini artırmaktadır.

Temsili demokrasilerin sorunlu olduğu, etkinliğini kaybettiği düşüncesi yaygınlık kazanmakta ve doğrudan demokrasi araçlarının devreye sokularak bu eksikliklerin giderilmesi ya da temsili demokrasinin boşluklarının doldurulması gereği üzerinde durulmaktadır. Bunun sağlanabilmesi için de daha fazla demokrasi gereksinimini karşılayacak olan katılım süreçlerine ilgi büyümektedir. Katılım-demokrasi ilişkisinin güçlendirilmesiyle, katılımın halkın siyasete ve yönetime olan ilgisizliğini gidereceği, küçük toplumsal grupların toplumdan soyutlanmasının önleneyeceği, demokratik sürece katacağı ve yabancılaşmayı önleyeceği gibi birçok yarar umulmaktadır.² Toplamda temsili demokrasi uygulamalarındaki tikanıklıkları gidermek ve meşruiyet krizini aşarak işlevsel bir devlet yönetimi hedeflenmektedir.

Yeni yönetim anlayışı olarak ifade edilen yönetişim kavramı, devlet merkezli yönetim yerine toplum merkezli bir yapıyı esas almaktadır. Yönetişim,

¹ Çukurçayır, Akif: Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Çizgi Kitapevi, Konya, 2012, s. 1.

² Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 1-2.

kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplumun işbirliğinde yönetime katılmak anlamında, ideolojik temelleri aynı ancak katılımın mekansal boyutlarına göre yerel, ulusal ve küresel alanda gerçekleşen bir yapıyı anlatır.³ Yeni dünya düzeni, sorumlulukların devletin yurttaşla olabildiği kadar paylaşılması ve devletle toplum arasında çeşitli dayanışma yollarının kullanılmasını öngörmektedir.

Elektronik teknolojisindeki gelişmeler ise bütün sektörleri sarsıcı nitelikler taşımaktadır. İnternetle birlikte gelen yeniliklerin, geleneksel kitle iletişim araçlarının yanında, katılımcı yönetim düşüncesini gerçekleştirmede önemli bir işlevi yerine getireceği geniş bir biçimde tartışılmaktadır. Örneğin, internetle daha fazla siyasal katılmanın sağlanabilmesinin yolları aranmakta, çeşitli ülkelerde yönetimler bazı hizmetleri internet aracılığıyla yerine getirme çabası içerisine girmiş görünmektedirler. Toplumsal değişimin gücü, devlet etkinliklerinin yeniden düşünülmesi ve yerine getirilmesi yöntemlerini değiştirmeye zorlamaktadır. İnternet ve sağladığı iletişim imkanları gerek ulusal gerekse küresel çapta siyaset ve yönetim süreçlerinden halkın haberdar olmasına neden olmaktadır. Halkın siyasi ve yönetsel alanda olanlarla ilgili olarak sürekli bilgi yüklemesine tabi tutulduğu ortamda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz süreçlerin yönetilmesi bir zaruret olarak yönetimlerin karşısına çıkmıştır.

Siyasal katılma konusunun özel olarak yerel yönetimler düzeyinde ele alınmasını zorunlu kılan diğer bir neden de, kentsel siyasete olan ilginin günden güne yoğunlaşarak artmasıdır. Bu durum, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan bir olgudur. Yerel siyasetin ülke siyasetini önemli ölçüde etkilediği gerçeğinin görülmesi, çevrecilik hareketlerinin artması; demokratikleşme arttıkça kentsel toplumsal hareketlerin hem sayısının hem de etkinliğinin artması, kentsel siyasetin güncelliğini korumaktadır.⁴ Siyasi partiler kentte başarılı siyaset üretebildikleri takdirde ülke iktidarına gelebilmektedirler.

Hermann Hill'e göre Demokrasinin dayandığı özgürlük, eşitlik, dayanışma ve kendini gerçekleştirme gibi değerler, ancak demokrasinin temellerinin sağlam olduğu toplumlarda güçlenebilir ve demokrasiyi yaşanılır kılar. Demokrasinin yaşanılır kılınması da, kentsel siyasetin demokratik temelini iyi oturulmasına bağlıdır. Kent yaşanılır değilse, ülke de yaşanılır değildir. Yönetim halkla bütünleşemiyorsa; halk yönetsel eylem ve işlemlerin yaşam kalitesini

³ Toprak, Zerrin: Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler, Yerel Gündem 21 Yayını, İzmir, 2000, s. 37-53.

⁴ Keleş, Ruşen: Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 103-105.

artırmaya yönelik olduğu yönünde bir inanç taşımıyorsa, yönetimin meşruiyeti oldukça tartışmalı demektir. İşte bu noktada katılımcı yönetim yöntemleri, yurttaşların yönetime yabancılaşmasını önleyici önemli beklentileri karşılayacak nitelikler kazanır; yönetimi, yurttaşların kendinden saydığı bir sisteme dönüştürür ve demokratik yöntemler kullanarak, çatışmaların yerine, toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi koyar. Eğer saydam bir yönetim anlayışı yerleşmemişse, katılımcı düşüncenin uygulama şansı da yoktur. Öncelikle, yöneticilerin ve yurttaşların böyle bir etkileşim sürecinin yararlarına gerçekten inanmaları gerekir. Katılımcı düşüncenin bir yaşam biçimine dönüşmesi, yurttaşların bütün katılım olanaklarıyla, yönetsel süreçlerin içine çekilmesine; katılımın ön koşulu olan yönetsel etkinlikler hakkındaki bilgilenme sürecinin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesine ve bütün sosyal sınıflardan, mesleklerden, yaşlardan, cinsiyetlerden katılımcıların katılıma özendirilmeleriyle sağlanabilir.⁵

I. SİYASAL KATILMA DÜZEYİ VE BİÇİMLERİ

Siyasal katılma birçok biçimde ve düzeyde gerçekleşebilir. Sonuçta siyasal katılma bir süreçtir ve belirli aşamalarla gerçekleşir. Bu süreçte, katılımcıların nitelikleri ve katılım biçimleri temel değişkenlerdir.

A. Siyasal Katılma Düzeyi

Siyasal katılma merak, ilgi, bilgi ve eylem aşamaları biçiminde gözlemlenebilir. Her aşama için değişik bir siyasal katılma nitelendirmesi yapmak olasıdır. Ancak, siyasal katılma bir süreç olduğundan, bütün bu etmenler bir bütünlük sergilemektedirler. Çünkü siyasal katılma aynı zamanda belli bir yoğunlukta merak, ilgi, bilgi ve eylem gerektirmektedir. Günlük yaşamda, herkes siyasal konulara aynı ilgi ve önemi göstermez. Bu da, zorunlu bir ayırım yapmayı gerektirir. Bu ayırımda belirleyici nokta, yurttaşın seçimlere katılıp katılmaması, belli bir siyasal programla ilgili oy verip vermemesidir.⁶

Eylemin kolaylığı ya da zorluğu, katılma eyleminin sınıflandırılmasında, önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Milbrath, en kolay katılma eylemlerine izleyici davranışları, zor eylemlere geçiş eylemleri ve daha zor olanlarına da gladyatör eylemleri demektedir:⁷

⁵ Çukurçayır, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, s. 4-5.

⁶ Baykal, Deniz: *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*, AÜSBF. Yayını, No: 302, Ankara, 1970, s. 31-32.

⁷ Milbrath, s. 18-21.

Eylemler içerisinde, bir partiye üye olmak, bir siyasal organ için aday olmak ve siyasal eylemlerde etkin bir rol almak girmektedir. Siyasal yaşamla ilgili aktif davranışlar sergileyen yurttaşlar, bu sınıflandırmaya dahil olmaktadır.⁸

Bir siyasal partinin rozetini taşımak ya da oy kullanmak gibi eylemler ise, izleyici eylemlerdir. Bu üç tür eylem biçimi, siyasal olayları izleme, onlara karşı tutum gösterme ve etkin katılım biçiminde görünür. İzleme eylemleri, neredeyse yalnızca siyasal alanla ilgili bilgilenmelerden oluşur. Siyasal olayları izlemekle yetinmeyip, tavır alanlar ise, belli bir siyasal eylemde bulunmaktansa yönlendirme, yandaş toplama ve kamuoyu oluşturma gibi bir yolu benimserler. Gerçek anlamda katılma olarak tanımlanabilecek etkinlik, siyasal alanla ilgili organların oluşumu, eylemleri ve etkileri üzerinde belirleyici olmayı amaçlar. Ancak, siyasal katılma eyleminde bulunan bir kimse bu üç kategori içerisinde de yer alabilir.⁹

Siyasal katılma düzeylerini değişik bir kategoride de göstermek olasıdır:¹⁰

- Hiç katılmayanlar;
- Yalnızca oy kullananlar;
- Sınırlı katılımcılar;
- Grup olarak katılanlar;
- Siyasal partilerde görev alanlar şeklinde sınıflandırılabilir.

B. Siyasal Katılma Biçimleri

Siyasal iktidarı etkilemeye yönelik davranışları ya da siyasal katılım faaliyetlerini belirli bir sayıyla sınırlamak mümkün değildir. Eğer siyasal katılım, bireylerin siyasal otoritelerin kararları etkilemek için giriştikleri eylemleri ifade ediyorsa ki öyledir, birey bu eylemleri dilekçe vermek, talepte bulunmak, mektup yazmak suretiyle tek başına yapabileceği gibi; oy vermek, siyasal parti içinde faaliyette bulunmak, baskı grubu üyesi olarak eylemde bulunmak suretiyle de, başkalarının eylemleriyle uyum içine girerek de yapabilir. Görüldüğü gibi, alan çok geniştir ve eylemler çeşitlilik arz etmektedir. Siyasal katılım olayını anlamak için bu çeşitlilik içerisinde bir düzenlilik oluşturmak zorunludur.¹¹

⁸ Çukurçayır, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, s. 69.

⁹ Baykal, s. 32-33.

¹⁰ Sidney, Verba / Nie, Norman H.: *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*, Harper & Row, New York, 1972, s. 82-95.

¹¹ Kalaycıoğlu, *Çağdaş Siyasal Bilim*, s. 202.

Siyasal eylem biçimleri, olağan siyasi katılma, protesto davranışı ve basıncı eylem olarak üçe ayrılmaktadır. Bu da, temelde olağan ve olağanüstü olmak üzere iki eylem biçimini içerir: Olağan siyasi katılma, seçim süreciyle, siyasi rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun eylemleri içerir ve yasal sınırlar içerisinde gelişir. Olağandışı siyasi katılma ise, kurulu düzenin yasal normlarının dışında ve karşısında gelişir. Bireyin siyasi amaçlarına erişmek için fiziksel güç kullanması ve bu amaçla çeşitli eylemler gerçekleştirmesi söz konusudur.¹²

Kullanılan yöntemler itibariyle siyasi katılım, olağan katılım ve olağandışı katılım olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Olağan katılım, siyasi rejim tarafından konulmuş kural ve normlara uygun eylemlerden oluşurken; olağandışı katılım, bireyin siyasi amaçlarına erişmek ve şiddet kullanmasıyla ve bu amaçla siyasi rejimin kural ve normlarına karşı çıkmak suretiyle giriştiği eylemlerden oluşmaktadır.¹³

1. Siyasi Katılımı Etkileyen Faktörler

a. Cinsiyet Faktörü

Siyasi katılım konusundaki çalışmalar, erkeklerin kadınlara oranla siyasi yaşama daha yoğun bir biçimde katıldıklarını göstermektedir.¹⁴ Örneğin ülkemizde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, siyasete çok yoğun olarak katılanlar, arasında erkeklerin oranı kadınlara göre oldukça fazladır.¹⁵ Soruna hukuki açıdan bakınca, erkeklere göre geç de olsa, kadınların siyasi haklara kavuştukları görülür. Nitekim Çitçi'nin de belirttiği gibi, bugün dünya kadınlarının %99,4'ü bu haklardan yararlanmaktadır.¹⁶ Fakat buna rağmen, kadınlar hem seçilmişler arasında küçük bir yer işgal etmektedirler, hem de kitlesel siyasi katılımı daha sınırlı kalmaktadır.¹⁷ Gerçekten ülkemizde kadına seçme ve seçilme hakkının tanındığı 1934 yılından 1991 yılına kadar parlamentoya

¹² Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasi Bilim, s. 204.

¹³ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasi Bilim, s. 205.

¹⁴ Çam, s. 154; Eroğul, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, s. 103; Baykal, s. 63; Çitçi, Oya: "Kadınlar ve Siyasi Katılma", TDV Bülteni, Sayı: 12, Nisan 1992, s. 21; Dinçkol, Bihterin: "Siyasi Yaşamda Türk Kadını", Argumentum, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 606, s. 606-609, <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/Argumentum/ARGUMENTUM-1993-OCAK-ARALIK.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.02.2017). Kışlalı, Ahmet Taner: "Siyasi Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", AÜSBFD, Cilt: XXXI, Sayı: 1-4, Ankara, Mart-Aralık 1976, s. 125, s. 117-130, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/438/4886.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.02.2017).

¹⁵ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasi Bilim, s. 115.

¹⁶ Çitçi, Kadınlar ve Siyasi Katılma, s. 21.

¹⁷ Çitçi, Kadınlar ve Siyasi Katılma, s. 21.

giren kadın sayısı 83'te kalmıştır. Bu sayı oransal olarak %4 civarında bir orana karşılık gelmektedir.¹⁸ Tekeli, sayının azlığını da dikkate alarak, kadınların siyasal yaşamdaki simgesel işlevine dikkat çekmektedir. Tekeli'ye göre, simgesellik Türkiye'de uzun bir süreden beri kadınların siyasal arenada yer alış biçimlerinin ana eksenini oluşturmaktadır.¹⁹

Cinsiyet ve siyasal katılma arasındaki ilişkiyi belirten üç hipotez ileri sürülebilir: İlk olarak, cinsiyet rollerinin siyasal katılmayı toplumsal statü ve sosyo-ekonomik statü üzerindeki etkisi dolayısıyla belirlediği; diğer bir söyleyişle, kadınların erkeklere oranla daha düşük bir sosyo-ekonomik statüde bulunmaları dolayısıyla siyasal yaşama da daha az katıldıkları varsayımıdır. İkinci olarak, kadınların düşük sosyo-ekonomik statüleri dolayısıyla, erkeklere oranla daha az sahip olabildikleri kitle iletişim araçlarından yararlanma, siyasal ilgi, siyasal bilgi, siyasal etkinlik ve örgütsel üyelik dolayısıyla siyasal yaşama daha az katılma olanağına sahip olduklarıdır. Üçüncü olarak, kadının, özellikle toplumun ondan "aile" ve "ev"e yönelik bir rol beklentisi içerisinde olması halinde, siyasal katılma gibi aile-dışı ve kadın için toplumun yadsıdığı davranışları gerektirebilecek eylemlerle dolu bir yaşam biçimine sahip olması, erkeklere oranla daha zor olacağı için siyasal yaşamda yoğun zaman ve enerji harcamayı gerektirecek fazla bir etkinliği olamayacaktır. Böylece oy vermek gibi fazla zaman ve enerji harcamayı gerektirmeyecek ve aile üyeleri ile birlikte yerine getirilebilecek siyasal katılma türleri, kadınlar tarafından daha sık başvurulan katılma türleridir. Hükümet ve bürokrasiyle ilgili ilişkilerde ise, kadınlar daha çekingen bir davranış gösterirler.²⁰

Kışlalı, kadınların siyasete duydukları ilginin daha az olmasını çocuk doğurma işlevinin kadında oluşuna da bağlamakta ve ayrıca siyasal konularla ilgili yapılan anketlerde, "bilmiyorum" ya da "bir fikrim yok" gibi yanıtların daha çok kadınlardan geldiğini vurgulamaktadır. Kadınlar, siyasal yaşama ve etkilerine daha az ilgi göstermektedirler. Özellikle, ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar ve ev işleri yapanlar, siyasal konulara daha az ilgi göstermekte ve toplumsal alanda daha zayıf kalmaktadırlar.²¹

¹⁸ Dinçkol, "Siyasal Yaşamda Türk Kadını", s. 605. Ayrıca Bkz. Tuncer, Erol: 1995 Milletvekili Genel Seçimi, Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV Yayını, Ankara, 1996, s. 21.

¹⁹ Tekeli, Şirin: "Kadınların Siyasetten Dışlanışlıklarının 55 Yıllık Tarihi, Kadınlar ve Siyasal Yaşam", Eşit Hak-Eşit Katılım, Haz: Necla Arat, İstanbul, 1996, s. 117-118, s. 115-123.

²⁰ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasal Bilim, s. 19-20.

²¹ Kışlalı, Ahmet Taner: Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 157-164.

Siyasal katılma ve cinsiyet konusunda değinilmesi gereken diğer bir nokta da şudur: Bugün uygarlığın almış olduğu aşamaya rağmen, “kadın hala siyasal yaşama katılmak istenmemektedir” gibi bir anlayış vardır. Çünkü “siyaset erkek işidir” gibi bir anlayış toplumsal genlere yerleşmiştir. Kadın, kamusal alanda çalışabilir, ancak karar alma mekanizmalarına giremez ve siyaset yapamaz. Bu düşünceler, özellikle de kadınlar tarafından genel kabul görmüş düşüncelerdir. Bu genel kabulün, kadınların siyasete katılım düzeyinin düşük olmasında da rolü vardır.²²

Günümüzde hem insan haklarına, hem de onun bir parçasını oluşturan kadın haklarına ilişkin düzenlemeler gerek uluslararası belgelerde, gerekse dünya ülkelerinin çoğunun anayasalarında yer almış, kadınların eşit siyasal haklara sahip oldukları hükme bağlanmıştır. Fakat buna rağmen, başta da belirttiğimiz gibi, kadınların sınırlı siyasal katılımı genel bir özellik olarak varlığını sürdürmüştür. Acaba bu duruma yol açan nedenler nelerdir? Doktrinde egemen görüş bu durumu, geleneksel kültürlerin etkisiyle, kadınların başta eğitim olmak üzere, gelir ve statü vb. olanaklardan yoksun bulunmalarına bağlamaktadır.²³

Ancak araştırmalar, kentte yaşayıp, her türlü eğitim olanağından yararlanan, buna bağlı olarak sosyo-ekonomik düzeyleri yüksek olan kadınların da siyasal yaşama fazla katılmadıklarını göstermektedir.²⁴ Günümüzde bu kabul-lerin de değiştiği bir gerçektir. Daha çok geleneksel toplumlara özgü olması gereken, kadını siyasal alanın dışında tutma anlayışı, çağdaşlaşmayla birlikte değişmektedir. Kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışan kadın sayısının artması, kadının toplumsal rollerinin değişmesine neden olmaktadır. Kadınlar artık, siyasal yaşamla daha çok ilgilenmekte ve haklarını savunabilmektedirler. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen siyasal katılım konusundaki çalışmalar, erkeklerin kadınlara oranla siyasal yaşama daha yoğun biçimde katıldıklarını göstermektedir.²⁵

b. Yaş Faktörü

Çeşitli değerler, inançlar, tutumlar, yönelimler ve beklentilerle donanması ve siyasal sistem içinde etkinlik gösterebilmesi için, bireyin belirli bir yaş sı-

²² Baykal, s. 49-66.

²³ Bkz. Çitçi, Kadınlar ve Siyasal Katılma, s. 21; Dinçkol, s. 606; Eroğul, Cem: Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s. 103.

²⁴ Dinçkol, s. 606; Baykal, s. 64.

²⁵ Çam, s. 154; Eroğul, Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, s. 103, Baykal, s. 63.

nırını da aşması gerekmektedir. Cinsiyet rolleri gibi bireyin denetimi dışında belirlenen bir diğer siyasal kaynak da yaştır. Bulunulan yaşın hangi tarihsel dilime denk geldiği de önemlidir. Toplumsal siyasallaşma dönemlerinin oldukça yoğun yaşandığı dönemler, bireylerin yaşlarıyla siyasal katılma arasındaki etkileşimin özünü değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Örneğin, 1968'ler kuşağı ile 1990'lar kuşağı oldukça farklı yönelimlere sahiptirler ve siyasal yaşamı farklı düzeyde etkilemekte ve ondan yine farklı düzeyde etkilenmektedirler. Çünkü biyolojik ve fizyolojik özelliklerin dışında önemli bir benzerlik yoktur. Yaşın önemi, yaş gruplarının farklı toplumsallaşma etkileri altında, farklı ulusal ve uluslararası olayların yaşandığı dünyalarda farklı davranışlara yönelebilmelerinde yatmaktadır.²⁶

Genel olarak siyasal katılımın yaşla orantılı olarak arttığı, orta yaşta kilerin gençlere oranla siyasal yaşama daha fazla katıldıkları ve fakat bu artışın 65 yaşından sonra durduğu kabul edilmektedir.²⁷ Kuşkusuz konunun bireysel enerji ile ve dolayısıyla değişikliklere uyum sağlayabilme yeteneği ile ilişkisi yanında, yaşlılar açısından yıllar boyu süren bir çabanın ürünlerini yitirme korkusu ile bağlantısı kurulabilir.²⁸

Yaşla ilgili diğer bir konu, gençlerin yaşlılara oranla daha bilinçli bir taraf ve daha bilinçli bir seçmen oluşlarıdır. Kışlalı'nın yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre, gençler alışkanlıklara göre veya parti programına göre oy kullanmaktadırlar.²⁹ Öte yandan yaşlılara göre aile yükümlülüğü ve kariyer oluşturan düzenli bir mesleki faaliyet içinde olmamalarının gençleri gösteri yürüyüşü ve seçim kampanyası gibi, bol zaman ve enerji gerektiren siyasal eylemlere daha kolay yönelttiği de tespit edilen hususlar arasındadır.³⁰

c. Kentleşme Faktörü

İnsanın içinde yaşadığı toplum tipinin onun siyasal davranışının açıklanması açısından önem taşıdığına şüphe yoktur. Kırsal ya da kentsel hayatın insanların siyasal davranışlarına etki ettiği genel olarak kabul edilmektedir. Ülkeden ülkeye geçişse bile köy-kent ayrımının hem orada yaşayanların kişisel nitelikleri bakımından, hem de onları çevreleyen şartlar bakımından siyasal

²⁶ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasal Bilim, s. 20-21.

²⁷ Çam, s. 154; Nie / Verba / Converse, s. 51; Yücekök, Ahmet N.: Siyasetin Toplumsal Tabanı, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1987, s. 30.

²⁸ Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", s. 117.

²⁹ Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", s. 123.

³⁰ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 21.

davranışlara yansıdığını söyleyebiliriz. Köyde yaşayanların eğitim ve gelir seviyeleri şehirde yaşayanlara göre düşük olduğundan, kişisel nitelikleri bakımından kendilerinden yüksek bir katılım seviyesi beklenemez. Ayrıca köy hayatının sosyolojik özellikleri de genelde siyasal katılımı olumlu yöne etkileyecek nitelikte bulunmamaktadır. Çünkü kitle iletişim araçlarından yararlanma ve kitle örgütlerine üye olabilmek bakımından da köylüler daha dezavantajlı bir durumdadırlar.

Kentleşme, uygarlığın gelişiminde en önemli süreçlerden biridir. Kentleşme, nüfus birikimi süreci olarak tanımlansa da, nüfus birikim sürecinden çok daha fazlasını anlatan ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri de içeren bir süreçtir. Bu bağlamda kentleşme, “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci” dir.³¹

Kentleşme, Türkiye gibi ülkelerde neden-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşen bir değişim sürecidir. Kırsal kaynakların sosyo-ekonomik ve psikolojik açıdan yeterli olmaması, bu değişim sürecinin hızını artırmaktadır. Bu nedenle, bu süreç yöneticiler için değişimin yönetimi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel bürokratik anlayışın genel özelliğinden dolayı statükoyu benimsemesi, değişim yönetimini güçleştirmektedir. İşte bu aşamada, katılımcı yönetimin devreye sokulması, eski ve yeni kentlilerin kente ve kentsel kurumlara yabancılaşmasını önleyici bir etki yapacak ve hem kentsel gelişme hem de demokratik sistemin güçlenmesi bakımından önemli kazançlar sağlayacaktır.³²

Kentleşme, siyasal katılımı önemli ölçüde etkileyen değişkenlerden biridir. Çünkü örgütlü demokrasi, kentsel yaşamın bir ürünüdür. Antik Yunan’da yurttaşın ortaya çıkışı ve demokrasi, kentlerle birlikte görülen bir gelişmedir. Kentleşme ve siyasal katılım arasındaki ilişkiyi açıklamada, merkez-kenar ve kent-kır ayrımları önemlidir. Kentte yoğunlaşma, yüksektir. Toplumsal etkileşimin farklılaşması, yoğun iletişim ve grup dinamikleri kente özgü niteliklerdir ve bu nitelikler kentlilerin siyasal yaşama daha fazla katılımını sağlarlar. Buna karşılık ‘Topluluğun zayıflaması’ yaklaşımına göre, kentte bireyin siyasal yaşama katılımı daha düşük düzeydedir. Kırsal alanda, bireyin nasıl davranacağı daha kesin çizgilerle belirlenmiştir. Kentsel yaşamın ortaya çıkardığı karma-

³¹ Keleş, Ruşen: Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 19.

³² Göymen, Korel: Türkiye’de Kent Yönetimi, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 147-148.

şık ve bireyi ikinci plana iten ilişkiler, toplumsal ve siyasal uzmanlaşma, karar alma sürecinde bireyin marjinal etkinliğini azaltırlar ve siyasal katılmayı zorlaştırırlar. Kentsel yaşam, kente göç eden kitlelere eğitim olanakları, yeni bir iletişim sistemine katılma, yeni meslek deneyimleri edinme ve gelişen örgütsel etkinlikte bulunma olanakları sağlar. Bu durum, siyasal katılmayı özendirici sonuçlar ortaya çıkarır. Görüldüğü üzere, kentsel yaşam, bir yandan olağan siyasal katılmayı hem engelleyici hem de özendirici etkilerde bulunurken, diğer bir yandan da olağandışı siyasal katılmayı besleyen koşulları ortaya çıkarabilmektedir.³³

Öte yandan büyük kentlerde görülen katılım, daha bağımsız ve daha bilinçliyen, kırsal kesimdeki katılma çoğunlukla çevresel değişkenlere bağımlıdır. Kışlalı, bu saptamayı açıklarken, eğitimin önemine değinmekte ve toplumsal ilişkilerin ve genel olarak toplumsal ortamın etkisinin gözden irak tutulmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Küçük yerleşim birimlerinde bir yandan ailenin, diğer yandan da toplumsal önderlerin kararları, bireye özgür davranabilme alanı bırakmamaktadır.³⁴

Eğitim, meslek ve sosyo-kültürel yapı bakımından kırsal alanlardan beklenmesi gereken, daha düşük düzeyde siyasal yaşama katılmadır. Örneğin, bu durum en azından seçimler için böyledir. Ancak, yapılan araştırmalarda, bazı kırsal alanlarda seçimlere katılım daha fazla olmaktadır. Bu sonucun şaşırtıcı olmaması gerekir. Çünkü köylerdeki toplumsal baskı ve kontrolün, heterojen bir yapı gösteren kentlere göre daha yoğun olması, seçimlere yönelimi ve katılımı pozitif yönde etkilemektedir.³⁵

Kent kültürü, siyasal kültürün oluşumunda ve gelişiminde oldukça baskın bir işleve sahiptir. Kent kültürü, belli bir coğrafyada yaşayan toplulukların ekonomik, sosyal, siyasal ve ideolojik bütün kazanımlarının toplamıdır. Kente özgü, bireysel niteliklerin ön plana çıktığı bir kültür, demokratik gelişmeye katkıda bulunan bir kültürdür. Bu katkıların oluşması, bireyselleşmenin yanında, toplulukların örgütlenmesine ve kentsel yaşama katkıda bulunmasına da bağlıdır.³⁶

³³ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 23-26.

³⁴ Kışlalı, Siyaset Bilimi, s. 61-65.

³⁵ Baykal, s. 75-78.

³⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, Yerleşme ve Şehirleşme, 7. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1995, s. 55, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/raporlar/TurkiyedeKentlesmeSorunlariveCozumleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

d. Eğitim Faktörü

Siyasal katılmada eğitim değişkeni, en güçlü sosyal değişkendir. Eğitim, bireylerin siyasal yaşama katılmasını kolaylaştırır ve katılmanın ön koşullarını hazırlar. Eğitim düzeyi, bireyin siyasal tercihlerini daha bilinçli olarak yapmasında önemli bir rol oynar ve diğer çevresel değişkenlerin belirleme gücünü azaltır; siyasal içeriklerin kavranmasını, yorumlanmasını ve iletilmesini sağlar.³⁷

Kentsel toplum, daha eğitilmiş bir toplum demektir. Eğitim, siyasal katılmayı artırıcı güçlü bir değişkendir ve eğitim düzeyi arttıkça siyasal yaşama katılmanın daha yoğunlaşacağı beklenir. Bireyin kentsel ortamda elde ettiği beceri ve kaynakların artmasına koşut olarak siyasal katılma, karmaşık ve zor türleri içeren bir nitelik de kazanır.³⁸

Eğitim, kişilerin siyasal olaylarla ilgili bilgi edinmelerini, o bilgileri yorumlamalarını, kendi toplumsal durumları ve sorunlarıyla bağlantı kurmalarını kolaylaştırdığı ölçüde siyasal katılma eğilimlerini artırır. Eğitimin siyasal katılmaya ilişkin işlevleri oldukça fazladır.³⁹

Birinci olarak, eğitim düzeyi arttıkça, birey için katılma bir yurttaşlık görevine dönüşür. İkinci olarak eğitim, bireye çevresini değiştirme becerisi kazandırır; üçüncü olarak, bireye gelir ve sosyal statü sağlar; dördüncü olarak, bireyin soyut ve genel kavramlarla düşünmesini kolaylaştırır; beşinci olarak, eğitilmiş bireylerin çevreleriyle ve dış dünyayla ilgili bilgileri, onlara kozmopolit yaşam alanlarıyla daha kolay iletişim kurma olanağı sağlar ve son olarak, eğitilmiş birey bir grup içerisinde davranma alışkanlığı kazanır. Yalnız bir sınıfın ya da grubun üyeleriyle değil, birçok grubun üyeleriyle iletişime geçebilir.⁴⁰

Katılım süreçlerinin hangi düzeylerinde olursa olsun, katılımcıların oluşmasına katılacakları kararlarla ilgili konularda en üst düzeyde bilgiye sahip olmaları, bir zorunluluktur. Tartışma konularıyla ilgili sorunları hızlı bir biçimde kavrama ve çözmeye katkıda bulunacak eğitim düzeyinde olunmalıdır. Yüksek düzeyli eğitim, istenen anlamda katılım demek değildir. Ancak, eğitim düzeyi katılımı kolaylaştırıcı etkide bulunur.⁴¹

³⁷ Baykal, s. 61.

³⁸ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 26-30.

³⁹ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 26-28.

⁴⁰ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 94.

⁴¹ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 94.

e. Meslek Faktörü

Meslek, bireyin sosyal statüsünü gösteren bir ölçüttür. Bireyin yaşadığı çevre ve almış olduğu eğitim gibi değişkenler, bireyin elde edeceği mesleği belirleyen faktörlerdir. Bireyin toplumsal statüsü yükseldikçe, kamusal politikalara ilgi düzeyi de artar. İlişki kurma açısından, daha zor katılma türleri olarak görülen hükümet ve bürokrasiyle ilişkiler, yüksek statülü meslek sahiplerince daha çok kullanılır. Bu gruptakiler, oy verme, siyasal ve toplumsal sorunları çevrelerindekiyle tartışma gibi etkinlikleri, diğerlerine oranla daha kolay ve sık gerçekleştirirler. Sonuçta, birey kariyer yaptıkça örgüt üyeliği ve etkinliği artmakta, siyasal bilgisi ve ilgisi de, siyasal etkinliklerle birlikte fazlalaşmaktadır.⁴²

Kalaycıoğlu, eğitim ve meslek değişkenlerinin bileşimini tanımlayan “sosyo-ekonomik statü” kavramıyla da katılım ilişkisinin daha kolay açıklanacağını belirtmektedir. Bu belirlemeye göre, bireyin sosyo-ekonomik statüsü yükseldikçe, siyasal katılma isteği de artmakta ve daha çok katılmaktadır. İyi bir sosyoekonomik statüye sahip olanlar, bu statülerini korumak için siyasal alanla ilgili konularla daha çok ilgilenmekte, siyasal olayları etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmaktadırlar.⁴³ Siyasal kararlardan etkilenen meslekler, doğal olarak katılımla daha çok ilgilidirler.⁴⁴

f. Kitle İletişim Araçlarını İzleme Faktörü

Kitle iletişim araçlarını izlemenin kişiyi, çevresinde gelişen siyasal olaylar hakkında bilgi sahibi kıldığı ve siyasal olayları değerlendirmede vatandaşlara yardımcı olduğu söylenebilir. Toplumsal hayatta çok rahat bir biçimde gözlemlenebileceği gibi, kişi bu bilgiyi kullanarak, başkalarıyla tartışma ve onları ikna etme çabası içerisine girer ve böylece bir ölçüde siyasal yaşama katılmış olur. Bu kitle iletişim araçlarının kişiler üzerinde oluşturduğu dolaylı bir etkinin sonucudur. Öte yandan kitle iletişim araçları bazen kişiler üzerinde doğrudan siyasal davranışa itici bir rol de oynayabilirler. Örneğin, seçim döneminde seçimlere dikkat çekmeleri ve vatandaşları oy vermeye çağırmaları bu bağlamda ele alınabilir. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki, kişinin kitle iletişim araçlarını izleme ve etkisinde kalma yoğunluğu ile siyasal yaşama katılımı arasında doğrudan bir ilişki vardır.⁴⁵

⁴² Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 30-32.

⁴³ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 32.

⁴⁴ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 95.

⁴⁵ Kalaycıoğlu, Siyasal Katılmanın Koşullarına Genel Bir bakış, s. 171.

Etkileşim talebi yeni iletişim olanaklarıyla birlikte daha da yükselmektedir. Çünkü giderek artan yabancılaşma, böyle bir zorunluluğun doğmasına yol açıyor. Yeni gelişmeler yeni beklentileri ortaya çıkarmaktadır ve bu değişmelerle birlikte yaşamak zorunludur. Değişik katılım yollarıyla (internet, kent meclisleri), yönetim ve yurttaş arasındaki iletişim sorunları bir ölçüde aşılabılır ve profesyonel politikanın elvermediği, bireylerin etkin katılım sorunu böylece aşılmış olabilir. Bu bağlamda katılım, “bireyle siyasal toplum örgütleri arasında bir etkileşim”⁴⁶ biçimi olarak işlev görür.

Kitle iletişim araçlarını izleyebilen birey, çevresindeki olaylar hakkında bilgilenir ve bu bilgilenmeyle bireyin yaşam çevresini algılaması daha bir kolaylaşır. Kitle iletişim araçlarını daha çok izleyenlerin siyasal yaşama daha yoğun katıldığı, ilgilendiği ve siyasal yaşam hakkında tartıştığı gözlenmiştir. Kitle iletişim araçlarının sağladığı olanaklar, başka ulusların siyasal sistemleri ve siyasal edimimleri hakkında bireyin bilgilenmesini sağlamakta ve onu siyasal mekanizma ile daha ilgili olmaya zorlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının, katılma üzerinde dolaysız etkisi olan propaganda işlevi ile siyasal ilgi, siyasal bilgi ve örgütsel etkinliği özendiren dolaylı etkileri de vardır.⁴⁷

Özkök, “kitle iletişim araçlarının ekolojisi” kavramından söz etmektedir. Gazete alımı ve kitle iletişim araçlarını kullanma böyle bir ekoloji oluşturmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarda televizyon alıcısına sahip olan ve olmayan seçmenlerin davranışlarının farklı olduğu, televizyon seyredenlerin siyasetle daha çok ilgili oldukları ve politize oldukları gözlenmiştir.⁴⁸

Kitle iletişim araçları, sosyalleştirme işlevi de görmektedirler. Kitle iletişim araçları, karmaşık bir toplumda, insanların çevrelerini bütünüyle algılamalarını kolaylaştırmaktadır.⁴⁹ Siyasal sosyalizasyon sürecinde de artık kitle iletişim araçları, bir yandan kişiyi bilgilendirmekte, öte yandan da siyasal alanla iletişim kurabilme yollarını göstermekte ve aynı zamanda bu araçlar, siyasal kontrol ve eleştiriyeye de katkı sağlamaktadırlar.⁵⁰

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla, yüz yüze propagandanın etkisinin azaldığı düşünülebilir. Ancak, özellikle Türkiye’de bu etki hem tarımsal

⁴⁶ Keleş, “Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)”, s. 20.

⁴⁷ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 33-34.

⁴⁸ Özkök, Ertuğrul: Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara, 1985, s. 314.

⁴⁹ Gökçe, Orhan: İletişim Bilimine Giriş: İnsanlararası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993, s. 89.

⁵⁰ Gökçe, s. 88-93.

kesimde hem de kentsel kesimde sürmektedir. Siyasal haberlerin artışı, bağlı olunan siyasal düşüncüyü daha da güçlendirmekte ve siyasal tercihlerin değişmesine çok da güçlü bir etki yapmamaktadır.⁵¹

g. Örgüt Üyeliği Faktörü

Gelişmiş toplumlar ve onları izlemek durumundaki gelişmekte olan toplumlar, örgütlenmelerin arttığı toplumlardır. Bu durum, sanayileşme ile birlikte devlet yapısının karmaşık bir hale gelmesinin sonucudur. Esasen örgütlü bir topluluğun üyesi olmanın daha yoğun siyasal tavırların oluşmasını desteklediği⁵² bunun da ötesinde, örgüt üyeliğinin siyasal katılımın diğer koşulları ya da değişkenleri işe karışmadan bile katılımı tek başına büyük ölçüde artırdığı ifade edilmektedir.⁵³

Toplumun bütün kesimleri, işbirliği yaparak amaçlarına ulaşabileceklerini bilmekte ve gittikçe artan bir oranda örgütlenmektedirler. Özellikle sivil toplum kuruluşları ya da hükümet dışı organizasyonların yaygınlaşmaları, örgütsel oluşumları hızlandırmakta; belli bir çıkar ya da ilgi çerçevesinde bir araya gelen kişiler herhangi bir örgüt çatısı altında, kamusal yaşamda etkin olmaya çalışmaktadırlar. Bu örgütler bireyin kendini gerçekleştirmesine olanak tanımakta ve siyasal düzlemle daha yakın ilişkiler kurmasını kolaylaştırmaktadırlar.⁵⁴

Kalaycıoğlu'na göre, bir örgüte üye olmanın üç boyutlu etkileri vardır: Birinci olarak, herhangi bir örgüte üye olmak, bireyin ilgi alanını belirler. Bir anlamda örgüt üyeliği, bireyin bir yaşam felsefesini kabul etmesi anlamını taşır, ikinci olarak, birey grubun diğer üyeleriyle özdeşleşmeye çalışır. Üçüncü olarak, örgüt üyesi birey, örgütün normlarına uymadığı takdirde dışlanacağı korkusunu taşır. Bu yönüyle, "örgüt zorunlu bir eğitim ortamıdır" denebilir.⁵⁵

h. Gelir Faktörü

Eğitim, yaş, cinsiyet ve meslek gibi sosyal yapı değişkenlerinin yanında, gelir de siyasal katılmayla ilgili önemli inceleme konularından birisidir. Ekonomik bakımdan güçlü olanların, eğitim düzeyi olarak yeterli olmasa bile, siyasal bakımdan etkin oldukları bilinmektedir. Türkiye'de oy verme oranı bakımından gelir ve katılma ilişkisine bakıldığında, köylerdeki oy verme oranının genel

⁵¹ Okutan, Atakan: Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 45.

⁵² Lancelot, Alain: Siyasal Tavırlar, Çev: Hüseyin Rauf, Gelişim Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 18.

⁵³ Kalaycıoğlu, Çağdaş Siyasal Bilim, s. 247.

⁵⁴ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 34-35.

⁵⁵ Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 35.

olarak kentlerdekine oranla yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Gelir bakımından kendine yeterli olmayan yerleşmeler olan köylerdeki bu durum, gelir- katılım ilişkisinin çok da belirleyici olmadığını göstermektedir.⁵⁶ Köylerde seçimlere katılma en alt düzeyde ve “edilgen” bir katılımdır. Gelir düzeyi yükseldikçe, daha üst düzeydeki katılma türlerine doğru bir kayma olmaktadır. Bütün toplumlarda eşitsizlik piramitleri vardır ve bu yapının sonucu, “en fazla kaynağa sahip olanlar, en fazla katılanlardır.”⁵⁷

Bu belirlemeler, siyaseti gelir düzeyi yüksek olan yurttaşların yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak, siyasetin tabana yayılması ve siyasallaşma sürecinin sağlıklı bir biçimde işlemesi, oluşan bu sağlıklı yapıyı ortadan kaldıracak ve daha geniş kesimlerin siyaset ve yönetim üzerinde etkili olmasını sağlayacaktır.⁵⁸

i. Siyasal Kültür Faktörü

Duverger genel olarak kültürü şu şekilde tanımlıyor: “Kültür, belli bir toplumu niteleyen tekniklerin, kurumların, davranışların, yaşama tarzlarının, kolektif tasarımların, inançların ve değerlerin tümüdür. Tarihi, yeri belli ve somut olan her birleşme bir kültür oluşturur. Bir yandan her kültür tarihin bir ürünüdür. Geçmişin ağırlığını şimdiki zamana getirir. Öbür yandan uluslar günümüzde en belirgin kültürel bütünlerdir”.⁵⁹ Görüldüğü gibi kültür çok geniş bir kavramdır. Bu genişliğin içerdiği öğeler tartışılabilir. Ama tartışılmayacak varsa, o da bir şey kültürün insan topluluklarından ya da tek tek bireylerden beklenen davranışları tayin ettiği konusudur.⁶⁰

Siyasal kültüre gelince; ondan, kültürün siyasal yönlerinin anlaşıldığını söylemek gerekir. Bir anlamda siyasal kültür, kültürün alt bir birimidir. Bu kadarını tespit etmek kolaydır. Fakat iş siyasal kültürü tanımlamaya geldiğinde, durum değişmektedir. Gerçekten konu ile ilgili çalışmalara bakıldığında, siyasal kültürün çeşitli biçimlerde tanımlandığı görülür.⁶¹

Siyasal kültür, en genel anlamıyla, bir toplumun ya da ulusun siyasal yaşamına dair, o toplumu oluşturan bireylerin tutum, inanç ve duygularının bütü-

⁵⁶ Baykal, s. 39.

⁵⁷ Çitçi, Oya: “Demokrasinin Tabana Yayılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi Konulu Uluslararası Konferansta Yapılan Sunuş”, SAV Yayını, Ankara, 1994, s. 101.

⁵⁸ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 99.

⁵⁹ Duverger, Maurice: Politikaya Giriş, Çev: Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 80; Başka tanımlar için bkz. Duverger, Maurice: Siyaset Sosyolojisi, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2017, s. 73-75.

⁶⁰ Duverger, Politikaya Giriş, s. 74.

⁶¹ Siyasal kültürün çeşitli tanımları için bkz. Sarıbay, Siyasal Sosyoloji, s. 73-75.

nüdüdür.⁶² Katılımcı siyasal kültüre gelince, burada birey, sistemin girdi sürecinin farkındadır ve siyasal yaşama katılmaya isteklidir. En önemlisi, bu kültür biçiminde birey, katılım için fırsatları değerlendirme yeteneğine ve etkinlik duygusuna sahiptir. Bu bağlamda yurttaşlar siyasal sistemin işleyişi üzerinde etki yapabileceklerine inanırlar ve bu amaçla seçim, baskı grubu kurma vb. değişik yolları kullanarak siyasete katılırlar.⁶³

Bir kere katılım düzeyinin sosyo-ekonomik statüye göre değiştiğini, daha fazla eğitim görenlerin, daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmayan bireylere göre daha fazla katılımcı oldukları kabul edilen bir gerçektir. Modernleşmenin bu özelliklere sahip olan vatandaş sayısını artırdığından hareketle, normalde katılıma olumlu yöne etki ettiğini söylemek mümkündür. Öte yandan modernleşmenin, sosyo-ekonomik statüyü artırmakla bireylere katılımın bir yurttaşlık ödevi olduğu bilincini verdiği ve böylece katılımı artırıcı bir etken olduğu düşünülebilir.⁶⁴

Bireyden siyasal topluluğun bir üyesi olarak beklenenler, bir başka deyişle bu bağlamdaki yükümlülükler, siyasal kültür ve siyasal yapı tarafından belirlenir. Kulluk kültürü ve yurttaşlık kültürü, siyasal yaşamda ayırıcı iki önemli yapıyı anlatır. Kulluk kültürünün egemen olduğu, patrimonyal bir siyasal yapıda, bireyden beklenenler çok sınırlıdır. Katılımın yoğun bir biçimde yaşandığı yurttaşlık kültüründe ise, birey sistemin en önemli yapı taşıdır. Bu etkenler ışığında katılma, sosyal statü, ırk, din, dil gibi nedenlere bağlı sınıfsal temelli; yine ırk, etnik köken ve dile bağlı yerel grup kaynaklı; örgütlü katılım biçimleri, örneğin siyasal parti temeline dayalı ve çeşitli kabile türü toplumsal temellere dayalı olarak gelişebilir.⁶⁵

Demokrasilerde çoğulcu kültür aşılama şekli olarak kitle iletişim araçları yoğun şekilde kullanılmaktadır. Kamunun elinde kitle iletişim araçları olduğu kadar özel kesimin elinde de bu araçlar bulunmaktadır. Gazeteler, dergiler, televizyonlar vb. vatandaşlara sürekli olarak belli bakış açılarından üretilmiş demokratik fikirleri ulaştırmaktalar. Kitle iletişim araçlarının çokluğu ve çok sesliliği, birlikte yaşama kültürünü kitlelere özümsetmektedirler. Kitle iletişim araçları, aynı zamanda yoğun bir fikri rekabetin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu yoğun ortam, aynı zamanda demokratik siyasi kültürün aşılmasına aracı olmaktadır.⁶⁶

⁶² Sarıbay, Siyasal Sosyoloji, s. 76.

⁶³ Sarıbay, Siyasal Sosyoloji, s. 19.

⁶⁴ Çam, s. 185.

⁶⁵ Huntington and Nelson, s. 15.

⁶⁶ Duverger, Siyaset Sosyolojisi, s. 112-115.

j. Siyasal Sistemdeki Etkilenmeler

Yönetim mekanizmasıyla ilgili sorunlar ve yakınmalar, yeni bir olgu ya da süreç değildir, tarihin her döneminde görülen sorunlardır. Ancak, yeni olan, yönetimle ilgili etkinlik ve demokratiklik gibi sorunların eski yöntemlerle çözülemeyeceği, yurttaşlık kavramının ivme kazandığı bir çağda yaşadığımızı göre, sorunların da yurttaş kaynaklı yöntemlerle çözülmesi gerektiği düşüncesidir. Bunun için de olabildiğince katılımcı yöntemlerin yaşama geçirilerek, hem yönetimin başarısının artması, hem de yurttaşlık kültürünün seyircilikten katılımcılığa doğru kaydırılması gerekmektedir.⁶⁷

Siyasal sistemlerin demokratik olup olmadığına karar vermede yararlanılacak ölçütlerden biri de, sistemin uzun dönemde yurttaşın isteklerine ussal bir ölçüde duyarlılık gösterip göstermediğidir.⁶⁸ Siyasal sistemler, gittikçe artan katılım isteklerini karşılayabilmek için, dünyanın her yerinde kendilerini yeniden gözden geçirmektedirler. Bu demokratik gelişme süreci, katılımın, siyasal-toplumsal alanda (demokratikleşme, kendi kendini belirleme, özerklik); siyasal-yönetimsel alanda (katılım, yerel yönetim); ekonomik sektörde (birlikte karar alma, toplam kalite anlayışının yaygınlaşması, demokratik işletmecilik), eğitim ve bilim alanında (bireysel sorumluluk, bilimin özerkliği) gibi çeşitli düzeylerde yaşama geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Katılım olgusunun, yeni ve gittikçe güçlenen bir olgu oluşunun ardında yatan bir başka neden de, yurttaşın yönetime ve kamusal alana uzak durmaya başlamasının önüne geçilmesi, bir başka deyişle yabancılaşmasının önlenmesi arayışıdır. Bu gelişme, hem çağdaş batılı devletlerde böyledir, hem de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. “Demokratikleşme dalgası”nın ardında yatan en önemli nedenlerden birisi budur. Ayrıca bu süreçle, siyasal çürümüşlüğü, siyasal kararların ussallığını yitirmesinin önlenmesi de amaçlanmaktadır. Yönetim, yurttaşı tanıyor mu ya da yurttaş yönetimi ne kadar tanıyor gibi algılayabiliyor. İşte, 90’lı yıllarda, özellikle katılımcı demokrasiye yapılan vurguların amacı, yurttaşın “seyirci sendromunu” aşmasını sağlamak ve yönetimi daha akılcı bir düzlemde yeniden yapılandırmaktır.

Siyasal kültürdeki değişmelerin, bireyin siyasal davranışlarını da etkilemesi beklenir. Ancak, değişmeler eğer bireyin yaşamını etkilemiyor ya da siyasal alan yaşamının bir parçası haline gelmiyorsa, siyasal kültürdeki değişmeler so-

⁶⁷ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 51.

⁶⁸ Lijphart, s. 23.

nuşsuz kalıyor demektir. Yurttaşın yerel düzeyde mi, yoksa ülke düzeyinde mi siyasal alanla daha fazla ilgili olduğu ise tartışmalıdır. Ancak, bunların birbirinden bağımsız olmadıklarını da belirtmek gerekir.

2. Katılımı Azaltan Başlıca Nedenler

Bazı durumlarda, yöneticiler, belki de popüler kültürün gereği olarak, demokrasiden oldukça övgüyle söz ederler ve demokrasinin bütün kurumlarıyla gerçekleşmesi için oldukça çaba gösterdiklerini, çeşitli yöntemlerle kamuoyuna yansıtırlar. Önyargılı bir yaklaşım olsa da, gerçekte yöneticiler, yurttaşın fazla da yöneticilerin işlerine karışmamalarını gönülden isterler. Dahası, yurttaş “rahatsız edici bir faktör” olarak görürler. Yöneticilerin isteksizliği ve halkın çekingenliği nedeniyle, yerel düzeyde de, ülke düzeyinde olduğu gibi katılım oldukça sınırlı kalabilmektedir. Knemeyer’e göre bunun çeşitli nedenleri vardır:

- Yurttaşın toplumsal konularla ilgilenme düzeyinin oldukça düşük olması,
- Yöneticilerin katılımı, işleri zorlaştırıcı ve etkenliği azaltıcı bir olgu olarak görmeleri,
- Temsilcilerin, yurttaşla olan dönemsel ilişkilerini yurttaşla yakınlık ve demokratiklik için yeterli saymaları, katılımı azaltan belli başlı sebepler olarak sayılabilir.

3. Yerel Demokrasi ve Yerel Katılım

Yerel Yönetimler mahalli halkın müşterek ihtiyaçlarının karşılandığı birimler olarak göze çarpmaktadır. Yerel halkın kendi sorunlarını yerel yönetimlere taşıması ise özellikle günümüzdeki en önemli sorun ve tartışmaların içerisinde yer almaktadır.

Demokrasinin makro ölçekte ulusal düzeyde uygulanıp uygulanmayacağı konusundaki temel görüş farklılıkları, ister istemez mikro ölçekte yerel yönetim-demokrasi ilişkilerini gündeme getirmektedir.⁶⁹ Bu nedenle yerel yönetimlerin siyasal gerekçesinin özünde demokrasi inancı yatar. Tarihsel süreç içerisinde yerel yönetimler demokrasinin temel kurumlarından biri olarak kabul edilmişlerdir.⁷⁰ Güçlü bir yerel yönetim geleneği, yurttaşlık bilincini geliştirir, bu da demokratik yaşamı ve siyasal katılımı sağlar.⁷¹

⁶⁹ Çitçi, Oya: Yerel Yönetimlerde Temsil, TODAİE Yayınları, Ankara, 1989, s. 5.

⁷⁰ Nadaroğlu, Halil: Mahalli İdareler, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s. 27.

⁷¹ Ortaylı İlber: Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 11.

Yönetime ilgi ve katılımın uygun koşulların oluşturulması açısından yerel düzeyde oluşum daha elverişli olabilir. Ulusal düzeyde demokrasinin daha sağlıklı işleyebilmesi,⁷² bireylerin kararlara doğrudan katılmasını ve denetimin gerçekleştirilmesini sağlayan küçük demokrasilerden oluşmasına bağlıdır. Bu anlamda yerel demokrasi, halkı doğrudan ilgilendiren, yaşantısında önemli yer tutan gerçek ve somut sorunların gündemi belirlediği, bu sorunların tartışılarak karara bağlandığı ve uygulamaya konulduğu küçük ölçekli bir dünyadır.⁷³ Ancak, demokrasinin tanımında olduğu gibi, yerel demokrasi tanımında da tek bir açıklama veya tanımlamaya rastlamak mümkün değildir. Genel çerçevesi çizilmeye çalışılan şekliyle kavramın; yerel demokrasi kavramı mı yoksa demokratik yerel yönetim mi olduğu konusunda tartışmalar da söz konusudur.⁷⁴

Demokrasinin dört temel prensibi kabul edilen çoğunluk kuralı, azınlık hakkı, siyasi eşitlik ve düzenli seçimlere ‘yerel demokrasi’ kavramının da uygun düştüğü söylenir. Hatta birey açısından katılma, tartışma, demokratik eğitim gibi demokrasinin vazgeçilmez prensipleri ve özelliklerinin yerel yönetimlerce daha iyi karşılandığı söylenmektedir.⁷⁵ Bu bağlamda yerel demokrasi, hiçbir ayırım gözetmeksizin insanı yerel demokrasinin temeli kabul ederek⁷⁶ çoğulculuğu, insan haklarını, katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçirenin kişileri olduğunu anlatır.

Artık günümüz anlayışında ‘yerel yönetim’ ve ‘demokrasi’ kavramları birlikte anılmaktadır. Çünkü insanın özgürleştirilmesi, ona demokratik bilinç kazandırılması ve dolayısıyla demokrasinin yaşatılmasında, yerel yönetimler en önde gelen kuruluşlar haline gelmiştir. Özellikle demokrasinin yaşatılması açısından önemli olan devlet gücünün sınırlandırılması ve hukuk devletinin yerleştirilmesinde, yerel yönetimlerin küçümsenemez katkısı, göz önünde bulundurulmalıdır.⁷⁷ Bu bağlamda K. Panther Brick şöyle demiştir; “eğer yerel düzeyde topluluklar demokratik bir biçimde yönetilmiyorsa, bir ülkenin demokratik olduğunun ileri sürülmesine olanak yoktur”.⁷⁸

⁷² Tortop, Nuri: Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları, Ankara, 1991.

⁷³ Yıldırım, Selahattin: Yerel Yönetim ve Demokrasi, IULA-EMME Yayınları, İstanbul, 1993, s. 90.

⁷⁴ Görmez, Kemal: Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 67-68.

⁷⁵ Görmez, Kemal: “Türkiye’de Yerel Yönetim Reformu Üzerine”, Yeni Türkiye Dergisi Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 328.

⁷⁶ Yıldırım, s. 96.

⁷⁷ Görmez, “Türkiye’de Yerel Yönetim Reformu Üzerine”, s. 328.

⁷⁸ Keleş, Ruşen / Yavuz, Fehmi: Yerel Yönetimler, Turhan Kitapevi, Ankara, 1989, s. 25.

Bugün hemen hemen bütün ülkelerde, yerel yönetimlere demokratik kurumların en önemlilerinden biri olarak bakılır.⁷⁹ Yerel yönetimler, insanın özgürleştirilmesinde,⁸⁰ özellikle küçük topluluklarda özgürlüğe daha fazla yer verildiği için,⁸¹ demokrasinin devamlılığını sağlamada ve demokratik eğitimin sağlanmasında öncül kuruluşlardır. Hill ve Tocgueville gibi düşünürler, yerel yönetimleri demokrasinin eğitim aracı olarak görmüşlerdir. Panter Brick de Langrod'u eleştirisine, yerel yönetim ve demokrasi ilişkilerini savunmuştur. Çünkü yerel yönetimlerin demokrasiye katkılarının olduğuna inanmaktadır.⁸² Söz konusu katkı ile özellikle demokratik bir eğitim sağlamak, yerel, ulusal kültür ve kurumlar arasında bir uyum hedeflenir.⁸³ Bu eğitimin rolü, birey olarak demokrasi ideali gereği yurttaş kimliği kazanması, tüm toplum düzeyinde demokratik bir iklimin oluşmasını sağlamak ve gelecekteki yöneticilerin yetişmesini gerçekleştirmektir.⁸⁴ J.S.Mil de yerel yönetimlerle demokrasinin doğrudan ilişkilerinin olduğunu savunmaktadır.⁸⁵ Mill'e göre; yerel yönetimlere yerel düzeyde katılım, vatandaşların özel bir biçimde yetiştirilmesini sağlayacak ve dolayısıyla var olan sisteme siyasal, ideolojik ve kitlesel destek verecektir.⁸⁶

Demokratik siyasal sistem, üç temel ilkeyle vardır: Birincisi, doğrudan ya da dolaylı şekilde katılımıyla, oluşan siyasal kararlara tüm yurttaşların dahil olmasıdır. İkincisi, alınacak siyasal kararların bir tartışma ve oylama sonucunda olması ve sonuncusu da, siyasal kararların halkın siyasal eğitiminin sürekliliğini sağlayacak şekilde alınmasıdır. Bunlar işlerliği olan bir demokrasinin temel koşulları sayılabilir. Bunların benimsenmesinin sonucu olarak 'denetim' dördüncü bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Yalnız şu unutulmamalıdır; yönetimin denetimi yalnızca belirli gruplar ya da kesimlerce değil, tüm yurttaşlar tarafından gerçekleştirilmelidir.⁸⁷ Bu fikri çerçevenin önemli ölçüde hayata geçirilmesi yerel yönetimlerle mümkün olmaktadır. Zaten yerel yönetimlerin varoluşunun siyasal gayelerinin özünde demokrasi inancı yatar.⁸⁸

⁷⁹ Berzeg, Kazım: "Liberalizmin İki Determinist Tezahürü: Küreselleşme ve Yerelleşme", Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4, 1996, <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/04/10-kazim-berzeg-liberalizmin-iki-determinist-tezahuru-kuresellesme-ve-yerellesme.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.01.2017).

⁸⁰ Görmez, Yerel Demokrasi ve Türkiye, s. 62.

⁸¹ Akın, İlhan: Kamu Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 1987, s. 196.

⁸² Görmez, Yerel Demokrasi ve Türkiye, s. 62.

⁸³ Çitçi, Yerel Yönetimlerde Temsil, s. 7.

⁸⁴ Çitçi, Yerel Yönetimlerde Temsil, s. 7-8.

⁸⁵ Görmez, Yerel Demokrasi ve Türkiye, s. 62.

⁸⁶ Ayman Güler, Birgül: Yerel Yönetimler, Ankara: TODAİE Yayınları, 1992, s. 15.

⁸⁷ Çitçi, Yerel Yönetimlerde Temsil, s. 5.

⁸⁸ Nadaroğlu, s. 19.

Demokrasinin öngördüğü ‘temsil kurulu’ ilkesel olarak üç koşula bağlanmaktadır:

- Birincisi, düzenli aralıklarla yapılan seçimler.
- İkincisi, bu seçimler sonucu belirlenen temsilcilerin ya da yönetenlerin, kendilerini seçenlerin, yani halkın temsil edici bir örneğini, oluşturması, ‘yansıtma işlevini’ üstlenmesi.
- Üçüncü olarak da, seçilenlerin kendilerini seçenlere karşı sorumlu olması.

Böylelikle temsil kurumu aracılığıyla tüm yurttaşların çıkarlarının ya da kamunun çıkarlarının temsil edilmesinin güvence altına alınması gerçekleşecektir.⁸⁹ Ayrıca, yerel yönetimlere halkın etkin katılımı, hemşehrlik bilincinin yaratılmasına neden olur. Etkin katılım, halka, yönetimin kararlarını ve uygulamalarını sürekli etki altında tutma imkanı verir.⁹⁰ Dolayısıyla halkın yerel düzeyde siyasal sürece katılması ve kendi temsilcilerini seçmesi, demokratik eğitim ve demokratik denetim açısından oldukça önemlidir.⁹¹

Yerel düzeyde demokrasinin gerçekleşebilmesi, temelde iki koşulun sağlanmasına bağlıdır. Bunları, yerel yönetimlerin merkezi otorite karşısında kısmi olarak hareket alanını genişleten ve merkezin katı baskı ve denetiminden uzak tutan ‘özerklik’; diğeri de demokratik siyasal sistemde hem denetim mekanizması olarak algılanan, hem de demokrasinin olmazsa olmaz koşulu kabul edilen ‘katılımdır’. Söz konusu katılımın ulusal düzeyde gerçekleşmesinin yanı sıra, yerel düzeyde katılımın da olması durumudur. Bu bağlamda Geray, “yerel yönetimler açısından demokrasi, özerklik ve halk katılımı kavramlarıyla iç içelik gösterir” der.⁹² Bu anlamda, Avrupa Kentsel Şartı’nda, yerel demokrasinin temeli olarak, özerk ve mali bağımsızlığı olan yerel yönetimlerde halkın doğrudan katılımının sağlanmasına işaret edilmektedir.⁹³ Bütün bunlar çerçevesinde; yerel yönetimler, demokratik siyasal rejimin teminatı kabul edilmektedir. Bu nedenle, yerel yönetimler demokratik terbiye koşulları olarak nitelendirilir.⁹⁴

⁸⁹ Çitçi, Yerel Yönetimlerde Temsil, s. 235.

⁹⁰ Yalçındağ, Selçuk: “Soruşturma Cevaplar”, Hak İş Dergisi, Sayı: 28, 1994, s. 24-25.

⁹¹ Çitçi, Yerel Yönetimlerde Temsil, s. 12.

⁹² Geray, Cevat: “Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, ss. 72-75, s. 72.

⁹³ Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Avrupa Kentsel Şartı, Ankara, 1996, s. 8.

⁹⁴ Tortop, Nuri: “Yerel Yönetim Anlayışında Gelişmeler ve Yerel Yönetimlerin Önemi”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, 1995, ss. 299-304, s. 299.

Bölge halkının yerel ihtiyaçları ve sorunları karşısında etkin karar alabilmesinin yolu, siyasal katılımdan geçmektedir. Bu kapsamda mahalli idareler, siyasal olgunluğun gelişmesi, demokratik anlayışın benimsenmesi ve ülke barışına katkı sağlaması yönünden çok önemli kuruluşlardır.⁹⁵ Dolayısıyla, mahalli idarelerde siyasal katılım, yerel demokrasi açısından önemli bir konudur.

Demokrasinin ulusal düzeyde başarılı olması, yerel yönetimler düzeyinde başarılı olmasına bağlıdır. Çünkü demokratik siyasal sürecin temel ilkeleri ile demokratik davranış alışkanlıkları, yerel yönetimlerde kazanılmaktadır.⁹⁶ Demokratik idealin temel noktalarından birisi de özgürlüktür. Özgürlüğün vazgeçilmez koşulu da, halkın yönetime katılmasıdır. Gerek halkın yönetime katılması gerekse karar alma sürecine dahil olması ise, bugün demokratik yönetimlerde uygulamasını bulan yerel yönetimlerde gerçekleşebilmektedir.⁹⁷

Çoğulcu ve katılımcı demokrasinin bir koşulu da yerel işlere halkın katılımı ve bu yolla halkın yönetimi denetlemesidir.⁹⁸ Bu katılım, sadece halkın temsilcileri seçmesiyle kalmamalı, aynı zamanda halk fiili olarak karar süreçlerine katılmalıdır. Bunun için de altyapının kurulması gerekir. Yerel demokrasilerin varlık nedenlerinden biri olan halk katılımı ile ilgili düzenekler kurulmadıkça (ki bu katılımı özendiren ve olanaklı kılan düzeneklerdir) yerel demokrasiden söz edilemez.⁹⁹

Halkın katılımına ilişkin uygulamalar, çeşitli ülkelerin siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel koşullarının farklılıklarına göre katılım alanları ve yolları değişiklik arz eder. Bu değişiklikleri göz önüne alınarak katılım yöntemleri hakkında şunlar söylenebilir: Özelde kentsel katılıma en çok gereksinim duyulan konular kent planlaması, çevre koruma, halk oylaması, seçilmişleri görevden düşürme, gerekli ve önemli konularda halk oylamasına gitme, hemşehrilerin yakınmaları ve kentteki toplumsal hareketlerdir.¹⁰⁰ Yerel nitelikli hizmetlerle ilgili kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerinde, yerel yönetimlere halk katılımını sağlayıcı her tür tedbirleri alabilme imkanı sağlanmalı

⁹⁵ Tortop, Nuri / Aykaç, Burhan / Yayman, Hüseyin / Özer, M. Akif: Mahalli İdareler, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 22.

⁹⁶ Tortop, Nuri: Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları, 1984, Ankara, s. 359.

⁹⁷ Ünüsan, Teoman: "Seçilmişler Atanmışlar", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 27-28.

⁹⁸ Geray, "Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı", s. 73.

⁹⁹ Geray, "Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı", s. 73.

¹⁰⁰ Geray, "Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı", s. 74.

ve yerel yönetimler belli konularda genel karar organlarının kararı ile halka danışmak amacıyla halk oylamasına gidebilmelidir.¹⁰¹

Yerel yönetimlere yurttaşın faal katılımı, ister seçmen olarak oy verme şeklinde olsun ister seçilen olarak meclis üyeliğine girmek şeklinde olsun, neticede siyasal eğitimin gelişmesine belli ölçüde hizmet etmiş olur.¹⁰²

Ülkemizde yerel yönetimlere katılma ilgi ve düzeyine ilişkin yapılan bir araştırmada, son 10 yılın verilerinde %80 gibi yüksek bir rakamla yurttaşın seçimlere oy verme şeklinde bir katılımı olduğu ortaya çıkmaktadır. Seçimlerdeki bu yüksek ilgiye karşılık yerel yönetimlerin faaliyetlerine ilgi ise oldukça düşüktür. Örneğin, halkın %58,2'si taleplerini hiç belediyeye iletmemiştir. Yine halkın %87,6'sı hiç bir belediye meclis toplantısına katılmamış ve izlememiştir. Araştırma sonucunda varılan netice; halkın yerel yönetimlerin hizmetlerinden haberdar olmadığı şeklindedir.¹⁰³

Demokrasi tartışması ülkemizde Osmanlı Dönemine dayanmaktadır. Ülkeye demokrasi getirilmesi tartışmalarının yaşandığı ilk yıllara gidildiğinde meselenin yüzeysel kalmasının ana nedenini görebiliriz. Tanzimat ve meşrutiyet yıllarında batılılaşma sürecinde Avrupa'dan ama özellikle Fransa'dan pek çok kanun iktibas edilmiştir. Ancak, dönemi itibarıyla alınan kanunların teorisinin benimsenmesini sağlayacak yaygın fikir hareketleri görülmediği için, hukuk araştırmaları Batıdan alınan metinleri tercüme ve alıntılardan ve hukuk öğretimi de şerhçilik ve ezberden ibaret kalmıştır. Bu nedenle alınmaya çalışılan siyasal ve hukuki kurumların içeriği ve anlam dünyasının devlet adamları, bürokratlar ve halk tarafından anlaşılması mümkün olamamıştır. Bu durum da yanlış uygulamaların ortaya çıkmasına ve yapılanların bir kısmının zaman içerisinde ortadan kalkmasına neden olmuştur.¹⁰⁴

II. HALK KATILIMININ YOLLARI

Mahalli idareler yerinden yönetim anlayışıyla oluşturulan çeşitli türdeki örgütlenmelerin en önemlileri arasındadır. Kendilerini betimleyen en önemli özellikleri, temsili demokrasiyi içermeleri ve yerel demokrasi ile iç içe bu-

¹⁰¹ Tamer, Mustafa: "Yerel Yönetimlerin Yeniden Düzenlenmesi", Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, Cilt: 1, 1995, s. 250-251.

¹⁰² Keleş, Ruşen: "Türkiye'de Yerel Siyaset/Yerel Yönetimler-Yapı, İşleyiş", Sivil Toplum İçin Kent-Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, 1999, s. 121.

¹⁰³ Canpolat, Hasan: Mahalli İdarelerimiz, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı: 111, Ankara, 1998, s. 129-130.

¹⁰⁴ Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt: 1, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 22-24.

lunmalarıdır.¹⁰⁵ Mahalli idarelerde yerel demokrasinin varlığını üç ilke belirlemektedir. Birincisi, yürütülebilir karar alma yetkisi; ikincisi, halk katılımı ve üçüncüsü de yönetsel saydamlık ilkesidir. “yerel yönetimlere halkın katılımı konusu” mahalli idare kurumuna demokratik nitelik kazandıran en önemli unsurlardan biridir. Mahalli idare kuruluşlarının kararlarını etkileme olanağını veren yerel topluluklara katılım süreci, halk denetiminin etkinliğini de artırarak, yerel demokrasiye gerçek niteliğini kazandırmaktadır.¹⁰⁶

Seçimle işbaşına gelen ve bağımsız karar alabilme olanağına kavuşan mahalli idareler, bu sürecin pekişmesi için gerekli olan halk katılımının sağlanabilmesi amacıyla gerek yasal gerekse psikolojik katılım kanallarını açarak,¹⁰⁷ yerel demokrasinin en üst düzeyde uygulanması için çaba sarf etmelidirler.

Yerel yönetimlerde halk katılımı ve denetiminin farklı uygulamalarla karşımıza çıktığını görmekteyiz: Yerel halka, halkın güvenini kaybeden yerel yöneticilerin yine aynı usullerle halk tarafından çağırılması; yerel karar organlarında halka temsil yetkisinin tanınması; halkın yerel yönetim birimlerinden istedikleri bilgi veya belgeleri almaları ve soru sorabilmeleri halk katılımının yerel yönetimlerdeki değişik uygulamalarına örnektir.

A. Halkın Geleneksel Katılma Yolları

Beş yılda bir genel ya da yerel seçimlerde oy kullanarak, yurttaşlık görevinin yerine getirildiği düşünülemez. Bu nedenle, birçok ülkede halkın yönetsel etkinlikleri etkileyebileceği ve yaşam çevresini biçimlendirebileceği yol ve yöntemler geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Esasen katılma yolları ifadesi yerine, hayata ve yaşanılan mekana sahip çıkmanın yolları ifadesini kullanmak belki daha anlamlı olabilir. Bu anlamıyla katılma, yaşamı başkalarının iradesine bırakmak değil, aksine ona daima sahip çıkmak ve yaşamı biçimlendirmektir.

Katılma yolları, geleneksel katılma yolları ve yeni katılma yolları olarak iki ana gruba ayrılabilir. “Geleneksel katılma yöntemleri, kimi yöntemler bakımından katılımcı bir demokratik toplum yapısı oluşturma açısından yetersiz sayıldığı için üzerinde bile durulmamaktadır”.¹⁰⁸ Beş yılda bir seçimlere katılarak yöneticileri seçmek, katılımcı demokrasinin gereklerinin yerine getirilmesi

¹⁰⁵ Yalçındağ, Selçuk: “Yerinden Yönetim, Yerel Yönetim”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 1995, s. 13.

¹⁰⁶ Tortop vd., s. 27.

¹⁰⁷ Görmez, Yerel Demokrasi ve Türkiye, s. 72.

¹⁰⁸ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 134.

anlamına gelmemektedir. Bu nedenle katılımcı bir yönetim anlayışı çerçevesinde, klasik yöntemler yanında yeni katılım yollarına da başvurulmalı; katılım mümkün olduğunca en üst düzeye çıkarılmalıdır.

1. Seçimler- Yerel Yöneticilerin Seçimi

Her ne kadar siyasal katılma bakımından üzerinde durulmaya değer görülmesi de, oy vermenin yine de önemli bir katılım eylemi sayılması¹⁰⁹ seçimlerin siyasal katılıma etki eden nedenler arasında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Oy vermeyi siyasal katılım açısından önemli kılan etken, siyasal liderlerin vatandaş kitlesi karşısındaki duyarlılığını sağlama bakımından en etkili bir araç görünümünde olmasıdır.¹¹⁰ Gerçekten hem liderler, hem de siyasal partiler seçimlere katılımın yoğunluğu ve yönünden etkilenir ve politikalarını büyük ölçüde buna göre şekillendirirler. Bu nedenle seçimlerle ilgili her yasal düzenlemenin katılımla doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Oy kullanmak, diğer katılma yöntemlerine göre fazla bir çaba gerektirmeyen bir girişimdir ve hükümeti denetlemekte etkin bir araçtır. Sonuç, tüm yurttaşları etkileyecek nitelikte olmaktadır.

Yerel karar organlarının seçimi, siyasal bir hak olarak yurttaşlara verilmiştir. Burada, seçmenin tercihini belirleyen önemli değişkenlerden birisi eğitimidir. Ancak, eğer eğitim geleneksel toplumsal değerleri yayıcı ve toplumsal yönelimi sistemin içinden öğelerle destekleyici bir işleve sahipse ve bu da toplumsal uzlaşmaya götürüyorsa, uzun dönemde toplumsal gelişmeye ve ilerlemeye katkı sağlar; aksi durumda, sistem dışı yapıların güçlenmesine ve genç kuşakların bu yapılara kaymasına neden olur.¹¹¹

Öte yandan yerel düzeyde seçimlere katılma genel olarak, ulusal düzeyde seçimlere katılmadan daha düşük olmaktadır. Bu hem dünya hem de Türkiye bazında geçerli bir saptamadır. Yerel yönetim seçimleri ikinci önemde kalmakta ve ulusal siyasetin belirlediği çizgide ortaya çıkmakta ve sonuçlanmaktadır. Belediye meclis seçimleri bağlamında konuya yaklaşıldığında, seçimlerde kentsel kesimleri temsil eden bir tablonun ortaya çıkmadığı da açıktır. 1984, 1989 ve 1994 yılı seçimlerinde, ekonomik bakımdan yaygın bir toplumsal kesim olan ücretlilerin temsili oldukça sınırlı kalmıştır. Bunun yanında, esnaf, çiftçiler, müteahhitler ve mühendisler daha fazla temsil edilmektedir. Kadın temsilciler ise, oldukça sınırlı kalmış ve en fazla oranla 1994'te %0,9'a ulaşılmıştır.

¹⁰⁹ Bkz. Özbudun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, s. 6.

¹¹⁰ Özbudun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, s. 7.

¹¹¹ Okutan, Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı, s. 45.

Bu tablonun gösterdiği şudur: Yerel yönetimlerde güçlü çıkarlar temsil edilmekte, bu da yerel demokrasiden beklenen sonuçlarla pek de uyuşmamaktadır.¹¹²

Ayrıca yerel yönetimlere aday olan yöneticiler genelde ulusal milletvekili seçimlerini bir sonraki aşamada düşünmekte ve yerel yöneticiliği bir yatırım olarak görmektedirler ve yerel siyaset bir geçiş köprüsü olarak kullanılmaktadır. Bu durum, da altyapısı sağlam kurulamamış bir yerel demokrasi de katılımın pasif düzeyde kalmasına yol açmaktadır.

2. Halk Oylaması Yöntemiyle Seçilmişleri Görevden Alma

Halk oylaması, bir belde halkının, kendi seçtiği belediye başkanını, görev için, süresi dolmadan görevden alabilmesidir. Halk oylamasına gidilebilmesi, belde halkından belirli bir oranın üzerinde imza toplanması gerekir. Bu yöntem yaygın kullanımı olan bir yöntem değildir ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kimi eyaletleri dışında da uygulanmamaktadır. Bu uygulama, görevini kötüye kullanan yöneticilerin görevden alınmasına olanak vermesi açısından olumlu bir yöntem olarak kabul edilirse de; halkı yanıltıcı kampanyalarla olumlu işler yapılmasının önüne geçilebilmesinin de aracı olarak görülebilir. Çünkü böyle bir kaygıyla görev yapan yöneticilerin köktenci atılımlar yapması önlenilecektir.¹¹³

Türkiye'de halk oylaması ile belediye başkanını görevden alma yöntemi uygulanmamaktadır. Ancak, kötüye kullanılma olasılığı olan hususlarda önlemler alınarak bu yöntemin kullanılması sağlanırsa, bir katılma kurumu olarak benimsenmesi doğru olabilir.

B. Halkın Doğrudan Katılım Yolları ve Denetimi

Uygulamada, halkın yerel yönetimleri doğrudan denetlemesi ve katılımının çeşitli şekillerde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bunlar halkoyu, halk girişimi, geri çağırma, kent meclisleri ya da gönüllü katılım¹¹⁴ şeklindedir.

¹¹² Çitçi Oya: "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 6, 1996, s. 7, s. 5-14, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/551802ab726fba8_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi, (Erişim Tarihi: 15.01.2017).

¹¹³ Yalçındağ, Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri, s. 135.

¹¹⁴ **Örnek:** Belediye zabıta yönetmeliğinin 9, 17, 40 ve 49. Maddelerinin iptali istemiyle açılan davada Danıştay 12. Dairesi yönetmeliğinin gönüllü zabıta başlıklı 49. Maddesinin iptaline davanın diğer maddelere ilişkin kısmının reddine karar vermiş temyiz üzerine Danıştay İDDK 12. Dairenin kararını onamıştır. İDDK zabıta hizmetinin gönüllülerce yürütüleceğine ilişkin olarak gerek belediyelerin görevlerini düzenleyen belediye kanunu md.77 hükmünde ve gerek bu maddeye dayanılarak

1. Kent Meclisleri

Kent meclisleri yerel toplumun tüm vatandaşlarının bir araya gelmek suretiyle oluşturduğu bir genel görevli karar organı olarak tarif edilebilir. Özellikle vergi ve imar gibi önemli konularda karar alan geniş katımlı bir yapısı vardır.

Doğrudan ve saf demokrasi şekli olarak görülen kent meclisleri uygulaması, geleneksel ve oldukça saygın bir yerel yönetim türü olarak var olduğu bölgelerde, idarenin etkinliği ve demokratikliğine önemli katkılar sağladığı gibi, halkın kendi kendini yönetmesinin açık bir delilidir.¹¹⁵

Halkın yerel yönetime katılımının en ideal şekli olan kent meclisi uygulaması, günümüzdeki nüfus artışı göz önüne alındığında imkansız gibi görünmektedir. Kent meclisleri uygulaması, doğrudan demokrasinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bugün günümüzde katılım denildiğinde akla gelen en önemli sorun, geniş kitlelerin görüş ve fikirlerinin yönetime yansımaları sorudur. Kent meclisleri bu bağlamda en ideal çözüm gibi görünse bile yine de mevcut nüfus yoğunluğu orada da temsili zorunlu kılacaktır.

2. Geri Çağırma

Geri çağırma, yerel seçmenler tarafından seçilmiş görevlilerin, seçim dönemi bitmeden önce, işten el çektirilmesini ifade etmektedir.¹¹⁶ Görevini yerine getirmeyen, eksik yerine getiren ya da görevini kötüye kullanan yerel yöneticileri halk geri çağırma yoluyla görevden alabilecektir. Halk, özellikle yönetim alanında başarısız olarak gördüğü yöneticileri, daha fazla zaman kaybetmemek amacıyla da görevden alma yoluna gidebilecektir. Bu yol halkı kendi yerel yöneticisini seçtikten sonra izlemesi yolunu açacaktır. Bu da halkın doğrudan katılımı adına önemli bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

çıkarılan il özel idareleri ve belediye hizmetlerine gönüllü katılım yönetmeliğinde bir düzenleme olmadığından yönetmelikle bu konuda düzenleme getirilemeyeceğini kabul etmiştir. Yönetmeliğin disiplin cezaları başlıklı 40. Maddesinin iptal istemin değerlendirilmesinde ise ceza yaptırımının türünün yasa ile belirlenmek zorunluluğu bulunduğunu ancak hangi fiiller için bu yaptırımlardan hangisinin uygulanacağını yönetmelikle belirlenebileceği değerlendirmesini yaparak disiplin cezaları için cezaların yasallığı ilkesinin zorunluluğu ancak suçta yasallık ilkesinin zorunlu olmadığı kararına varmıştır. İDDK kararında hangi davranışların meslekten çıkarma cezasını gerektireceğinin yönetmelikle belirlenmesini öngören belediye kanununun 51. Maddesinin ilgili kısmının anayasa aykırılığı tartışılmış ancak itiraz yoluna gidilmesi kabul edilmemiştir. D. İDDK 27.11.2013 E. 2010/2.

¹¹⁵ Yıldırım, s. 113.

¹¹⁶ Yıldırım, Selahattin, s. 104.

Görevini kötüye kullanmış, ihmal etmiş veya hiç yerine getirmemiş kamu görevlilerinin buldukları görevlerden uzaklaştırılması genellikle hukuk kurallarının öngördüğü şekilde yargı kararı ile veya yasama organının ya da yürütme ve idarenin işlem ve kararları ile mümkün olmaktadır. Geri çağırma ise yerel seçmenler tarafından seçilmiş görevlilerin, seçim dönemi bitmeden önce o beldenin sakinleri tarafından bilgi, yetenek, dürüstlük vb. gibi sebeplerle yetersiz ve başarısız bulunarak görevden alınmasıdır. Bu uygulamanın kötüye kullanılmaması için mevzuatında geri çağırma bulunan ülkeler birtakım hukuki sınırlamalar da getirmişlerdir. Mesela bazı ülkelerde geri çağırma hakkı seçimle gelmiş bütün yöneticileri kapsamayıp, bazıları bu uygulamadan istisna tutulmaktadır. Yine geri çağırma uygulamasının bulunduğu bazı ülkelerde ise, anayasa ve yasalarda seçilmiş görevlinin ilk 6 ayı veya 1 yıl içinde geri çağrılmalarını yasaklamasının yanı sıra, aynı seçim döneminde 1 veya 2 defadan fazla geri çağırma müsaade edilmemesi gibi önlemlere yer verilmektedir.¹¹⁷

Geri çağırma, rüşvet veya yolsuzlukla lekelenmiş veya seçmen kitlelerinin görüş ve taleplerine aykırı hareket ve davranışlarda bulunan yerel yöneticinin denetiminde önemli bir emniyet görevini de ifa etmektedir. Bu demokratik araç ile seçmenler ahlakından, doğruluk, dürüstlük ve yeteneğinden ciddi kuşku duydukları yöneticileri geri çağırarak suretiyle görevden uzaklaştırmakta ve gelecek seçime kadar beklemek zorunda kalmamaktadırlar. Seçimde geri çağırma hakkının bulunması, kamusal işlerde ilgi ve bilgi sahibi olmasını da teşvik etmektedir. Geri çağırma yöntemi genellikle görevini kötüye kullanan ve seçmenlerin güvenini kaybeden görevlilerin görevden uzaklaştırılmaları için hukuk sisteminin öngördüğü diğer müracaat yollarının tüketilmesinden sonra başvurulması gereken bir denetim aracı olarak kullanılmaktadır.¹¹⁸ Geri çağırma usulü, yerel yönetime talip yöneticilerin geri çağırılma endişesini sürekli olarak taşımalarına yol açabilir. Ayrıca bu usulün sık kullanılması durumunda önemli seçim masrafları da şüphesiz doğacaktır.

3. Halkoyu

Halkoyu, diğer bir adıyla referandum, halkın yerel karar organlarının kararlarına onay vermesini veya iptal edilmesini sağlayan bir araçtır. Halkoyu usulünün kullanılmasının çeşitli faydaları bulunmaktadır; Özellikle doğrudan demokrasinin en önemli araçlarından biri olması nedeniyle, halk, kendi iradesiyle istediği işlem ve kararlara onay verirken; istemediklerine icazet vermemektedir.

¹¹⁷ Çağdaş Yerel Yönetim, 2007, <http://www.zguney.blogcu.com>, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

¹¹⁸ Çağdaş Yerel Yönetim, 2007, <http://www.zguney.blogcu.com>, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

Böylece halk kendi iradesiyle yönetime yön vermek suretiyle katılmaktadır. Halkoyunun kullanılması, yerel politikalarla ilgili kararların alınmasında birçok kişinin menfaatlerini teşvik ve seçmenlerin eğitimine hizmet etmektedir. Halkoyu ve benzeri müesseseler, seçmenlere, istedikleri takdirde, karar verme ve düzenleyici işlem yapma faaliyetlerine katılma fırsatı vermek suretiyle, söz konusu kararlar ve işlemler üzerinde asli bir denetim fonksiyonu ifa etmektedir.¹¹⁹

Yerel halkın belediye¹²⁰ hizmetleri konusundaki yaklaşımlarının belirlenmesi ve katılım olanağının oluşturulması noktasında kullanılacak yöntemler için de referandum uygulaması önem arz eder. Kamuoyunun gerçek eğitimlerini saptamanın en etkin yolu olan referandum (halk oyu) yöntemi, yerel düzeydeki bazı konularda halkın görüşlerinin alınması, sunulan çözüm önerilerinden hangisinin üzerinde yoğunlaştıklarının belirlenmesi amacıyla yönelik bir yöntemdir. Halkın görüşlerinin belirlenmesi amacıyla uygulanan referandum yönteminin yerel halkın, yerel sorumluluk, aitlik ve hemşehrlik bilincinin geliştirilmesine önemli katkılarının olacağı düşünmek mümkündür.¹²¹

Mevzuatımızda halkoylaması yöntemiyle ilgili olarak Yüksek Seçim Kurulunun (YSK), Belediye Kanunu'na göre yapılacak halkoylamalarının genel esaslarını, il ve ilçe seçim kurullarının görev ve yetkilerini, sandık kurullarının oluşturulmasını, bu kurulların kararlarına itiraz ve şikayetlerin usul ve esaslarını düzenleyen genelgenin kabulüne ilişkin kararı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²²

Belediye Kanunu'nda öngörülen halkoylamasının sağlıklı ve düzenli yürütmesi, sonuçlandırılması ve yurt genelinde uygulama birliğinin sağlanması amacıyla düzenlenen ve 5 Nisan 2008'de yürürlüğe giren "Halkoylamasında (Plebisitte) Seçmenlerin Oylarına Başvurma Usul ve Esaslarına İliş-

¹¹⁹ Kalabalık, s. 689.

¹²⁰ 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 15. maddesine göre; Belediye, belde sakinlerinin belediye hizmetleriyle ilgili görüş ve düşüncelerini tespit etmek amacıyla kamuoyu yoklaması ve araştırması yapabilir. Böylece belediye hizmetlerine yönelik kamuoyu araştırmasına yasal dayanak sağlanmıştır. Kanununun 60. maddesi ile bunları belediye bütçesinden karşılama olanağı getirilmiştir. Referandum, yerel yönetime katılım olanaklarını, yurttaş sorumluluğunu çok büyük ölçüde genişleten bir uygulama olduğu gibi bazı özel çıkar çevrelerinin, kent içinde mafyalaşmış çevrelerin yerel yönetim üstünde kurabilecekleri muhtemel baskıları belirli ölçüde ortadan kaldıracak bir yöntemdir. Belediyelerde referandum yapılması mevzuatın olanaklı olmasına da yeni 5216 Sayılı Büyükşehir Kanunu'yla kapatılacak beldelerin bazılarında uygulanmıştır. (Balıkesir'in Ayvalık İlçesi'ne bağlı Altınova, Küçükköy ve bir çok Ege Bölgesi'ndeki beldelerde).

¹²¹ Öner, Şerif: "Belediyelerde Yönetime Katılmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, s. 110.

¹²² Resmi Gazete, 22.12.2020.

kin Genelge"ye bu değişikliklerin işlenmesi gerektiği kaydedilen kararda,¹²³ YSK'nın bu doğrultuda oluşturduğu komisyonun çalışmasını tamamladığı bildirildi.¹²⁴

"5393 Sayılı Kanuna Göre Yapılacak Halkoylamasında Seçmenlerin Oylarına Başvurma Usul ve Esaslarına İlişkin Genelge", Belediye Kanunu'nun "belediyelerin kuruluşuna" ilişkin 4'üncü ve belde, köy veya bunların bazı kısımlarının bir başka beldeye katılmalarına ilişkin 8'inci maddesine göre yapılacak birleşme ve katımlarda seçmen oylarına başvurulmasında uyulacak usul ve esasları belirliyor.

Buna göre, halkoylaması 4'üncü madde uyarınca belediye kurma koşulları oluşan bir veya birden fazla köyün ihtiyar meclisinin kararı, seçmenlerin en az yarısından bir fazlasının mahallin en büyük mülki idare amirine yazılı başvurusu veya valinin kendiliğinden gerek görmesi durumunda; 8'inci maddede uyarınca da belde veya köyün meskun sahasının, komşu beldenin meskun sahasıyla birleşmesi veya aralarındaki mesafenin 5 bin metrenin altına düşmesi ve buralardaki seçmenlerin yarısından bir fazlasının komşu beldeye katılmak için başvurması durumunda yapılacaktır.¹²⁵

Anayasa hukukunda "referandum" ile "plebisit" arasında ayrım yapılır. Plebisit de aslında bir referandumdur; ama özünden saptırılmış, amacından çıkarılmış, kötüye kullanılmış bir referandum. Tabir caiz ise, her halkoylaması bir "referandum" değildir; bazı halkoylamaları bir "plebisit"tir.¹²⁶

¹²³ Kararda, 16 Mart 2020'de yürürlüğe giren "**Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**" ve muhtelif tarihlere seçim kanunlarında değişiklikler yapıldığı belirtildi.

¹²⁴ Kararda, 5 Nisan 2008'de yayımlanan genelgenin yürürlükten kaldırıldığı ve komisyonca önerilen genelge taslağının kabul edildiği belirtildi. **Yeni genelge** güncellenen genelge, kararın eki olarak Resmi Gazete'de yayımlandı.

¹²⁵ Bu, vali tarafından ilçe seçim kuruluna bildirilecek. Halkoylaması, söz konusu yerlerin bağlı bulunduğu ilçe seçim kurullarının denetiminde ve gözetiminde yapılacak. Valiliğin yazılı bildirim üzerine ilçe seçim kurulu 15 gün içinde halkoylamasını gerçekleştirecek. Oy verme günü, valinin bildirimini izleyen 15 gün içindeki son pazar günü olacak. Valinin bildiriminden itibaren katılımın sağlanması için halkoylaması yöre halkına mahalli imkanlarla ilan edilecek. Halkoylaması; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacak. Halkoylamasının yapılmasına karar verilmesinden sonra ilçe seçim kurulu, halkoylamasının yapılacağı yerleşim yerlerine ait olan ve seçim bölgesinde en son kullanılan muhtarlık bölgesi askı listelerini, belirleyeceği süreler içinde askıya çıkaracak ve kesinleştirecek. Halkoylaması, kesinleşen bu listelerle yapılacak. Muhtarlık bölgesi askı listelerinin güncelleştirilmesinden sonra sandık seçmen listeleri her bir sandıkta 500 seçmeni aşmayacak şekilde oluşturulacak.

¹²⁶ Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Sitesi, "Referandum mu, Plebisit mi?", www.anayasa.gen.tr, (Erişim Tarihi: 3.9.2021).

4. Halk Girişimi ve Halk Danışma Toplantıları

Basitçe tarif etmek gerekirse, halk girişimi, belirli sayıda veya oranda ehliyetli seçmenlerin, dilekçe vermek yoluyla bir kanunun değiştirilmesine veya yönetmeliğin yapılmasına imkan tanıyan bir müessese, bir katılım ve denetim yoludur.¹²⁷

Halk girişimi yoluyla kanun yapılması veya karar alınması, halk egemenliğini desteklemektedir. Gerçekten, hukuk yaratmanın en meşru şekli, halkın doğrudan doğruya kendisi tarafından yapılandır. Halk girişimi, kanun koyucular ve yerel karar mekanizmaları üzerinde baskı yapmak suretiyle seçilmişlerin, vatandaşların temsilcileri olarak sorumlu ve seçmenlerin menfaatlerine uygun hareket etmelerini sağlamaktadır. Bunlara ilave olarak, halk girişimi marifetiyle halkın karar alma sürecine daha etkili ve geniş bir şekilde katılımının gerçekleşeceği söylenebilir. Halk girişimi, vatandaşların yerel ve milli kamusal işlere olan ilgilerini artırmakta ve söz konusu işlerden uzaklaşmalarını engellemektedir. Bunların hepsinden de önemlisi, halk girişimi halkın eğitimi konusunda önemli bir fonksiyonu da ifa etmektedir.¹²⁸

Halk toplantıları ise, halkın yönetime katılma araçları içerisinde en eskileri arasında yer alır. Bu toplantıların en önemli özelliği halkın sorun, ihtiyaç ve talepleri yerel yöneticilere aktarabilme açısından taşıdığı önemdir. Halk toplantıları, halkın karar alma süreçlerine katılma ve kendi oylarıyla seçtiği temsilcilerini belirli aralıklarla denetleme fırsatını da vermektedir. Halk toplantılarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için, halkın yeterli derecede bilgilendirilmesi ve kamu görevlileri tarafından desteklenmesi gerekmektedir.¹²⁹

Belediyelerin hemen hemen tümünde belediye başkanları halk günleri adını verdikleri toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantıların yapılmasındaki amaç, halkın belediye başkanları başta olmak üzere kent yöneticileriyle yüz yüze görüşmelerinin sağlanması ve halkın sorunlarını, isteklerini ve beklentilerini doğrudan başkana iletmesidir. Çünkü hemşehrinin istediği her an başkanla görüşme fırsatının olmaması ve bunun ötesinde başkanla görüşmek için randevu almaktaki zorluklar bu tür günlerin düzenlenmesini gerektirmektedir.¹³⁰

¹²⁷ Kalabalık, s. 690.

¹²⁸ Yıldırım, s. 167.

¹²⁹ Zimmerman, Joseph F.: Participatory Democracy: Populism Revived, New York Praeger, 1993, s. 9.

¹³⁰ Akçay Mehmet: Belediyeler ve İyi Yönetişim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 29.

5. Gönüllü ve Uyarılmış Katılım

Gönüllülük, katılımın güçlendirilmesi, yerinden yönetimin desteklenmesi ve vatandaşa idareyi denetleme imkanı veren bir yapının oluşturulmasını gerektiren bir öneriler silsilesidir. Katılma istemeyerek bir şeye tavır alma ya da taraf olma değildir. Katılma, kişinin, kendi başına ve kendi hareketiyle isteyerek yönetsel karar ve eylemleri etkilemek üzere hareket etmesidir. Bu bakımdan özerk katılma demokratik sistem için önemli bir alt yapı sağlar. Katılımın küçük gruplarda daha etkin olduğu hususunda, katılımın ayrı bir boyutudur. Seçim katılımı, hem uzun dönemli bir katılım, hem de birey için çoğunluk içerisinde katılma etkisinin çok da hissedilmediği bir katılımdır.¹³¹

Kişinin siyasete ilgisinin derecesi, kendini siyasal bakımdan etkin hissetmesi, çevresindeki insanlara güvenmesi gibi katılma ile çok yakından ilgili olgular, siyasal katılma için belirleyicidir. Kişinin tutumları ya da siyasal yaşamda aktif bir rol oynama eğilimi, siyasal katılma değil, ancak siyasal katılmanın kaynağı olarak kabul edilir. Bu bağlamda siyasal katılmayı, birey ile içinde bulunduğu toplumdaki siyasal otorite arasındaki bağ olarak tanımlamak olanaklıdır. Bu bağın anlamı, kişinin siyasal mekanizmanın işleyişini etkilemeye yönelik, kişinin eylemlerinden kaynaklanan bir ilişki olmasıdır. Yerel hizmetlere özellikle gönüllü katılım, ortak yerel sorunların çözülmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Gönüllü katılım, komşuların yardımlaşması esnasından kaynaklanan eski bir geleneğe dayanmaktadır.¹³²

Sonuçta siyasal katılma, bireyin bağımsız karar ve önceliklerinin siyasal otoriteye yansımalarıdır ve bu gönüllü eylemi gerçekleştirenler, siyasal katılma da bulunmuş sayılırlar.¹³³

6. Yerel Baskı Grupları

Yerel yönetimler, örgütlü baskı gruplarının kontrolünde ve denetiminde (dışarıdan) faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu baskı grupları özellikle yerel yöneticilerin düşüncelerini etkileyerek, hizmetlerin yapılmasında yöneticiler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır.

İlgi ve baskı grupları, yerel sorunların tespit edilmesinde, yerel plan, proje ve programların hazırlanması ve bunların uygulanmasında çok önemli fonksi-

¹³¹ Sartori, Giovanni: Demokrasi Teorisine Geri Dönüş Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1993, s. 122-124.

¹³² Zimmerman, s. 12.

¹³³ Nie / Verba, s. 5.

yon ifa etmektedir. Gerçekten, yerel politikalar bazı durumlarda çeşitli yerel baskı gruplarının karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşmaktadır.¹³⁴

Yerel baskı gruplarının tanınması demokratik sürecin vazgeçilmez bir şarttır. Bir kere, baskı grupları ve vatandaşların yerel politikalar konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlarlar ve bunların kamuoyunda tartışılmasını teşvik ederler. İkinci olarak, kamu görevlilerinin bilgilendirilmesine katkıda bulunurlar. Üçüncü olarak, bireylerin belirli sorunlar hakkındaki görüşlerini bir araya toplarlar, organize ederler ve ilgililere etkili bir şekilde sunarlar. Dördüncü olarak, yerel meclisyelerinin kendi seçim çevrelerindeki farklı görüş ve düşünceleri bilmesi ve onları temsil etmesi son derece zor iken, üyelerine bu zorlukları giderici temsil forumu sağlarlar. Beşinci olarak, baskı grupları, siyasi partiler tarafından yaratılan yerel düzeydeki siyasi boşlukların doldurulmasına hizmet ederler.¹³⁵ Yerel baskı grupları için yapılabilecek belki de en önemli eleştiri, bu baskı gruplarının birilerinin çıkarına hizmet eder hale gelmesidir. Bu durumda baskı gruplarının işlevini göremez hale geleceği muhakkaktır.

7. Dilekçe Hakkı, Kişisel Başvuru ve Telefon

Dilekçe hakkı, hak arama yolları içerisinde en etili ve yöntem olarak en basit usullerden biri olarak tarif edilebilir. Dilekçe usulü, halkın istek ve taleplerinin yönetimlere ulaştırılmak suretiyle gerçekleştiği bir katılım aracıdır. Bugün, dilekçe usulü hazır formlar aracılığı ile halka ulaştırılmaktadır.¹³⁶

Kişisel başvuru, kişilerin hizmetlere yönelik düşünceleriyle, şikayet ve isteklerinin belirlenmesinde etkin bir araçtır. Kişisel başvuru, yönetim mekanizmasının işleyişine hakim olan bir unsur olmakla birlikte, yönetime gerekli bilgileri sağlayan (feed-back) bir yapıda oluşturulması bu amacı sağlamaya yönelik örgütsel önlemlerin alınması gerekmektedir. Kişisel başvuru mekanizması yönetilenlerden yönetime doğru bilgi akışının sağlanmasının yollarından biri olarak değerlendirilebilir.¹³⁷

¹³⁴ Blair, George: Government at the Grass-Roots, Palisades Publishers, Mishawaka, 1981, s. 67.

¹³⁵ Blair, s. 68.

¹³⁶ Anayasanın 74. Maddede düzenlenen dilekçe hakkının nasıl kullanılacağı 3071 Sayılı Dilekçe Hakkındaki Kanun'da düzenlenmiştir. Adı geçen Kanun, dilekçe hakkından bireylerin etkili biçimde yararlanmalarını sağlayan bazı düzenlemeler içermektedir. Dilekçelerin cevaplandırılmasını süreye tabi tutulması ve cevapların gerekçeli olma zorunluluğudur. Buna göre, TBMM Dilekçe Komisyonu dışındaki yetkili makamlara iletilen dilekçeler, yasal biçimsel koşulları taşımaları halinde, en geç 30 gün içinde gerekçeli cevaplandırılmak durumundadır. (md.7) Bu düzenlemeler dilekçe hakkının içi boşaltılmaması, şeffaflık ve hesap verebilirliğin gerçekleştirilmesi için yerinde olmuştur.

¹³⁷ Yalçındağ, Selçuk: "Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler", Halkla İlişkiler Sempozyumu, TODAİE Yayını, Ankara, 1988, s. 81, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/243a4d56de498fd_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

Telefon yöntemi de, halkın iletişim kanalını kullanmak suretiyle yerel veya ulusal yöneticilerle temas kurduğu bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Yerel yönetimler belirli santraller oluşturmak suretiyle halkın ulaşabileceği ve sorunlarını aktarabileceği kanallar kurmuşlardır.

8. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı ile idarenin tek yanlı iradesiyle hukuk düzeninde yapacağı değişiklikler hakkında bireylerin, yapılan işlemlerin nitelikleri ve sonuçları hakkında bilgi alabilmesi sağlanır.¹³⁸ Bu haktan yararlanarak kamu idaresine ait bilgileri alabilen bilgilendirilmiş birey, sağlıklı tercihler yaparak, yönetsel alanda karar alma sürecine katılır.¹³⁹

Yönetime katılım olgusu, öncelikli olarak yurttaşların katılım bilinci ile hareket etmelerine bağlıdır. Katılmada gerekli bilgiye sahip olabilmek için en önemli yol, bilgi edinme hakkıdır. Bu yolla vatandaş, edindiği doğru bilgilerle yönetimden daha rahat hesap sorabilme yoluna gidebilecektir. Burada elbette önemli olan idarenin vatandaşına vereceği yanıtın doğru, hızlı ve güvenilir olmasıdır.¹⁴⁰

Türkiye’de Bilgi edinme değerlendirme kurulu bilgi edinme kanunu¹⁴¹ uyarınca ilgililerin bilgi ve belge talebinin idarelerce reddi durumda idari bir üst itiraz makamıdır. Anılan kanun uyarınca kişiler idarelerde bulunan ve

¹³⁸ Sezer, Yasin / Kırgın, Naci: “Kamu Yönetiminin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu”, Türk İdare Dergisi, Yıl: 74, Sayı: 436, Eylül 2002, s. 212.

¹³⁹ http://www.tesev.org.tr/etkinlik/bilgi_edinme_anasayfa.php, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

¹⁴⁰ 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi amaçlanmıştır. (md.1) Kamu kurum ve kuruluşları, Kanunda belirtilen istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere, gerekli idari ve teknik tedbirleri almakla yükümlü tutulmuşlardır. (md.5) Bu tedbirlerin neler olabileceği, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmeliğin 6. maddesinde ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Uygulanabilirse iyi yönetim için önemli bir maddedir. Bu madde ile kurum ve kuruluşların vatandaşları bilgilendirici her türlü kaynağı, mevzuatları, yıllık faaliyet raporları gibi önemli belgeleri hazır etmesi ve her an halkın bilgisine sunabilmesi düzenlenmiştir. Kişilerin söz konusu bilgi ya da belgelere kural olarak 15 gün, istisnai durumlarda ise en geç 30 gün içinde ulaşmalarının idare tarafından sağlanması da, Kanun ile getirilmiş süre koşuludur. (md.11) Yasa ile kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi edinme hakkına ilişkin yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirip getirmediğilerinin denetlenmesi ve bu konuya ilişkin itirazların incelenebilmesi için Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu (BEDK) oluşturulmuş (md.14) ve görevini gereği gibi yerine getirmeyen görevliler hakkında, ceza kovuşturması gerektiren durumlar saklı kalmak kaydıyla, görevlilerin tabi oldukları mevzuatta yer alan 67 İçişleri Bakanlığı, a.g.k., s. 32. - 38 - disiplin cezaları uygulanması da öngörülmüştür. (md.29) Yine de, Kanunda bilgi edinme hakkının kapsamını daraltan çok sayıda istisnaya yer verildiği görülmektedir. Özellikle 16. maddede yer alan “devlet sırrına ilişkin bilgi veya belgeler”in hangileri olduğu, devlet sırrı kavramından ne anlaşılacağı bir belirsizlik olarak görülebilir.

¹⁴¹ 22.10.2003 tarih ve 4982 sayılı kanun.

kendilerini ilgilendiren¹⁴² bilgi ve belgelerin onaylı bir örneğini idareden talep edebilirler. Kanunda sayılan istisnalara girmiyorsa idareler söz konusu bilgi ve belgeyi vermek zorundadırlar. İdareler bilgi ve belge taleplerini 15 gün içinde karşılamak zorundadırlar. Bu süre en fazla 15 gün daha uzatılabilir. Bu süre içinde talep karşılanmadığı takdirde ilgililer 15 gün içinde **Bilgi Edime Değerlendirme Kuruluna** itiraz edebilirler. Kurul itirazı 30 gün içinde sonuçlandırır. Bu süre idari yargıda dava açma süresini durdurur. Kurulun kararı bağlayıcıdır. Kurula itiraz zorunlu olmayıp idarelerin başvuruyu reddi itirazı üzerine doğrudan idari yargıya dava açmak mümkündür. Kurul kararına karşı da dava açılabilir.¹⁴³

9. Planlama Çemberleri

Planlama Çemberleri oldukça popüler bir katılım biçimi olarak, katılımcı demokratik süreçte yer almaktadır. Planlama Çemberleri, rastlantısal örneklem yöntemiyle seçilen bir grup yurttaşın günlük çalışmalarından arta kalan sınırlı bir zamanda, planlama sorunlarının çözümü için uzmanlar eşliğinde oluşmuş çalışma gruplarına katılmalarını öngören bir yöntemdir. Çoğunlukla üç haftalık bir süre için oluşturulurlar; değerlendirme, kontrol ve planlama sorunları üzerinde çalışırlar. Yöntemin amacı, kararların başarı oranını artırmak ve yeni katılım olanakları oluşturmaktır.¹⁴⁴

Hill'e göre yurttaşlarla uzmanları birleştiren bu yöntem, çeşitli ülkelerde yıllardan beri birçok alanda "katılımcı siyasal danışma" olarak kullanılmaktadır. Bu birimlerde çeşitli yöntemlerle seçilen yurttaşlar görev almaktadır.¹⁴⁵ Uygulama konularına göre değişmekle birlikte, planlama birimleri en fazla 25 kişiden oluşmaktadır. Seçilen kişiler, verilen konu hakkındaki çözüm önerilerini bir hafta boyunca çalışmaktadırlar. Bu çalışma sırasında yurttaşlara konuyla ilgili uzmanlar eşlik etmektedirler. Bu çalışmanın önemli özellikleri şunlardır: Planlama birimlerinin üyeleri rastlantısal olarak seçilmekte; bağımsız üyelere ödene olmamaktadır.¹⁴⁶

Yapılan çalışmalar, daha iyi planlama yapılması, yönetimin daha etkin çalışması, karar süreçlerine çeşitli yurttaş gruplarının katılması ve bireyin top-

¹⁴² Aslında kanun idarelerden bilgi ve belge isteyebilmek için ilgili olma şartı öngörülmemiştir. Ancak kurul gereksiz talepleri ve kötüye kullanmalarını önlemek adına talep de bulunan söz konusu bilgi ve belgeyle asgari düzeyde de olsa belli bir ilgisinin bulunmasını aramaktadır.

¹⁴³ Ulusoy, Ali, Türk İdare Hukuku, Yetkin Yayınevi, 2019, s. 200.

¹⁴⁴ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 146.

¹⁴⁵ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 146.

¹⁴⁶ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 146.

lumsallaşması gibi önemli beklentileri karşılayabilecek niteliktedir. Planlama çemberleri, toplumların demokratikleşmesine bir katkı olarak görülmelidir. Aynı zamanda planlama çemberleri, yönetim mekanizmasının halkın beklentilerine uygun hale getirilmesi için de bir şanstır.¹⁴⁷

a. Halkın Dolaylı Katılım Yolları ve Denetimi

Halk, etkin bir şekilde yönetime katılmasa da pasif izleyici olarak yapılan çalışmaları gözlemlemektedir. Dolayısıyla halk, yapılan bu çalışmalara belli bir bakış açısıyla bakmaktadır. Yerel yöneticiler, özellikle bu bakış açısını öğrenmek için ve yapacakları icraatlarda halkın desteğini kazanmak amacıyla önceden bu fikirleri halka açma yoluna giderler. Özellikle TV programları, yerel gazeteler bunlar için en iyi araçlardır. Yerel yöneticiler, halkın karar alma sürecine katılmasa bile, faaliyetlerinin halk tarafından izlendiğini bildiği için seçim sonuçlarını da düşünerek, halkı ikna çabası içerisine girerler.

Elektronik dünyasındaki gelişmeler ve İnternet, dünyayı her alanda etkileyen, değiştiren ve dönüştüren gelişmeler olarak idareyi de yakından etkilemektedir. İnternet'in kullanımı, bilginin, kültürün, siyasetin ve ekonominin bütün ulusal-yerel sınırlarını kaldırmıştır. Pek çok belediye, kendi internet sitelerini açarak; kent hakkında bilgilerin yanı sıra, belediye yöneticileri ve belediye meclisi hakkında bilgiler vermekte, kentsel faaliyetlerini duyurmakta, önemli günlerin takvimini yayımlamakta ve çalışma planını ilan etmektedir.¹⁴⁸

aa. Kamuoyu Yoklamaları

Çağdaş demokrasilerde “Toplam Kalite Yönetimi” gibi yaklaşımlar, hizmet sunarken hizmet alıcısı durumunda olan yurttaşın daha fazla tatmin edilebilmesi, hizmetlerin etkinliğinin sağlanabilmesi amacıyla, anket çalışmaları yürütülmesini öngörmektedir. Bu çalışmalar, yurttaşın eylem ve işlemleri sürekli ve yakından izlemesine olanak sağlamaktadır. Bu yöntem, Knemeyer'e göre bir çeşit halk oylaması olarak da değerlendirilebilir.

Yerel yönetimler, yerel halka hizmet sunan kurumlardır. Dolayısıyla yerel halkın düşüncelerini öğrenmek ve politikalarını bu düşünce ve gereksinmelere göre oluşturmak durumundadırlar. Hizmet götürülecek olan kitlenin tanınması ve hizmetlerin buna göre belirlenmesi yerel yönetimlerin başarısını etkiley-

¹⁴⁷ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 149.

¹⁴⁸ Kalabalık, s. 681.

ceklerdir. Halkın düşünce ve gereksinimleri çok geniştir. Fakat bunları birkaç konu ile sınırlamak gerekirse; bunlar şöyle sıralanabilir:¹⁴⁹

- Halkın yerel yönetimlerden beklentileri;
- Halkın yerel hizmetler konusunda gerekli ve yeterli bilgiye sahip olması;
- Belediyenin imajı;
- Halkın yerel hizmetler konusundaki önerileri ve
- Yürütülen etkinliklerden halkın ne kadar memnun olduğu gibi konular araştırılarak, halkın dolaylı yoldan yönetime katılımı amaçlanmaktadır.

Kamuoyu, çok genel bir tanımla, tartışmalı bir konuda görece çoğunluğun görüşünü, bireysel kanıların belli bir yöndeki yoğunluğunu anlatır. Bu çerçevede kamuoyu, görüş farkını yansıtmakla birlikte, bu farkı çoğunluk ve azınlığın görüşleri arasında kurmaktadır. Kamuoyunun görüşü olarak elde edilen, sunulan sonuçlar her zaman çoğunluğun yaklaşımlarına işaret etmeyebilir. Bu yaklaşım, bir anlamda yerel kamuoyu olarak hangi unsurların dikkate alınacağı konusunu gündeme getirmektedir. Zira örgütlü toplumsal kesimler, bürokratlar, siyasi partiler, basın-yayın kuruluşları, kamuoyu olarak sunulan kurumsal yapılarıdır. Ancak yerel düzeyde kamuoyu oluşturulması, kamuoyunun etkilendirilmesi ve yönlendirilmesi noktasında özellikle baskı grupları zaman zaman öne çıkabilmektedir. Bu açıdan belediye yönetiminin yerel kamuoyu algılamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Kanaat incelemeleri kamuoyunu anlama, değerlendirme ve yorumlama yöntemlerinden biri olarak halkla ilişkilerin kullanılabileceği önemli bir araç niteliği taşımaktadır.¹⁵⁰

ab. Elektronik Demokrasi ve İnternet

Herald Neymans'a göre internetin baş döndürücü bir biçimde yayılması, internet kullanan kişilerin sayısındaki hızlı artış, internet ve demokrasi arasında da ilginç ilişkiler kurulmasına yol açtı. Getirdiği yaşam olanakları ve bilgi yaymadaki kolaylıklarıyla, İnternet'in agoraya dönüşü, diğer bir değişle Antik Yunan'daki doğrudan demokrasiye dönüşü önemli katkılar sağlayacağı ifade edildi ve bu durum demokrasinin yeniden doğuşu biçiminde değerlendirilmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Yalçındağ, Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri, s. 103.

¹⁵⁰ Öner, s. 109.

¹⁵¹ Çukurçayır, Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, s. 156.

İnternet'in kullanımı, bilginin, kültürün, siyasetin, ekonominin bütün ulusal yerel sınırlarını kaldırmıştır. Dünyanın gerçek anlamda küçük bir köy halini alması, internet sayesinde olmuştur. Bu bağlamda, siyasal düzlemde de artık elektronik demokrasiden söz edilmekte ve internetin demokrasiye ne gibi katkılar yapılabileceği üzerinde tartışmalar ve çözümlenmeler yapılmaktadır. Doğrudan etkileşime dayanması, doğrudan demokrasi düşünün gerçekleşmesi olanağı olarak görülmektedir.¹⁵²

Gelişmiş ülkelerde internetin yönetsel etkinliklerde, özellikle de yerel yönetim etkinlikleriyle ilgili olarak yoğun bir biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, Almanya'nın Münster kentinde geliştirilen bir program, olabildiğince Münsterli'nin İnternette yararlanmasını sağlama, sanal bir tartışma ortamı oluşturma ve yerel siyasetle daha fazla ilgilenme amacını taşımaktadır.¹⁵³ Yine, "Daha Fazla Demokrasi" adlı girişim, doğrudan demokrasi uygulama çalışmalarını yazılı yöntemler dışında internet üzerinden de sürdürmektedir. Doğrudan demokrasi ile ilgili her türlü çalışma ve etkinlik bu girişimin hazırladığı siteden duyurulmaktadır.¹⁵⁴

Mannheim belediyesi de, İnternet üzerinden yurttaşlara çok sayıda hizmet sunmaktadır. Kimlik, pasaport başvurusu, kayıp haberleri; kente yeni taşınanlar için bilgiler; belediye meclisi ile ilgili bilgiler; danışma merkezleri ve birçok konu ile ilgili bilgiler sitede sunulmaktadır.¹⁵⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi de kendi İnternet sitesinde birçok konuda hizmet vermekte, vatandaş belediye çalışmalarlarıyla ilgili bilgilendirmektedir.¹⁵⁶ Katılmanın ön koşullarının bilgilendirme ve bilgilenme olduğu düşünülürse, internetin özellikle genç neslin ilgi gösterdiği bir araç olması dolayısıyla önemli ve olumlu katkıları olacağı açıktır.

Türkiye'de "Başbakanlık İletişim Merkezi" (BİMER); bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak hayata geçirilen bir halkla ilişkiler uygulamasıdır. BİMER, Başbakanlık Bilgi İşlem Başkanlığınca yazılımı gerçekleştirilen bir program ile web sayfası üzerinden kullanılan bir sistem olup, vatandaş ile devlet arasındaki iletişim kanallarını açık tutarak, müracaatların her zaman ve her yerden yapılabilmesini mümkün kılmaktadır. CİMER ise (Cumhurbaşkanlığı

¹⁵² Aksoy, Asu: "İnternet ve Demokrasi", TDV Yayını, Ankara, 1996, s. 159.

¹⁵³ <http://www.buene.org/steps.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

¹⁵⁴ <http://www.mchr.democratic.de>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

¹⁵⁵ <http://www.mannheim.de/internetrathaus/index.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

¹⁵⁶ <http://www.ibb.gov.tr/index.html>, (Erişim Tarihi: 13.03.2018).

İletişim Merkezi), her Türk vatandaşının Anayasal hakkı olan dilekçe ve başvuru hakkının daha etkin kullanılması amacıyla Cumhurbaşkanlığı bünyesinde kurulmuş olan birimdir. Vatandaşlar CİMER'e kamu kurum veya kuruluşları ile yaşamış oldukları bütün problemlerinden dolayı başvuruda bulunabilmektedirler. Amaç, vatandaşların sorunlarının hızlı ve etkin bir şekilde çözüme kavuşturulmasıdır.

BİMER ve CİMER web sayfası üzerinden kullanılan bir sistem olduğundan, yurdumuzun en ücra köşesinden bile yapılan müracaatlar ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına en kısa sürede iletilmektedir. Bu müracaatlara ilişkin yapılan işlemler Başbakanlık'tan koordine ve takip edilmektedir.¹⁵⁷ Başbakanlık kurumunun kaldırılmasıyla BİMER'e giren vatandaşlar CİMER'e yönlendirilmektedir.

ac. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman)

Yurttaş hakemi, yurttaş avukatı ya da halk hakemi gibi terimlerle de adlandırılan ombudsman, yönetimlerinin halk tarafından denetlenmesinde aracı rol oynaması dolayısıyla, halkı dolaylı yoldan da olsa yönetime katmaktadır. Ombudsman yöneticiler tarafından yönetimle ilgili eylem ve işlemlere karşı yapılan vatandaş şikayetlerini dinler, yapılan işlemlerdeki eksiklikleri veya yanlışları tespit eder ve idareyle halk arasında doğru karar alınmasına yardımcı olur;¹⁵⁸ böylece halk ile yönetim arasında aracı işlevini yerine getirir ve halkın haklarını idare karşısında hukuka uygun bir şekilde korur.¹⁵⁹

Kamu Denetçiliği Kurumu, Anayasamızın 74'üncü maddesinde yer alan Anayasal bir Kurumdur. 6328 sayılı Kanunun 5. Maddesi gereğince "Kurum, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri

¹⁵⁷ Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak Başbakanlık tarafından 2007 yılında hayata geçirilen bir halkla ilişkiler uygulamasıdır. Şikayet ve dilekçe hakkının, bilgi edinme hakkının aynı usulle kullanılacağı telefon, internet sayfasındaki form veya e-posta ile ulaşabilmek mümkün olan bir uygulamadır. Bimer'in telefon numarası "150"dir. Arandığı yerin valiliğindeki BİMER sorumlusu direk açar, müracaatları seri bir şekilde ilgili birime yönlendirir. Sistem her an Başbakanlıktan internet üzerinden takip edilmektedir. Uygulama pratik olduğundan web üzerinden başvuru yoğun kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne uyum amacıyla bazı kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde (KHK) değişiklik yapan 700 sayılı KHK, Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlandı. "Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile bazı kanunlarda yer alan Bakanlar Kurulu'nun yetkileri Cumhurbaşkanlığı'na devredildi. BİMER bu sebeple CİMER'e yönlendirilmeye başladı.

¹⁵⁸ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gözübüyük, Yönetim Hukuku.

¹⁵⁹ Şahin, Ramazan: "Ombudsman ya da Kamu Denetçiliği ve Avrupa Birliği", Türk İdare Dergisi, Yıl: 76, Sayı: 44, Eylül 2004, s. 79.

ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla..." görevlendirilmiştir.

Kamu Denetçiliği Kurumu,¹⁶⁰ Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ilkelerinin yerleştirilmesi ve halka karşı sorumluluk anlayışı içinde ve hakkaniyet temelinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı bir denetim mekanizması olarak 2013 yılından itibaren faaliyetlerini sürdürmekte, halkın avukatlığını yapmakta ve aldığı kararlar ile idareye yol göstermektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Birlikte yaşamanın gereklerinden olan organizasyon ve yönetim ihtiyacı, tarihsel olarak coğrafyaya, kültüre, inancıya ve etnisitelere göre çok farklı uygulamalara yol açmıştır. Demokrasi, bilinen yazılı tarihin söylediği gibi antik çağda Yunan sitelerinde o günün ihtiyaçlarına göre uygulanan bir yönetim şeklidir. Tarihsel olarak modern çağlara gelindiğinde ise, yaklaşık iki yüz yıllık bir demokrasi tecrübesinden bahsedilebilir. Bu son dönem demokrasi tarihi incelendiğinde; öncelikle devletin temel üç erkini kuvvetler ayrılığı ilkesine göre oluşturmanın öne çıkartılması yoluyla bireyin haklarının devlet karşısında garanti altına alınmasının amaçlandığı; buna bağlı olarak, yönetim erkinin dönemsellik esasına göre halk tarafından seçilerek oluşturulması esasına dayanıldığı görülecektir. Doğal olarak, tarihsel süreç her ülkede aynı zamanda başlayıp aynı şekilde gelişmemiştir. Ama genel olarak halkın iradesinin ege-men olduğu kişi haklarının devlete ve diğer güçlere karşı korunmaya çalışıldığı genel bir uygulamadan bahsedebiliriz.

Demokratik siyasal sistemlerde dört temel ilkeye vurgu yapılır: Bunlardan birincisi, halkın doğrudan ya da dolaylı şekilde katılımıyla oluşan siyasal kararlara tüm yurttaşların dahil olmasıdır. İkincisi, alınacak siyasal kararların bir tartışma ve oylama sonucunda olması ve üçüncüsü de siyasal kararların halkın siyasal eğitiminin sürekliliğini sağlayacak şekilde alınmasıdır. Bunlar işlerliği olan bir demokrasinin temel koşulları sayılabilir. Bunların benimsenmesinin sonucu olarak denetim, dördüncü bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Şu kadar ki; yönetimin denetimi yalnızca belirli gruplar ya da kesimlerce değil,

¹⁶⁰ Kamu Denetçiliği Kurumu; İdarenin hizmet kalitesinin yükseltilmesine, İyi yönetim ilkelerinin yerleşmesine, insan haklarının gelişmesine, hukukun üstünlüğünün sağlanmasına, hak arama kültürünün yaygınlaşmasına, şeffaf hesap verebilir, insan odaklı bir idarenin oluşmasına katkı sağlamaya çalışmaktadır.

tüm yurttaşlar tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu fikri çerçevenin daha belirgin şekilde hayata geçirilmesi yerel yönetimlerle mümkün olmaktadır. Yerel yönetimlerin varoluşunun siyasal amaçlarının özünde demokrasi inancı yatar.

Antik Yunan'da olduğu gibi toplumun idaresine ait kararların doğrudan alındığı bir modelin uygulamasındaki güçlükler nedeniyle temsili demokrasi modeli, siyasi partiler ve seçimler aracılığıyla halk iradesini devlet ve diğer yerel idarelere egemen kılma, demokrasinin temel uygulama şekli olmuştur. Bu yeni dönemde demokrasinin en önemli araçlarından birisi siyasi partiler olmuştur. Halk, yasama ve denetim görevini yapacak olan meclise göndereceği temsilcilerini siyasi partilerin belirlediği adaylar içerisinde seçmektedir. Ancak, adayların belirlenmesinde ve sıralamasının oluşturulmasında halkın iradesi sınırlı kalmıştır. Bu durum karar alma süreçlerinde halkın iradesinin yönetsel alana taşınmasında güçlükler yaşanmasına, çoğunluğun seçtiği adayların meclislere gitmesi nedeniyle azınlıklarının hak ve taleplerinin duyulmamasına, içerde ve dışarda azınlıkların radikalleşmesinden kaynaklanan krizlerin çıkmasına, seçilmelerinden sonra temsilcilerin kendi siyasal hedefleri ya da siyasi partilerin programları doğrultusunda çalışmalarına, hesap vermektedir. Bir sonraki seçimlere kadar kaçınmalarına siyasi parti ve meclislerde çalışmanın temsilciler tarafından kariyer tamamlama aracı haline getirilmesine ve yasama kariyerliliğinin yaygınlaşmasına, bu şekilde profesyonelleşen siyasetçilerin halkın hak ve taleplerine ulaşmasında bir engel haline gelmelerine neden olmuştur. Siyasi partilerin halktan ve taleplerinden kopuk politikalar izlemeleri, yaygın şekilde görülen siyasi fırsatçılık ve yozlaşma örnekleri demokrasilerde meşruiyet krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Bütün bunların yanı sıra, hızlı bir şekilde yaşanan küreselleşme ve iletişim imkanlarının yaygınlaşması, klasik vatandaşlık anlayışının değişmesine yol açmıştır. Yaşanan yoğun farkındalık süreçleri, vatandaşların siyasetten ve yönetimden beklentilerini önemli ölçüde artırmıştır. Devletin ve yerel yönetimlerin sunduğu kamusal hizmetlerin kalitesinin artırılması ve refah beklentisi giderek yükselmiştir.

Bireylerin aldıkları eğitim, iletişim ve medya imkanlarının sağladığı aydınlanma ve bilgilenme bireylerde ve toplumda devlete olan güvenin azalmasına neden olarak, meşruiyet tartışmalarını yoğunlaştırmıştır. Halkın siyasi parti faaliyetlerine, seçimlere katılımı gözle görülür şekilde azalmıştır. Bu durum, özellikle meşruiyeti ve yönetime olan güveni artırmak amacıyla yine demokrasi felsefesi temel alınarak katılımcı demokrasi anlayışının ve usullerinin geliştiri-

rilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Böylece; siyasete ve yönetime mesafe koymuş toplumun tekrar bu konulara yaklaşmasını sağlamak amacıyla, halkın yönetimin karar alma süreçlerine katılmasını, denetlemesini ve ortaya çıkan sonuçların sorumluluğunu da üstlenecek toplumsal bilinç üretilmesini sağlama amacıyla katılımcı demokrasi anlayışı ve uygulamaları oluşturma amaçlanmaktadır.

Yönetime halk tarafından katılımın sağlanması ile demokrasinin belli çıkar guruplarının menfaati için çalışan bir mekanizma olmasının, ussallığının kaybolmasının ve bireysel hakların zayıflatılmasının önüne geçecek ilkelerin belirlenmesi ve kurumsallaşması hedeflenmektedir. Bu sayede; demokrasi anlayışı çerçevesinde belirli amaçlar etrafında toplanarak örgütlenerek siyasal faaliyet gösterilmesi teşvik edilmekte ve bireysel hakların korunması öne çıkmaktadır.

Özellikle; katılımın çeşitliliğinin artırılması ve karar alma süreçlerinde toplumsal uzlaşmanın sağlandığı siyasal süreçlerin çeşitlendirilerek halkın kararlara katılma ve ihtiyaçları birlikte belirleme hakkının tanınması söz konusudur. Katılmanın bir hak olarak tanınması suretiyle vatandaşların yaşadıkları kentlerin, mahallelerin yönetilmesinde söz sahibi olmaları amaçlanmıştır. Bütün bunlar, katılımcı demokrasinin teorik özünü oluşturmaktadır.

Katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesiyle örgütlü çıkarların yanında bireysel hakların korunmasını sağlayacak şartlar oluşturulabilecektir. Katılımcı demokrasi yaklaşımı, temsili demokrasinin krizlerini tamamen yok etmemekle birlikte, önemli ölçüde hafifletmektedir. Bu yaklaşım, bireyleri ve iktidar alanı dışındaki kitleleri sadece oy veren nesnelere olmaktan çıkarıp onları katılma, etkileme ve karar verme sürecinin öznesi haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Katılım yollarının açık tutulması, toplumsal gerilimi azaltıcı, vatandaşlık duygularını güçlendirici rol oynayabilir. Gerçekten siyasal katılımın, çeşitli toplum kesimlerine temsil olanağı sağlayarak, toplumda belli bir dengenin ve uzlaşmanın oluşumunu kolaylaştırdığı görülmektedir. Siyasi partiler, toplumda yaşayan bireylerin görüşlerinin oluşmasında önemli ölçüde rol oynamak suretiyle onları aktif siyasal yaşamın içine çekmede etkili olabilmektedirler. Bireyler, siyasi partiler içerisinde bilgilerini önemli ölçüde geliştirebildikleri gibi, geliştirdikleri fikirleri siyasal alana aktarma imkanı bulabilmektedirler. Böylelikle devlet ve bireyler arasında siyasi partiler aracılığıyla doğal bir bağ kurulmaktadır. Sağlanan bu bağ, siyasal kültürün gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, bireylerin siyasal toplumsallaşması konusunda da katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda siyasal partiler katılımcı siyasetin en önemli aktörlerinden birisi olarak demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmektedirler.

Seçimler ve oy hakkı, seçmenlerin temsilcilerini ve dolayısıyla yönetenleri denetime tabi tutmalarını sağlamaktadır. Seçimler hem bireysel hem de toplumsal taleplerin yansımalarına olanak vermektedir. Seçimler aracılığıyla halk, ülkeyi ve yereli geçici olarak yönetecek hükümeti ve yöneticileri seçmekte ve parlamentoda temsil edilebilmektedir. Seçmenler, temsilcileri aracılığıyla isteklerini devlete ve yerel yönetimlere iletebilmekte ve karar alma süreçlerini etkileyebilmektedirler. Ayrıca meclislerde bulunan muhalefet aracılığıyla kontrol ve denge sağlama imkanı da doğmaktadır.

Siyasi partiler, seçimler, oy hakkı vb. klasik demokratik usuller terk edilmemekle birlikte, uygulamada görülen aksaklıkları gidermek ve demokrasinin yaşadığı meşruiyet krizlerini aşmak maksadıyla çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Katılımcı demokrasi anlayışını hayata geçirmek için gündeme getirilen yaklaşımlardan birisi yönetimdir. Yönetim değil yönetişim, yani yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir yönetim anlayışı yerine, tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran, saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerindenliği esas alan bir anlayışı anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Yönetişim, demokrasinin yerleşmesi için çok önemli olan demokratik kültürün yerleşmesi açısından oldukça önemli rol oynamaktadır.

Yerel düzeyde demokrasinin gerçekleşebilmesi temelde iki koşulun sağlanmasına bağlıdır: Yerel yönetimlerin merkezi otorite karşısında kısmi olarak hareket alanını genişleten ve merkezin katı baskı ve denetiminden uzak tutan özerklik, diğeri de demokratik siyasal sistemde hem denetim mekanizması olarak algılanan hem de demokrasinin olmazsa olmaz koşulu kabul edilen katılımdır. Söz konusu katılımın ulusal düzeyde gerçekleşmesinin yanı sıra, asıl yerel düzeyde de gerçekleşmesi büyük önem taşımaktadır. Hatta yerel yönetimler demokratik siyasal rejimin teminatı kabul edilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimler toplumda demokrasi kültürünün yerleşmesi için önemli bir eğitim aracı olarak görülmektedirler. Bölge halkının yerel ihtiyaçları ve sorunlarının etkin bir şekilde çözülmesinin yolu da, siyasal katılımdan geçmektedir. Bu bakımdan mahalli idareler, siyasal katılımın hayata geçirileceği birimler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay Mehmet: Belediyeler ve İyi Yönetişim, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- Akın, İlhan: Kamu Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 1987.
- Aksoy, Asu: "İnternet ve Demokrasi", TDV Yayını, Ankara, 1996.
- Ayman Güler, Birgül: Yerel Yönetimler, Ankara: TODAİE Yayınları, 1992.
- Baykal, Deniz: Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi, AÜSBF. Yayını, No: 302, Ankara, 1970.
- Berzeg, Kazım: "Liberalizmin İki Determinist Tezahürü: Küreselleşme ve Yerelleşme", Liberal Düşünce Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4, 1996.
- Blair, George: Government at the Grass-Roots, Palisades Publishers, Mishawaka, 1981.
- Canpolat, Hasan: Mahalli İdarelerimiz, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı: 111, Ankara, 1998.
- Çam, Esat: Siyaset Bilimi, Der Yayınları, İstanbul, 1984.
- Çam, Esat: Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Çitçi Oya: "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 6, 1996, s. 5-14, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/551802ab726fba8_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi, (Erişim Tarihi: 15.01.2017).
- Çitçi, Oya: "Demokrasinin Tabana Yayılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi Konulu Uluslararası Konferansta Yapılan Sunuş", SAV Yayını, Ankara, 1994.
- Çitçi, Oya: "Kadınlar ve Siyasal Katılma", TDV Bülteni, Sayı: 12, Nisan 1992.
- Çitçi, Oya: Yerel Yönetimlerde Temsil, TODAİE Yayınları, Ankara, 1989.
- Çukurçayır, Akif: Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Çizgi Kitapevi, Konya, 2012.
- Dinçkol, Bihterin: "Siyasal Yaşamda Türk Kadını", Argumentum, Yıl: 3, Sayı: 3-4, s. 606-609, <http://dosya.marmara.edu.tr/huk/Argumentum/ARGUMENTUM-1993-OCAK-ARALIK.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.02.2017).
- Duverger, Maurice: Politikaya Giriş, Çev: Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Duverger, Maurice: Siyaset Sosyolojisi, Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 2017.
- Eroğul, Cem: Devlet Yönetimine Katılma Hakkı, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.
- Geray, Cevat: "Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 72-75.
- Gökçe, Orhan: İletişim Bilimine Giriş: İnsanlararası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1993.

- Görmez, Kemal: "Türkiye'de Yerel Yönetim Reformu Üzerine", Yeni Türkiye Dergisi Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 327-339.
- Görmez, Kemal: Yerel Demokrasi ve Türkiye, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.
- Göymen, Korel: Türkiye'de Kent Yönetimi, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Sitesi, "Referandum mu, Plebisit mi?", www.anayasa.gen.tr, (Erişim Tarihi: 3.9.2021).
- Gözübüyük, A. Şeref, Yönetim Hukuku, Ankara: Turhan Kitapevi, 2004.
- Huntington, Samuel / Nelson, Joan M.: No Easy Choices: Political Particion in Developing Countries, Harvard University Press, 1976.
- Kalabalık, Halil: Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Kalaycıoğlu, Ersin: Çağdaş Siyasal Bilim, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1984.
- Kalaycıoğlu, Ersin: Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, İÜSBF. Yayını, İstanbul, 1984.
- Keleş, Ruşen: "Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)", ULA-EMME (Yerel Yönetim Dünyası) Yayını, İstanbul, 1993, s. 249-255.
- Keleş, Ruşen: Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- Keleş, Ruşen / Yavuz, Fehmi: Yerel Yönetimler, Turhan Kitapevi, Ankara, 1989.
- Keleş, Ruşen: "Türkiye'de Yerel Siyaset/Yerel Yönetimler-Yapı, İşleyiş", Sivil Toplum İçin Kent-Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri, 1999, s. 115-131.
- Keleş, Ruşen: Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Kışlalı, Ahmet Taner: "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", AÜSBFD, Cilt: XXXI, Sayı: 1-4, Ankara, Mart-Aralık 1976, s. 117-130, (Erişim), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/438/4886.pdf>, 26.02.2017.
- Kışlalı, Ahmet Taner: Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Lancelot, Alain: Siyasal Tavrılar, Çev: Hüseyin Rauf, Gelişim Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Lijphart, Arend: Çağdaş Demokrasiler, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara, 1986.
- Milbrath, Lester W. / Goel, M. L.: Political Participation, Lanham, Chicago, 1977,
- Nadaroğlu, Halil: Mahalli İdareler, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- Nie, N. H. / Verba, S. / Converse, Philip E.: Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı, İlter Turan, Çev: Tunçer Karamustafaoglu, Ankara, 1989.
- Okutan, Atakan: Türkiye'de Kentleşme ve Siyasal Yapı, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

- Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Cilt: 1, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
- Ortaylı İlber: Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- Öner, Şerif: "Belediyelerde Yönetime Katılmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, s. 110, s. 100-114.
- Özbudun, Ergun: Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, AÜHF Yayınları, No. 363, Ankara, 1975.
- Özkök, Ertuğrul: Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara, 1985.
- Sarıbay, Ali Yaşar: Siyasal Sosyoloji, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- Sartori, Giovanni: Demokrasi Teorisine Geri Dönüş Çev: Tuncer Karamustafaoglu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1993.
- Sezer, Yasin / Kırgın, Naci: "Kamu Yönetiminin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu", Türk İdare Dergisi, Yıl: 74, Sayı: 436, Eylül 2002, s. 212, s. 209-225.
- Sidney, Verba / Nie, Norman H.: Participation in America: Political Democracy and Social Equality, Harper & Row, New York, 1972.
- Şahin, Ramazan: "Ombudsman ya da Kamu Denetçiliği ve Avrupa Birliği", Türk İdare Dergisi, Yıl: 76, Sayı: 44, Eylül 2004, s. 75-90.
- Tamer, Mustafa: "Yerel Yönetimlerin Yeniden Düzenlenmesi", Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, Cilt: I, 1995, s. 245-255.
- Tekeli, Şirin: "Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Tarihi, Kadınlar ve Siyasal Yaşam", Eşit Hak-Eşit Katılım, Haz: Necla Arat, İstanbul, 1996, s. 115-123.
- Toprak, Zerrin: Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler, Yerel Gündem 21 Yayını, İzmir, 2000.
- Tortop, Nuri / Aykaç, Burhan / Yayman, Hüseyin / Özer, M. Akif: Mahalli İdareler, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Tortop, Nuri: "Yerel Yönetim Anlayışında Gelişmeler ve Yerel Yönetimlerin Önemi", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, 1995, s. 299-304.
- Tortop, Nuri: Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984.
- Tortop, Nuri: Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları, Ankara, 1991.
- Tuncer, Erol: 1995 Milletvekili Genel Seçimi, Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, TESAV Yayını, Ankara, 1996.
- Ulusoy, Ali: Türk İdare Hukuku, Yetkin Yayınevi, 2019.

Ünüsân, Teoman: “Seçilmişler Atanmışlar”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 27-33.

Yalçındağ, Selçuk: Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri, TODAİE Yayını, Ankara, 1996.

Yalçındağ, Selçuk: “Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler”, Halkla İlişkiler Sempozyumu, TODAİE Yayını, Ankara, 1988, s. 131-156, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/243a4d56de498fd_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi. (Erişim Tarihi: 22.04.2017).

Yalçındağ, Selçuk: “Soruşturma Cevaplar”, Hak İş Dergisi, Sayı: 28, 1994.

Yalçındağ, Selçuk: “Yerinden Yönetim, Yerel Yönetim”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 1995, s. 3-19.

Yıldırım, Selahattin: Yerel Yönetim ve Demokrasi, IULA-EMME Yayınları, İstanbul, 1993.

Yücekök, Ahmet N.: Siyasetin Toplumsal Tabanı, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1987.

Zimmerman, Joseph F.: Participatory Democracy: Populism Revived, New York Praeger, 1993.

Diğer Kaynaklar:

Çağdaş Yerel Yönetim, 2007, <http://www.zguney.blogcu.com>, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

Devlet Planlama Teşkilatı, Yerleşme ve Şehirleşme, 7. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1995, (Erişim), <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/raporlar/TurkiyedeKentlesmeSorunlariveCozumleri.pdf>, 03.03.2017.

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Avrupa Kentsel Şartı, Ankara, 1996.

D. İDDK 27.11.2013 E. 2010/2.

Resmi Gazete, 22.12.2020.

İnternet Kaynakları:

<http://www.buene.org./steps.html>, (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

<http://www.ibb.gov.tr/index.html>, (Erişim Tarihi: 13.03.2018).

<http://www.mannheim.de/internetrathaus/index.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

<http://www.mchr.democratic.de>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).

http://www.tesev.org.tr/etkinlik/bilgi_edinme_anasayfa.php, (Erişim Tarihi: 15.03.2018).

İslam Ceza Hukuku'nda Cezaların Şahsiliği İlkesi^(*)

The Principle of Individual Criminal Responsibility in Islamic Criminal Law

Dr. Öğr. Üyesi Nuri Berkay ÖZGENÇ^(**)

Öz:

İslam Ceza Hukuku'nda cezaların şahsiliği prensibi esastır. İslam Ceza Hukuku'na göre, herkes işlediği fiilden kendisi sorumludur ve hiç kimseye işlemediği bir suçtan ötürü cezai sorumluluk yüklenemez. Merkezine cezaların şahsiliği prensibini oturtan İslam Ceza Hukuku, amme barışının ve amme düzeninin korunabilmesi gibi hayati önem taşıyan amaçlarla, istisnai hâllerde kolektif sorumluluk anlayışının ürünü olan âkile ve kasâme müesseselerinin uygulanmasına müsaade etmiştir.

Anahtar Kelimeler:

İslam Ceza Hukuku, Ceza, Cezanın Şahsiliği, Âkile, Kasâme.

Abstract:

In Islamic Criminal Law, individual criminal responsibility is a basic principle. According to Islamic Criminal Law, everybody is responsible for their own acts, and nobody can be punished for a crime he or she has not personally committed. Islamic Criminal Law, whose core is the principle of the individual criminal responsibility, has allowed the practices of the âkile and kasâme, which are emerged with a conception of collective responsibility, for the purposes of vital importance such as the protection of public peace and order in exceptional cases.

Keywords:

Islamic Criminal Law, Punishment, Individual Criminal Responsibility, Âkile, Kasâme.

^(*) Makale Hakem denetiminden geçmiştir.

Makalenin Editörlüğe Gönderildiği Tarih: 11.08.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 17.09.2021.

^(**) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Anabilim Dalı,

E-posta: nbozgenic@fsm.edu.tr,

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-9573-5904>.

GİRİŞ

İslam dini itikat, dini vecibeler, hukuki işlemler ve etik sahalarındaki ilkelere layıkıyla tatbik edilmesini sağlamak, bunlarla ilgili emirlerin ve yasakların ihlâl edilmesini engellemek, bireysel ve toplumsal hayatı bütün cepheleriyle düzeltmek maksadıyla gerek dünya hayatına gerekse ahiret hayatına yönelik olarak birtakım teşvik edici veya vazgeçirici önlemler almıştır. Bu önlemlerin ve yaptırımların tamamı ceza kavramının kapsamı içindedir.¹

İslam Hukuku, suç ve ceza mevzularını “Ukubat” adı altında toplamıştır.² İslam Hukuku’nun en önemli kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de Ukubat başlıklı ayrı bir bölüm yer almamaktadır; ancak Kur’an-ı Kerim’in değişik yerlerinde ceza hukuku ile ilgili sarih veya zımni, doğrudan ve dolaylı birçok ayet mevcuttur.³ Belirtmek gerekir ki, Kur’an-ı Kerim’in ceza hukuku ile ilgili bu hükümleri “Ukubat”ın temelini oluşturur. Ayrıca, “Ukubat”; İslam Hukuku’nun diğer kaynaklarından olan sünnet, icma ve kıyas yoluyla elde edilen ceza hükümlerini de ihtiva eder.⁴

İslam Hukuku’nda cezalar; aralarında mevcut bulunan münasebet, miktarlarının tayini, kendilerine tatbik edilecek hükümlerin gerekliliği, uygulanacakları yer ve konuları gibi kriterler nazar-ı itibara alınarak bir tasnife tabi tutulmuştur. İslam Hukuk literatüründe, Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlar ve bu suçlar için öngörülen cezalar “kitabu’l hudud” bölümünde, şahsa karşı işlenen suçlar ve bu suçlar için öngörülen cezalar “kitabu’l cinayet, diyet, cirah ve kısas” gibi bölümlerde, tazir suçları ve bu suçlar için öngörülen cezalar ise “kitabu’t tazir” bölümünde incelenir.⁵

Cezayı yalnız suçu işleyenlerin ve onlara yardım edenlerin çekmeleri gerektiği, diğer masum şahısların, suçlular ile yakınlıkları olsa dahi ceza çekmelerinin adalete aykırı olduğu şeklinde ifade edilebilecek “cezaların şahsiliği mü-

¹ Bebek, Adil: “Ceza” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 7, İstanbul, 1993, s. 469.

² Üçok, Coşkun: “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.: III, S.: 1, Ankara, 1946, s. 126. “Ukubat Ceza ve Azap anlamındadır. Darp ile, hapis ile, kat’ı uzuv ile veya katil ve recm ile yapılabilir. Cem’i ukubattır”. Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi: Hukuku İslamiye ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu, C.: III, İstanbul, 1950, s. 26.

³ Avcı, Mustafa: Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Konya, 2010, s. 27.

⁴ Gökçen, Ahmet: Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul, 1989, s. 3.

⁵ Hasanova, Samire: “İslam Ceza Hukukunda Maslahat Prensibi Açısından Cezalar ve Cezanın Şahsiliği İlkesinin Değerlendirilmesi”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Y.: 3, C.: 3, S.: 1, Bahar 2017, s. 96.

essesesi”, Batı hukuk sistemlerine, ancak Fransız İhtilâli’nden sonra bir prensip olarak girmiştir. İslam Hukuku ise temeline bu prensibi yerleştirmiş ve onu son derece titiz bir şekilde tatbik etmiştir.⁶ Birçok eski hukuk sisteminde, suçun cezasını yalnızca suçlu çekmez; onun yakınları da cezadan paylarını alırlardı. Yani İlkel Dönem’de cezaların şahsiliği prensibi uygulanmıyor, kolektif sorumluluk⁷ mekanizması işletiliyordu.⁸ Cahiliye Araplarında da kısas cezası tatbik ediliyordu; ancak o dönemde şahslik prensibi değil de, kolektif sorumluluk anlayışı geçerli olduğundan suçtan failin bütün kabilesi mesul tutuluyordu.⁹ İslam, kolektif ceza sorumluluğu anlayışını kaldırmış ve onun yerine cezaların şahsiliği prensibini koymuştur.¹⁰

I. İSLAM CEZA HUKUKU'NDA SUÇLAR VE CEZALAR

İslam Ceza Hukuku’nda suç, “Allahü Teâlâ’nın had veya tazir cezası koyarak menetmiş olduğu şerî mahzurlar” biçiminde tarif edilmektedir.¹¹

İslam Ceza Hukuku’nda suçlar üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlar; a) Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlar, b) Kulun, yani şahsın menfaatine karşı işlenmiş olan suçlar ve c) Taziren cezalandırılan fiillerdir.

Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlar, İslam toplumunun menfaatlerini ihlal eden¹² ve müeyyidesinin türü ve miktarı naslarla belirlenmiş olan suçlar-

⁶ <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/tarih/0094.htm> (Erişim Tarihi: 28.01.2021).

⁷ Kolektif sorumluluk; suça herhangi bir şekilde iştirak etmemiş üçüncü şahısların başkasının işlediği fiilden ötürü cezalandırılmalarına sebebiyet veren bir mekanizmadır. Bu sistemde sadece failin ailesine, kabilesine ya da klanına mensup olmak failin işlediği suçtan ötürü cezalandırılmak için yeter bir sebeptir (Tosun, Öztekin: Suç Hukuku Dersleri, (Giriş-Ceza Kaidesi-Unsurlar), İstanbul, 1967, s. 4). Dolayısıyla bu sistem, belki suçtan haberi bile bulunmayan şahısların cezalandırılmalarına yol açmaktadır.

⁸ Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C.: I, 4. Bası, İstanbul, 1967, No: 56; Artuk; Mehmet Emin / Gökçen, Ahmet / Alşahin, Mehmet Emin / Çakır, Kerim: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Ankara, 2021, s. 74; Öztürk, Bahri / Erdem, Mustafa Ruhan: Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 19. Baskı, Ankara, 2019, s. 57. Çıkarıldığı zamanın şartlarına göre son derece ileri nitelikte bir düzenleme olan Hamurabi Kanunları’nda bile kolektif sorumluluk anlayışının izlerine rastlanıyordu. Zira Hamurabi Kanunları’na göre; bir evi yıkan fail, gerçekleştirdiği bu fiil sebebiyle ev sahibinin çocuğunun ölümüne yol açmışsa, kendisinin de çocuğu öldürülürdü. Aynı şekilde bir kimse; dövdüğü kadının çocuğunun düşmesine sebebiyet vermişse, kendisinin kızı da öldürülürdü (Selçuk, Sami: “Eski Çağlarda Suç Hukuku”, Prof. Dr. Nevzat Toroslu’ya Armağan, C.: II, Ankara, 2015, s. 1021).

⁹ Avcı, s. 50.

¹⁰ Dönmezer / Erman, No: 185; Avcı, s. 50.

¹¹ İçel, Kayıhan / Donay, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, Genel Kısım, 1. Kitap, 3. Bası, İstanbul, 1999, s. 47.

¹² Üçok, s. 129.

dır.¹³ İslam Hukuk düşüncesinde “Allah hakkı” tabiriyle muayyen bir şahsı veya zümreyi değil, bütün bir toplumun yararını ve düzenini ilgilendiren haklar kasdedilmektedir. Dolayısıyla Allah’ın haklarına karşı işlenen suçların cezalandırılması bütün toplumun hukukunu ilgilendirir.¹⁴ Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlara verilen cezalara da “had cezaları” denir. Had cezalarının büyük bir bölümü Kur’an-ı Kerim’de yer almaktadır. Nitekim zina, zina iftirası, hırsızlık ve yol kesme fillerinin cezaları Kur’an-ı Kerim’de tanzim edilmiştir. Buna mukabil, şarap içme; Kur’an-ı Kerim’de men edilmişse de bu fiilin cezası Kur’an-ı Kerim’de belirtilmemiştir. Şarap içme fiilinin cezası hadis ile bildirilmiştir.¹⁵

Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlar; hırsızlık, zina, içki içme, zina iftirası, yol kesme, dinden dönme ve -görüş farkı bulunmakla birlikte- devlete karşı isyan suçlarından ibarettir.¹⁶

Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlar, İslam toplumunun menfaatlerini ihlal eden suçlar olduğundan, bu gibi fiilleri işleyenlerin cezalandırılabilmeleri için, kural olarak suçtan zarar görenlerin şikâyetinde bulunmaları¹⁷ gerekmez. Bahsedilen kovuşturma vazifesi, devlet reisine veya onun hâkimine düştüğü gibi, her iyi Müslüman’ın da, böyle suçları haber vermek mükellefiyeti mevcuttur.¹⁸ Ancak, zina iftirası ve hırsızlık suçlarında şikâyet ve talep zaruri olmaktadır.¹⁹

Allah’ın haklarına karşı işlenen suçlara verilen cezalara -yukarıda da vurgulandığı üzere- “had cezaları” denir. Bu müeyyideye “had” denilmesinin

¹³ Avcı, s. 29, 36.

¹⁴ Cin, Halil / Akyılmaz, Gül: Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Konya, 2020, s. 249.

¹⁵ Ansay, Sabri Şakir: Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 4. Bası, Ankara, 2002, s. 315; Aydın, Mehmet Akif: Türk Hukuk Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, 2001, s. 160 vd., 187 vd.; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 112.

¹⁶ Üçok, s. 132 vd.; Gökçen, s. 4 vd.; Aydın, s. 187 vd.; Ansay, s. 323 vd.; Akbulut, İlhan: “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 52, S.: 1, Ankara, 2003, s. 173 vd.; Ekinci, Ekrem Buğra: Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, I. Basım, Ankara, 2008, s. 347 vd.; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 112 vd.; Üçok, Coşkun / Mumcu, Ahmet / Bozkurt, Gülnihal: Türk Hukuk Tarihi, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş Ekli 22. Baskı, Ankara, 2020, s. 89 vd.; Cin / Akyılmaz, s. 249 vd.

¹⁷ Bahsedilen suçlarda, suçtan zarar görenlerin şikâyetinde bulunmaları gerekmez. Zira bunlar; insanların bir arada yaşayabilmeleri için kurulmuş olan düzeni bozan, bütün bir İslam toplumunun menfaatlerini zedeleyen ve bundan dolayı da Allah’a karşı işlenmiş olarak kabul edilen suçlardır (Önder, Ayhan: Ceza Hukuku Dersleri, İstanbul, 1992, s. 34).

¹⁸ Üçok, s. 129; Akbulut, s. 168; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 112.

¹⁹ Ansay, s. 315. Zina iftirası suçu hakkında bkz. Udeh, Abdülkadir: Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev.: Ali Şafak), C.: 4, Ankara, 1991, s. 121 vd.; Cin / Akyılmaz, s. 257. Hırsızlık suçlarında konunun tartışmalı olduğu hususunda bkz. Udeh, s. 179 vd.; Cin / Akyılmaz, s. 256.

sebebi, sabit ve muayyen bir cezayı ihtiva etmesindedir.²⁰ Had; miktarı, hukuken kesin bir şekilde bildirilmiş olan cezadır.²¹ Had cezalarına bugünkü tabiriyle kanunî, kanun ile tespit edilmiş cezalar denilebilir.²²

Allah'ın haklarına yönelik suçların işlendiği hâkim önünde kesinleşince bunlar için artık af ve sulh geçerli olamaz. Had cezalarında cezaların miktarı da değişmez olduğundan, bu cezalarda arttırmanın veya indirmenin yapılması kabil değildir.²³ Ancak, suçlu suçunu inkâr ederse ve kendi aleyhine olan delillere karşı deliller getirirse, Allah merhametli olduğu için affedeceğinden, hâkimin cezaya hükmetmemesi tavsiye edilmiştir.²⁴

“Hakkı ademiye” denen kulun haklarına karşı işlenen suçlar, doğrudan şahısla ilgili olan²⁵ ve yaptırımını naslarla belirlenmiş olan suçlardır.²⁶

Kulun haklarına karşı işlenen suçlar, katil yani birini öldürmek (adam öldürmek) ve cerh yani birini yaralamak olmak üzere ikiye ayrılır. İslam Hukuku'nda beş çeşit katil suçu mevcuttur. Bunlar; âmden katil (kasten), şibh-i âmd ile katil (Kasıt benzeri), hataen katil, hata mec râsına câri katil (hata benzeri) ve tesebbüben katildir. Yine İslam Hukuku'nda dört çeşit cerh suçu mevcuttur. Bunlar da; amden cerh, hataen cerh, hata hükmünde cerh ve tesebbüben cerhtir.²⁷

Kulun haklarına karşı işlenen suçlar, doğrudan şahısla ilgilidirler. Dolayısıyla bu tarzdaki suçlar suçtan zarar görenlerin veya onların mirasçılarının şikâyetlerine bağlı olarak kovuşturulur.²⁸

Belirtmek gerekir ki; kulun haklarına karşı işlenen suçlara verilen cezalar, “kısas” ve “diyet”tir.

²⁰ Ansay, s. 315.

²¹ Ekinci, s. 346.

²² Ansay, s. 315. “Had cezaları” hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Çalışkan, İbrahim: “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.: 31, S.: 1, Ankara, 1990, s. 367 vd.

²³ Akşit, Cevat: İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İstanbul 2000, s. 77.

²⁴ Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 89.

²⁵ Dönmezer / Erman, No: 178; Önder, s. 34; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 118.

²⁶ Aydın, s. 161.

²⁷ Dönmezer / Erman, No: 178; Gökçen, s. 6; Aydın, s. 202 vd.; Ansay, s. 317 vd.; Akbulut, s. 170 vd.; Ekinci, s. 356 vd.; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 118 vd.; Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 86 vd.; Cin / Akyılmaz, s. 264 vd.

²⁸ Üçok, s. 129; Dönmezer / Erman, No: 182; Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 85; Avcı, s. 32; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 118-119.

Kulun haklarına karşı işlenen suçlarda, şahsi haklara üstünlük tanındığından, af ve sulh geçerlidir.²⁹

Kulun haklarına karşı işlenen suçlarda, duruma göre mağdurun veya velisinin cezaı seçme hakkı mevcuttur. Nitekim kasten adam öldürmede ve yaralamada, maktulün vârisleri veya yaralının kendisi, failin bir mal vermesiyle veya para (diyet) ödemesiyle onunla sulh olabilir. Bu takdirde cezanın mahiyeti değişir.³⁰

Ayrıca vurgulamak gerekir ki; kulun haklarına karşı işlenen suçlarda af, kısas ve diyet cezalarının ortadan kalkması için yeterlidir. Bu suçlarda af yetkisi sağ ise bizzat mağdura, değilse onun belirli derecedeki yakınlarına aittir. Ancak af müessesesi, kısas ve diyet haricinde devletin bu suçlar için gerektiğinde öngördüğü tazir cezalarını düşürmez.³¹

Yine kulun haklarına karşı işlenen suçlarda kural olarak ağırlatıcı ve hafifletici sebepler nazar-ı itibara alınmaz.³²

İslam Ceza Hukuku'nda suçlar, had cezasını gerektiren suçlardan ve kısas/diyet cezasını gerektiren suçlardan ibaret değildir. Naslarla suç olarak tespit edilmemiş ve toplum için zararlı olacağı görülürse, yetkili yasama organının³³ suç olarak belirleme yetkisinin bulunduğu fiillerle, müeyyidesi belirlenmeden yasaklanan ve/veya günah olduğu bildirilen fiillere tazir suçu denir.³⁴ Tazir suçları da, kendi içinde topluma yönelik olanlar ve şahıslara karşı işlenenler şeklinde ikiye ayrılır.³⁵ Evrakta sahtecilik, dolandırıcılık, şantaj, yalan tanıklık, iftira, on gümüş dirhemden daha az değerli şeylerin çalınması gibi suçlar tazir suçlarına örnek olarak gösterilebilecek suçlardır.³⁶

²⁹ Akbulut, s. 167-168; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 118.

³⁰ İkinci, s. 346.

³¹ Aydın, s. 186.

³² Avcı, s. 30.

³³ Siyaset-i Şer'iyye denilen sahada (kamu hukuku alanında) yasama yetkisi hükümdara veya devlete; bunun haricinde kalan hususlarda (özel hukuku ilgilendiren mevzularda) ise yasama yetkisi nasların meşru yorumcusu olan alimlere aittir (Nallino, Carlo A.: "İslam Hukuku" (Çev.: Akif Erginay); Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.: 11, S.: 1-2, Ankara, 1954, s. 545-546).

³⁴ Avcı, s. 33-34. Tazir suçları; a) Aslında had veya kısas cezasını gerektiren suçlar iken unsurlarında bir eksiklik olması sebebiyle ya da mağdurun veya yakınlarının affetmesi sebebiyle hakkında had ve kısas cezası uygulanmadığı için tazir suçuna dönüşen fiiller ve b) Had ve kısas suçlarından olmayan ve tanzim edilmesi doğrudan devlete bırakılan fiiller olarak ikiye ayrılır (Aydın, s. 207-208; Cin / Akyılmaz, s. 272, 273).

³⁵ Avcı, s. 34. "Tazir suçları" hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Gökçen, s. 6 vd.; Aydın, s. 207-208; Ansay, s. 328 vd.; Akbulut, s. 168-169, 178-179; İkinci, s. 365-366; Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 122-123; Üçok/Mumcu/Bozkurt, s. 93; Cin / Akyılmaz, s. 271 vd.

³⁶ Örnekler için bkz. Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 93.

Tazir suçlarına karşı tatbik edilecek müeyyidelere tazir türü müeyyideler denir.³⁷ Ölüm cezası, sopa cezası, hapis cezası, sürgün, para cezaları, müsadere, terk, teşhir, tekdir ve tevbih, öğütte bulunma, sakalın kesilmesi, yüzün dağlanması veya karalanması, görevden alma gibi müeyyideler tazir türü müeyyidelere örnek olarak gösterilebilecek müeyyidelerdendir.³⁸

Belirtmek gerekir ki; tazir suçlarında şartlara göre mağdurun veya devletin suçluyu affetmesi tesirli olmaktadır.³⁹

Özetle; İslam Hukuku'nda bazı suçlar ve cezaları teferruatlı bir şekilde belirlenmiş, diğerlerinin belirlenmesi ise yetkili yasama organına bırakılmıştır. Her yerde ve zamanda tatbik edilme durumunda olan İslam Ceza Hukuku'nun bundan başka bir usûl benimsemesi, diğer bir ifadeyle bütün suçları ve cezaları en ince teferruatına kadar tanzim etmesi düşünülemezdi. Bu sebeple İslam Hukuku'nda her dönemde rastlanabilecek tip suçlar tanzim edilmiş, bu sistemin ortaya koyduğu genel prensipler ışığında değişik zamanlarda rastlanabilecek farklı suçların tanzim edilmesi yasama organına bırakılmıştır.⁴⁰

İslam Hukuku'nda Allah'ın haklarına karşı işlenen suçlara verilen, belli ve değişmez cezalara "had cezaları" denir. Kulun haklarına karşı işlenen suçlara verilen, belli ve değişmez cezalara "kisas ve diyet cezaları" denir. Değişmez (had, kisas, diyet) olsun değişir (tazir) olsun İslam Hukuku'nda müeyyideler şunlardan ibarettir: İdam (kılıçla, taşlayarak veya salbederek); eli, ayağı veya her ikisini birden kesme; sopa dayağı; hapis; sürgün; mali cezalar; müsadere; mirastan mahrumiyet; terk; teşhir; tekdir ve tevbih; öğütte bulunma; sakalın kesilmesi; yüzün dağlanması veya karalanması; görevden alma.

Modern ceza hukukunda "ceza müessesesi"; kanunilik, şahsilik ve umumilik prensipleri üzerine inşa edilmiştir.⁴¹ İslam Hukuku'na dair kaleme alınan ilk eserlerde maddeler hâlinde bu ilkelere rastlamak kabil değildir; fakat modern hukukun on sekizinci asırdan itibaren kabul ettiği bu prensiplere, İslam Ceza Hukuku'nda ilk devirden itibaren riayet edildiği görülmektedir. Şöyle ki; Fransız İnkılabı gerçekleşmeden önce modern hukuk ceza sorumluluğunu "insan olsun veya insandan başka varlık olsun, serbest irade sahibi olsun veya

³⁷ Avcı, s. 34.

³⁸ "Tazir türü müeyyideler" hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Cin / Akyılmaz, s. 274 vd.; Gökçen, s. 6 vd., 65 vd.

³⁹ Cin / Akyılmaz, s. 272; Aydın, s. 162.

⁴⁰ Aydın, s. 162.

⁴¹ Erem, Faruk: Türk Ceza Hukuku, C.: I, Genel Hükümler, Ankara, 1984, s. 169 vd.

olmasın, temyiz kudreti bulunsun veya bulunmasın, fiilinin sonucuna katlanması” şeklinde tarif etmekteydi. Fransız İnkılabı’nın gerçekleşmesinden sonra modern hukukun -kanunilik, şahsilik ve umumilik prensiplerine dayanarak inşa ettiği yeni ceza sorumluluğu anlayışı ise İslam Ceza Hukuku’ndaki ceza sorumluluğu anlayışı ile örtüşmektedir.⁴²

II. İSLAM CEZA HUKUKU’NDA CEZALARIN ŞAHSİLİĞİ PRENSİBİ

Cezaların şahsi olması demek, bir suçu ya bağımsız ve tek olarak yahut da iştirak suretiyle işlemiş bulunmayan bir şahsın cezalandırılmaması demektir. Bir diğer ifadeyle, ceza hukukunda herkes işlediği fiilden kendisi sorumludur; subjektif sorumluluk prensibi hâkimdir. Kimse başkasının gerçekleştirdiği bir fiilden ötürü sorumlu tutulamaz ve kolektif sorumluluk prensibi ceza hukuku alanında geçerli olamaz.⁴³

Cezaların şahsiliği prensibi uyarınca ceza, sadece suçun failine (veya faillerine) verilir. Bu, insanlığın gelişmesinin bir neticesidir. Zira geçmişte suçla ilgisi olmayan şahıslara da ceza verilebilmekteydi. T.C. Anayasası, 38’inci maddesinde “Ceza sorumluluğu şahsidir” denilmek suretiyle, cezaların şahsiliği prensibini açıkça hükme bağlamıştır. Aynı şekilde 26.09.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun⁴⁴ 20’nci maddesinde de “Ceza sorumluluğu şahsidir” hükmünden sonra “Kimse başkasının fiilinden sorumlu tutulamaz” denilerek söz konusu prensibe açıklık getirilmiştir.⁴⁵

İslam Ceza Hukuku’nda da “Cezaların Şahsiliği” prensibi esastır. İslam Ceza Hukuku’na göre işlenen suçlardan ötürü ancak failerin kendileri mesul tutulabilir. Suçlu ile aralarında ne tür bir yakınlık bulunursa bulunsun, suç işlemeden şahıslar masumdur ve onların ceza görmeleri adalete aykırıdır.⁴⁶

Kur’an-ı Kerim’de “Cezaların Şahsiliği” prensibine işaret eden birçok ayet mevcuttur:

“Kim bir günah kazanırsa onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah her şeyi bilicidir, hikmet sahibidir”.⁴⁷

⁴² Taner, Tahir: Ceza Hukuku Genel Kısım, İstanbul, 1949, s. 302.

⁴³ Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir: Ceza Hukuku Dersleri Umumi Kısım, İstanbul, 1958, s. 582.

⁴⁴ R.G. 12.10.2004; S.: 25611.

⁴⁵ Toroslu, Nevzat / Toroslu, Haluk: Ceza Hukuku Genel Kısım, 24. Baskı, Ankara, 2018, s. 439.

⁴⁶ Dönmezer / Erman, No: 185; Akşit, s. 94; <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/tarih/0094.htm> (Erişim Tarihi: 28.01.2021); Avcı, s. 49; Hasanova, s. 104; Uslu, Rifat: “İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.: 8, S.: 37, Nisan 2015, s. 1058.

⁴⁷ Nisa, 4/111.

“De ki: Allah her şeyin Rabbi iken, ben O’ndan başka Rab mi arayayım? Herkesin kazandığı yalnız kendisine aittir. Kendi (günah) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günah) yükünü taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O, ayrılığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir”.⁴⁸

“[Ey Peygamber] de ki: “Eğer onu ben uydurduysam bu günahımdan ben sorumlu olayım; ama (hiç değilse) sizin işlediğiniz günahahtan uzağım””.⁴⁹

““Ey soylu kişi” dediler... Onun yerine bizden birini yanında alıyoy. Doğrusu sen, görüyoruz ki, iyiliksever birisin!”. ““Yitiğimizi yanında bulduğumuz kişiden başkasını alıkoymaktan Allah’a sığınırız; çünkü o zaman, şüphesiz, zalimlerden olurduk!” diye cevap verdi”.⁵⁰

“Kim doğru yola gelirse sırf kendi iyiliği için gelir. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez. Biz bir Peygamber göndermedikçe, hiç kimseye azab edecek değiliz”.⁵¹

“Hem günah çeken bir kimse, başkasının günahını çekmeyecek; yükü ağır basan, onun yüklenilmesine çağırsa da ondan bir şey yüklenilmeyecek, isterse bir yakını olsun. Fakat sen ancak o kimseleri sakındırırsın ki, gaybda Rablerinin korkusunu duyarlar, namazı dürüst kılarlar. Temizlenen de sırf kendisi için temizlenir. Nihayet dönüş Allah’adır”.⁵²

“Eğer inkâr ederseniz, şüphe yok ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur. Bununla beraber kulları hesabına küfre razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin hesabınıza ona razı olur. Hiçbir günahkâr da diğerinin günahını çekecek değildir. Sonra dönüşünüz, Rabbinizedir. O vakit, O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir. Çünkü O, bütün kalplerin özünü bilir”.⁵³

“Her kim iyi bir iş yaparsa, kendi lehine yapmış olur. Kim de bir kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. Rabbin kullara zulmedecek değildir”.⁵⁴

“Ey Muhammed! İşte bunun için insanları tevhide davet et ve sana emredildiği gibi dosdoğru ol. Onların keyiflerine uyma ve de ki: “Ben Allah’ın kitap-tan indirdiğine inandım ve bana aranızda adaleti gerçekleştirmem emredildi.

⁴⁸ En’am, 6/164.

⁴⁹ Hud, 11/35.

⁵⁰ Yusuf, 12/78-79.

⁵¹ İsrâ, 17/15.

⁵² Fatır, 35/18.

⁵³ Zümer, 39/7.

⁵⁴ Fussilet, 41/46.

Allah bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Sizinle bizim aramızda hiçbir tartışmaya yer yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş yalnız O'nadır"⁵⁵.

"Ki hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü yüklenmez"⁵⁶.

Hz. Peygamber de; isyan eden münafıkların çocuklarını, babaları yüzünden sorumlu tutmamıştır. Yine Peygamber Efendimiz, işlemiş olduğu zina suçunu ikrar eden Gamidiyeli evli bir kadına -zina neticesinde hamile kaldığı için- hemen recm cezasını tatbik etmemiştir. Kadının çocuğu doğurarak, onu anne sütünden başka gıdalarla beslenecek vaziyete gelinceye kadar emzirmesine izin vermiş, ceza-yı o zamana kadar ertelemiştir.⁵⁷

Hz. Peygamber "Dikkat edin! Bir suçlu ancak kendi aleyhine suç işler."⁵⁸ "Kişi ne babasının, ne de kardeşinin işlediği suçtan dolayı sorumlu tutulmaz."⁵⁹ buyurmuştur. Yine, bir babaya "Şu oğlun senin aleyhine suç işlemez, sen de onun aleyhine suç işlemezsiz"⁶⁰ diyerek cezalardaki şahsiliği prensibini en bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

İslâmiyet, Arap toplumunda öteden beri tatbik edilegelen kolektif sorumluluk anlayışını prensip olarak reddedip cezaların şahsiliği kuralını hâkim kılmıştır. Ancak bu kuralın iki istisnası olan âkile ve kasâme müesseseleri, belirli bir maksada yönelik olarak İslâm Hukuku'nda devam ettirilmiştir. Her ikisinde de -sadece ceza değil, tazmin yönü de bulunan- diyet ödeme yükü suç ve suçlu ile zayıf da olsa ilgisi bulunan muayyen bir zümreye dağıtılarak bir yandan toplumda sosyal denetimin yerleşmesi hedeflenmekte, öte yandan da maktulün kanının yerde kalması engellenmektedir.⁶¹

A. Âkile Müessesesi ve Cezaların Şahsiliği Prensibi

Kasıtlı adam öldürmelerde ve yaralamalarda mağdurların ve mağdur yakınlarının kısas talebinden caymaları veya kısasın herhangi bir nedenle ka-

⁵⁵ Şura, 42/15.

⁵⁶ Necm, 53/38.

⁵⁷ İbn Mâce: Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvî'nî İbn Mâce (v. 273/887), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 36.

⁵⁸ İbn Mâce, s. 26.

⁵⁹ Nesaî: Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesaî (v. 303/915), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 30.

⁶⁰ Ebû Dâvûd: Süleyman b. Eş'âs b. İshâk el-Ezdi Ebû Dâvûd es-Sicistânî, (v. 275/889), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 2.

⁶¹ Bardakoğlu, Ali: "Ceza" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 7, İstanbul, 1993, s. 475.

bil olmaması hâlinde, kasıt dışı adam öldürmelerde ve yaralamalarda ise her hâlükârda diyet denilen para cezası-tazminatın ödenmesi icap eder. Diyetin miktarı adam öldürme suçunda her durum için ayrıca tespit edilmeyip sabit tutulmuş ise de mezhepler arasında farklı görüşler bulunmakla birlikte mağdurun Müslüman-gayrimüslim, hür-köle ve kadın-erkek olmasına göre değişmektedir. Yaralamalar için ödenecek diyette göz, kulak, burun, diş gibi belli bazı uzuvlar için bu miktar sabit tutulmuşken, diğerlerinde ise bu miktar elimin ve ızdırabın büyüklüğüne göre hâkimin takdirine bırakılmıştır.⁶²

Diyet miktarının çok yüksek olması, kasıt dışı adam öldürmelerde ve diyetin bizzat fail tarafından ödenmesinin gerekmediği diğer hâllerde yardımlaşma ve doğan mali mesuliyeti paylaşma gibi sebeplerden ötürü diyet miktarının fail ile müştereken veya onun iştiraki olmaksızın belli derecedeki yakınları tarafından ödenmesi esası getirilmiştir. Bu ödemeyi yapan yakınlar âkile denmektedir.⁶³

Âkile; aralarında yardımlaşma ve dayanışma bulunan, birbirlerinin hareketlerini denetlemeleri ve birbirleriyle ilgilenmeleri gereken insanlar topluluğudur. Bu mükellefiyet sebebiyle, belirli durumlar mevzubahis olduğunda birbirlerinin diyetlerini öderler. Bu, Hz. Peygamber ve râşid halifeleri tarafından tatbik olunmuş bir usuldür.⁶⁴

Başlangıçta âkile şahsın içinde bulunduğu dar topluluk (kabile) manasına gelmekte idi. Bu manayla bağlantılı olarak İmam Mâlik âkileyi şahsın asabe, yani araya kadın girmeyen erkek akrabaları olarak anlamaktadır. Hz. Ömer belli bir divan ve ordu teşkilatına dâhil olan şahısları âkile olarak kabul etmiş ve bunları birbirlerinin diyetlerinden sorumlu tutmuştur. Hanefiler de esas itibarıyla bu görüşü benimsemişlerdir. Sonra belli bir esnaf teşkilatına dâhil olanların âkilesi bizzat bu teşkilat kabul edilmiş ve diyetten onlar sorumlu tutulmuşlardır. Âkilesi olmayan şahsın diyetinden de beytülmalin sorumlu bulunduğu kabul edilmiştir. İslam hukukçularının büyük çoğunluğu ve Hanefilerden Ebu Yusuf ile Muhammed bu görüştedir. Ebu Hanife'ye göre ise böyle hâllerde diyeti bizzat fail ödemek mecburiyetindedir.⁶⁵

⁶² Aydın, s. 206.

⁶³ Aydın, s. 206.

⁶⁴ Ekinci, s. 363.

⁶⁵ Aydın, s. 207. İslam Ceza Hukuku'nun kendine özgü bir kurumu olan âkile müessesesi, İslam'ın ilk devirlerinde temelde kabile yardımlaşmasına dayanmaktaydı. Daha sonraki süreçte söz konusu müessese, İslam'ın süratli bir şekilde yayılışına bağlı olarak değişen sosyal yapının etkisiyle oldukça gelişmiştir (Aktan, Hamza: "Âkile" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 2, İstanbul, 1989, s. 249).

Diyetin bahsedilen biçimde âkilelerce ödenmesi mecburiyeti; bir yönüyle ceza, diğer yönüyle ise yardımdır. Nitekim, diyet; âkile tarafından ödenince hem mağdurun hakkı karşılanmış hem de suçlunun kötü vaziyete düşmesine meydan verilmeyerek ona sosyal bir yardım sağlanmış olmaktadır. Ayrıca âkileye dâhil olan şahıslar, suçlu üzerinde gerekli denetimi yapmadıklarından, diyet ödeme mecburiyeti, onların itinalı davranmalarını sağlamak için kendilerine verilmiş bir ceza sayılmaktadır. Âkile fertlerine yükletilecek diyet, onları ekonomik açıdan kötü vaziyete düşürmeyecek şekilde, hâkim tarafından onların servetlerine göre bölünür.⁶⁶ Âkile borcunu üç yıl içinde ve üç taksitte ödeyebilir.⁶⁷

Diyet ödeme mükellefiyetinin belirli durumlarda âkileye yüklenmesi, cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmayan bir durumdur,⁶⁸ ancak İslâm Hukuku amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi maksadıyla bünyesinde âkile müessesesine yer vermiştir. Belirtmek gerekir ki; diyet ödeme mükellefiyetinin belirli durumlarda âkileye yüklenmesi, aynı âkile çatısı altında bulunan şahısların birbirlerini denetlemelerini sağlamaktadır. Bilhassa suç işleme ihtimali yüksek olan tehlikeli/dikkatsiz şahıslar âkilenin diğer üyeleri tarafından kontrol edilmekte ve dizginlenmektedir. Ayrıca; diyet ödeme mükellefiyetinin belirli durumlarda âkileye yüklenmesi, âkile üyeleri arasındaki dayanışmayı da arttırmaktadır. Yüksek miktardaki diyetlerin tek başına fail tarafından ödenmesi oldukça zordur. Diyetin âkile üyeleri arasında paylaşılması, suçlunun iktisadi açıdan çökmesinin önüne geçmekte ve suçluya moral vermektedir. Bütün bunlara ilave olarak vurgulanması gerekir ki; diyet ödeme mükellefiyetinin âkileye yüklenmesi, mağdurun veya mağdur yakınlarının yüksek miktarda olan diyetleri rahat bir şekilde elde etmelerini sağlamaktadır. Yüksek miktardaki diyetler mağdurların veya mağdur yakınlarının yaralarının bir nebze olsun sarılmasını sağlamakta ve onların acılarının dindirilmesine yardımcı olmaktadır. Hatta diyet müessesesinin mağdurların veya mağdur yakınlarının

⁶⁶ Artuk / Gökçen / Alşahin / Çakır, s. 120, dn. 205; Akbulut, s. 172-173.

⁶⁷ Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 88; Akbulut, s. 173.

⁶⁸ Bkz. benzer yönde Dönmezer / Erman, No: 182; Ekinci, s. 364; Akbulut, s. 172. Doktrindeki farklı bir görüş, kasıt dışı adam öldürmelerde ve yaralamalarda diyetin destekten yoksun kalma tazminatına dönüştüğünü kabul etmekte ve bu noktadan yola çıkarak da bahsedilen durumlarda diyet ödeme mükellefiyetinin âkileye yüklenmesinin cezaların şahsiliği prensibini ihlal etmediğini ileri sürmektedir (Avcı, s. 50, dn. 242). Kanaatimizce yukarıda bahsedilen bu fikir bünyesinde önemli bir isabetsizlik barındırmaktadır. Zira âkile müessesesi; bir şahsın suç işlemesi hâlinde onunla aynı grupta bulunan kişilerin onu denetlemedikleri ve onunla yeterince ilgilenmedikleri gerekçeleriyle cezalandırılmaları felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Diyet ödeme mükellefiyetinin âkileye yüklenmesi onların başkasının işlediği bir fiilden ötürü cezalandırılmaları manasına gelir ve bu durum cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmaz.

kalplerindeki intikam ateşini söndürdüğü hususu da göz ardı edilmemesi gereken bir hakikattir.⁶⁹ Özetle, İslam Hukuku bütün bu bahsedilen hususları nazar-ı itibara alarak amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla bünyesinde -cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmamasına rağmen- âkile müessesesine yer vermiştir.

B. Kasâme Müessesesi ve Cezaların Şahsiliği Prensibi

Kasâme İslâm Hukuku'nda, failinin kesin delille belirlenemediği bir cinayet işlendiğinde suç bölgesinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını defetmek amacıyla veya maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak amacıyla mahkeme huzurunda yaptıkları özel yeminlerin adıdır.⁷⁰

Ceza ve ispat hukukunun birçok müessesesi gibi kasâme de İslâm öncesi döneminin Hicaz-Arap toplumundan devralınarak iyileştirilmiş bir usûldür. Kasâme müessesesinin kökü Sâmi geleneğe kadar uzanır. Eski Ahid'deki, faili meçhul cinayetlerde failin bulunabilmesi amacıyla maktulün bulunduğu yere en yakın şehrin ihtiyarlarının boğazlanan -işe koşulmamış, genç- bir ineğin üzerinde ellerini yıkayarak ellerinin kan dökmediğine, gözlerinin onu görmediğine yemin etmeleri usûlünden söz eden ifadeler (Tesniye, 21/1-9) kasâme müessesesinin Yahudi Hukuku'nda mevcut olduğunu gösterir. Kur'an-ı Kerim'de de (el-Bakara 2/72-73) İsrailoğulları arasında vuku bulan bir cinayette failin teşhisi için benzeri şekilde bir ineğin kesilmesine -yemin unsuruna yer verilmeksizin- temas edilmektedir.⁷¹

Kasâme; bir köyde veya bir mahallede, yol veya cami gibi umumi bir yerde, yahut özel bir mülk içinde üzerinde öldürülme belirtileri mevcut olan faili meçhul bir ceset bulunması hâlinde, maktulün ya da maktulenin yakınlarının dava etmeleri üzerine söz konusu yerin halkından elli kişiye "Vallahi biz onu öldürmedik, katilini de bilmiyoruz" şeklinde yemin ettirilmesi esasına dayanır. Yeminin edilmesiyle birlikte öldürülen kişinin diyeti; cesedin bulunduğu yer

⁶⁹ Bkz. benzer yönde Hasanova, s. 106.

⁷⁰ Bardakoğlu, Ali: "Kasame" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 24, İstanbul 2001, s. 528.

⁷¹ Bardakoğlu, Kasame, s. 528; Ekinci, s. 364. Belirtmek gerekir ki, kasâme müessesesine feodal sistemin geçerli olduğu Ortaçağ İngilteresi'nde de rastlanmaktaydı. Ortaçağ İngilteresi'nde bir lordun malikâne hudutları içinde, üzerinde katil belirtileri bulunan bir ceset ele geçtiği zaman lord ya beş gün içinde suçluyu yakalayıp diyet denilen bir tazminatı ondan almak mecburiyetindeydi ya da katili bu süre zarfında yakalayamazsa ve ceset ev, mahkeme binası gibi kapalı bir alanda bulunmuşsa tazminatı kendisi ödemek mecburiyetindeydi. Buna mukabil ceset açık bir alanda bulunmuşsa, malikâne halkı tazminatı aralarında eşit olarak paylaşmak suretiyle öderlerdi (Cin / Akyılmaz, s. 246, dn. 71).

bir özel mülk ise mülk sahibinin âkilesine, umumi bir yer ise köy veya mahalle halkına ödettirilir.⁷²

Görüldüğü gibi; “O kişiyi ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum” şeklindeki yemin, o yer ahalisinin suçu işlediğine dair bir karine sayılmaktadır. Onlar böyle bir hadiseyi engelleyememekle veya katili görmemekle halkın huzurunu bozmuşlardır. Bu nedenle, öldürülenin diyeti onlardan alınacaktır.⁷³

Özetle, kasâme; kâtili keşfolunamayan bir adam öldürme vakasıyla karşılaşılması hâlinde, cesedin bulunduğu yeri böyle bir fiilin işlenmemesi için denetleyebilecek vaziyette bulunanların, bazı şartlar ile diyet ödemeye mecbur tutulmalarıdır.⁷⁴ Kasâme uygulaması için ölenin yakınlarının şikâyetinde bulunmaları veya dava açmaları gerekir. Ancak ölenin yakınlarının tespit edilememesi hâlinde veya şikâyetinde bulunabilecek bir yakını olmayan birisinin cinayete kurban gitmesi hâlinde, devlet organları için re’sen harekete geçme mükellefiyeti doğmaktadır.⁷⁵

Kasâme uygulaması için kendileri yemine davet edilen şahısların erkek olmaları gerekir. Eğer mevzubahis yerde elli erkek bulunamazsa, bulunanlar elliye kadar yemin ederler.⁷⁶ Ayrıca vurgulamak gerekir ki; yemine davet edilen şahıslardan biri yemin etmezse, ölenin yakınlarının isteğiyle, kendisi ikrarda bulununcaya veya yemin edinceye kadar hapsedilir. Ölenin yakınları diyet isterse, bu durumda bütün diyeti yemin etmekten kaçınan şahsın ödemesine hükmolunur.⁷⁷

Yeri gelmişken burada değinilmesi gereken hususlardan biri de, ölen şahsın yakınlarının tespit edilememesi veya bulunmaması hâlinde diyetin devlet hazinesine ödeneceği hususudur. Buna mukabil ölünün bulunduğu yer kamuya ait bir arazi ise, ölenin diyeti de beytül mâlden karşılanacaktır. Yani ölenin yakınları yoksa ve ölü de kamuya ait bir arazide bulunmuşsa, bu durumda devletin hem diyet alacağı hem de diyet borcu söz konusu olacağı için herhangi bir ödemeye lüzum kalmayacaktır.⁷⁸

Öldürme hadisesi, toplumun huzurunu bozmanın yanında, ölen şahsın ailesini de derin bir üzüntüye sürükler. Bahsedilen zararların tamir edilme-

⁷² Cin / Akyılmaz, s. 245-246; Pamir, Aybars: “İslâm ve Osmanlı Hukuku’nda Kasame Müessesesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 54, S.: 4, Ankara, 2005, s. 343-344.

⁷³ Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 88-89.

⁷⁴ Önder, s. 35; Akbulut, s. 173.

⁷⁵ Pamir, s. 356.

⁷⁶ Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 88-89.

⁷⁷ Önder, s. 35; Akbulut, s. 173.

⁷⁸ Pamir, s. 356.

sinde ve üzüntülerin teskin edilmesinde kasâme müessesesi çok önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Kasâme müessesesi sayesinde ölenin yakınları diyeti rahat bir şekilde elde etmektedir. Bilindiği üzere; ölen şahsın bulunduğu yer bir kamu arazisiyse, ölenin diyeti beytül mâlden karşılanır. Böylece, ödemenin toplumun tamamı tarafından gerçekleştirilmesi sağlanarak masum bir kanın yerde kalmasının önüne geçilmektedir.⁷⁹

Kasâme müessesesiyle bütün insanların birbirlerini mütemadiyen kontrol ederek ve aralarında dayanışma kurarak yaşadıkları mahalde bir suçun işlenmesine engel olmaları amaçlanmaktadır. Kasâme tatbikatı sayesinde; işlenen suç cezasız bırakılmamakta, mağdur yakınlarının failin bilinmemesi sebebiyle gadre uğramalarının önüne geçilmekte ve mağdur yakınlarının zararlarının tazmini yoluna gidilmektedir.⁸⁰

Kasâme, cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmayan bir müessesedir;⁸¹ ancak İslam Hukuku amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla bünyesinde kasâme müessesine yer vermiştir. Kasâme müessesesi, toplumu oluşturan fertlerin birbirlerini mütemadiyen kontrol ederek ve aralarında dayanışma kurarak yaşadıkları mahalde suç işlenmesine engel olmalarını hedeflemektedir. Ayrıca bu müessese faili meçhul cinayetlere kurban giden mağdurların kanlarının yerde kalmasının önüne geçmekte, toplumun adalet sistemine olan itimadını arttırmakta, mağdur yakınlarının kalplerindeki intikam ateşinin söndürülmesine yardımcı olmakta, onların üzüntülerini bir nebze olsun hafifletmekte ve onların cinayet nedeniyle uğradıkları maddi zararların da giderilmesini sağlamaktadır. Özetle, İslam Hukuku bütün bu bahsedilen hususları nazar-ı itibara alarak amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla bünyesinde -cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmamasına rağmen- kasâme müessesesine yer vermiştir.

⁷⁹ Hasanova, s. 107.

⁸⁰ Pamir, s. 356.

⁸¹ Bkz. benzer yönde Dönmezer / Erman, No: 182; Üçok / Mumcu / Bozkurt, s. 89; Cin / Akyılmaz, s. 245; Ekinci, s. 364; Bardakoğlu, s. 528 vd.; Akbulut, s. 172. Doktrinde savunulan farklı bir fikre göre; kasâme müessesesi, ceza değil, tazminat niteliği taşıdığından cezaların şahsiliği prensibine aykırı bulunmamaktadır (Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mes'ud: Bedai'u's-Sanai'fi Tertibi'sh Şerai', thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcut. Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, C.: 7, Beyrut 1997/1418, s. 290; Zeydan, Abdülkerim: el-Veciz fi Usûli'l-Fikh, Beyrut 1990/1420, s. 115 (Nakleden: Hasanova, s. 108)). Kanaatimizce kasâme müessesesi son derece çarpıcı bir cezalandırma vasıtasıdır. Zira bahsedilen müessese, faili meçhul cinayetin yaşandığı yerin halkının mağdura yardım etmemesinden ve asayişinden sorumlu olduğu bölgeyi koruyamamasından ötürü cezalandırılması felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Kasâme, işlenen bir suçtan ötürü diyet ödeme mükellefiyetini suçla zayıf da olsa ilgisi bulunan bir zümreye dağıttığından cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmayan bir müessesedir.

SONUÇ

Cezaların şahsi olması demek, bir suçu ya bağımsız ve tek olarak yahut da iştirak suretiyle işlemiş bulunmayan bir şahsın bu suçtan ötürü cezalandırılmaması demektir.⁸² Cezaların şahsiliği prensibi, İslam Hukuku'nun mihenk taşıını oluşturmaktadır. İslam Hukuku'nda bu prensip sadece suçlarda değil, suçları da içine alan çok geniş bir çerçevede hiç kimsenin diğerinin günahını ve sorumluluğunu üstlenememesi şeklinde ifade edilmiştir.⁸³

İslam Hukuku, kan davalarını tamamen ortadan kaldırma amacını taşımaktadır ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik attığı adımlarla da kolektif sorumluluk anlayışını zayıflatmıştır.

Merkezine cezaların şahsiliği prensibini oturtan İslam Hukuku, amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla kolektif sorumluluğun izlerini taşıyan âkile ve kasâme müesseselerine bünyesinde yer vermiştir.

Diyet miktarının çok yüksek olması, kasıt dışı adam öldürmelerde ve diyetin bizzat fail tarafından ödenmesinin gerekmediği diğer hâllerde yardımlaşma ve doğan mali mesuliyeti paylaşma gibi sebeplerden ötürü diyet miktarının fail ile müştereken veya onun iştiraki olmaksızın belli derecedeki yakınları tarafından ödenmesi esası getirilmiştir. Bu ödemeyi yapan yakınlar âkile denmektedir.⁸⁴ Belirtmek gerekir ki; diyet ödeme mükellefiyetinin belirli durumlarda âkileye yüklenmesi, aynı âkile çatısı altında bulunan şahısların birbirlerini denetlemelerini sağlamaktadır. Bilhassa suç işleme ihtimali yüksek olan tehlikeli/dikkatsiz şahıslar âkilenin diğer üyeleri tarafından kontrol edilmekte ve dizginlenmektedir. Ayrıca; diyet ödeme mükellefiyetinin belirli durumlarda âkileye yüklenmesi, âkile üyeleri arasındaki dayanışmayı arttırmaktadır. Yüksek miktardaki diyetlerin tek başına fail tarafından ödenmesi oldukça zordur. Diyetin âkile üyeleri arasında paylaşılması, suçlunun iktisadi açıdan çökmesinin önüne geçmekte ve suçluya moral vermektedir. Bütün bunlara ilave olarak vurgulanması gerekir ki; diyet ödeme mükellefiyetinin âkileye yüklenmesi, mağdurun veya mağdur yakınlarının yüksek miktarda olan diyetleri rahat bir şekilde elde etmelerini sağlamaktadır. Yüksek miktardaki diyetler mağdurların veya mağdur yakınlarının yaralarının bir nebze olsun sarılmasını sağlamakta ve onların acılarının dindirilmesine yardımcı olmaktadır. Hatta diyet mües-

⁸² Dönmezer / Erman, Ceza Hukuku Derstleri, s. 582.

⁸³ Aydın, s. 182.

⁸⁴ Aydın, s. 206.

sesesinin mağdurların veya mağdur yakınlarının kalplerindeki intikam ateşini söndürdüğü hususu da göz ardı edilmemesi gereken bir hakikattir.⁸⁵ Netice itibarıyla İslam Hukuku bütün bu bahsedilen hususları nazar-ı itibara alarak amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla bünyesinde -cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmamasına rağmen- âkile müessesesine yer vermiştir.

Kasâme ise faili meçhul bir cinayet hadisesinin yaşanması hâlinde, cesedin bulunduğu yer halkının bu ölünün diyetinden sorumlu tutulmasını ifade eden bir müessesedir.⁸⁶ Kasâme müessesesi, toplumu oluşturan fertlerin birbirlerini mütemediyen kontrol ederek ve aralarında dayanışma kurarak yaşadıkları mahalde suç işlenmesine engel olmalarını hedeflemektedir. Ayrıca bu müessese faili meçhul cinayetlere kurban giden mağdurların kanlarının yerde kalmasının önüne geçmekte, toplumun adalet sistemine olan itimadını arttırmakta, mağdur yakınlarının kalplerindeki intikam ateşinin söndürülmesine yardımcı olmakta, onların üzüntülerini bir nebze olsun hafifletmekte ve onların cinayet nedeniyle uğradıkları maddi zararların da giderilmesini sağlamaktadır. Netice itibarıyla, İslam Hukuku bütün bu bahsedilen hususları nazar-ı itibara alarak amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi amacıyla bünyesinde -cezaların şahsiliği prensibi ile bağdaşmamasına rağmen- kasâme müessesesine yer vermiştir.

Cezaların şahsiliği prensibi, İslam Hukuku'nun mihenk taşıını oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de cezaların şahsiliği prensibine işaret eden birçok ayet mevcuttur. Hz. Peygamber'in de cezaların şahsiliği prensibinin önemini vurgulayan birçok hadîs-i şerifi mevcuttur. İslam Hukuku'nun insanlığa en büyük mesajlarından biri olan cezaların şahsiliği prensibini modern hukuk ancak on sekizinci asırda benimseyebilmiştir.

Belirtmek gerekir ki, âkile ve kasâme müesseseleri kolektif sorumluluk anlayışının ürünü olan yapılardır. Merkezine cezaların şahsiliği prensibini oturtan ve kolektif sorumluluk anlayışını tasvip etmeyen İslam Hukuku, amme düzeninin ve amme barışının korunabilmesi gibi hayati önem taşıyan amaçlarla, istisnai hâllerde diyetin âkile tarafından ödenmesi ve kasâme mekanizmalarının işletilmesine müsaade etmiştir.

⁸⁵ Bkz. benzer yönde Hasanova, s. 106.

⁸⁶ Dönmezer/Erman, No: 189.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İlhan: “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 52, S.: 1, Ankara, 2003, s. 167-181.
- Akşit, Cevat: İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İstanbul, 2000.
- Aktan, Hamza: “Âkile” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 2, İstanbul, 1989, s. 248-249.
- Ansay, Sabri Şakir: Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, 4. Bası, Ankara, 2002.
- Artuk; Mehmet Emin / Gökçen, Ahmet / Alşahin, Mehmet Emin / Çakır, Kerim: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Ankara, 2021.
- Avcı, Mustafa: Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Konya, 2010.
- Aydın, Mehmet Akif: Türk Hukuk Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, 2001.
- Bardakoğlu, Ali: “Ceza” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 7, İstanbul, 1993, s. 470-478.
- Bardakoğlu, Ali: “Kasame” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 24, İstanbul, 2001, s. 528-530. (Kasame)
- Bebek, Adil: “Ceza” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.: 7, İstanbul, 1993, s. 469-470.
- Bilmen, Ömer Nasuhi: Hukuku İslamiye ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu, C.: III, İstanbul, 1950.
- Cin, Halil / Akyılmaz, Gül: Türk Hukuk Tarihi, 12. Baskı, Konya, 2020.
- Çalışkan, İbrahim: “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.: 31, S.: 1, Ankara, 1990, s. 367-397.
- Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir: Ceza Hukuku Dersleri Umumi Kısım, İstanbul, 1958. (Ceza Hukuku Dersleri)
- Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, C.: I, 4. Bası, İstanbul, 1967.
- Ebû Dâvûd: Süleyman b. Eş’âs b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, (v. 275/889), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ekinci, Ekrem Buğra: Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, I. Basım, Ankara, 2008.
- Erem, Faruk: Türk Ceza Hukuku, C.: I, Genel Hükümler, Ankara, 1984.
- Gökçen, Ahmet: Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul, 1989.
- Hasanova, Samire: “İslam Ceza Hukukunda Maslahat Prensibi Açısından Cezalar ve Cezanın Şahsiliği İlkesinin Değerlendirilmesi”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Y.: 3, C.: 3, S.: 1, Bahar 2017, s. 89-111.

- İbn Mâce: Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîdr er-Rebeî el-Kazvînî İbn Mâce (v. 273/887), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İçel, Kayıhan / Donay, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, Genel Kısım, 1. Kitap, 3. Bası, İstanbul, 1999.
- Nallino, Carlo A.: "İslam Hukuku" (Çev.: Akif Erginay); Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.: 11, S.: 1-2, Ankara, 1954, s. 543-562.
- Nesaî: Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesaî (v. 303/915), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Önder, Ayhan: Ceza Hukuku Dersleri, İstanbul, 1992.
- Öztürk, Bahri / Erdem, Mustafa Ruhan: Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 19. Baskı, Ankara, 2019.
- Pamir, Aybars: "İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 54, S.: 4, Ankara, 2005, s. 343-359.
- Selçuk, Sami: "Eski Çağlarda Suç Hukuku", Prof. Dr. Nevzat Toroslu'ya Armağan, C.: II, Ankara, 2015, s. 1013-1057.
- Taner, Tahir: Ceza Hukuku Genel Kısım, İstanbul, 1949.
- Toroslu, Nevzat / Toroslu, Haluk: Ceza Hukuku Genel Kısım, 24. Baskı, Ankara, 2018.
- Tosun, Öztekin: Suç Hukuku Dersleri, (Giriş-Ceza Kaidesi-Unsurlar), İstanbul, 1967.
- Udeh, Abdülkadir: Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk (Çev.: Ali Şafak), C.: 4, Ankara, 1991.
- Uslu, Rifat: "İslam Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.: 8, S.: 37, Nisan 2015, s. 1049-1063.
- Üçok, Coşkun / Mumcu, Ahmet / Bozkurt, Gülnihal: Türk Hukuk Tarihi, Gözden Geçirilmiş Güncelleştirilmiş Ekli 22. Baskı, Ankara, 2020.
- Üçok, Coşkun: "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.: III, S.: 1, Ankara, 1946, s. 125-146.

İnternet Kaynakları:

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/tarih0094.htm>. (Erişim Tarihi: 28.01.2021)

Cinsel Suçlarda İspat Meselesi^(*)

Issue of Justifying Sexual Crimes

Murat Enes PAKSOY^(**)

Öz:

Toplumumuzun ve dünyanın önemli sorunlarından biri olan cinsel suçların ispatı konusunda, genelde fail ile mağdurun yalnız kalması söz konusu olduğundan dolayı ispat zorlaşmaktadır. Özellikle mağdurun şikâyetinde gecikmesi, delillerin ortaya çıkmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Sonuçta birçok durumda elde kalan tek delil olan beyanlara bakarak; geçmiş ilişki, çelişkiler, samimi ve değişmeyen anlatımlara bakılarak somut olay adaleti sağlanmalıdır. Çocuklara karşı işlenen suçlar farklı bir bakış açısıyla ele alınmalı, çocuk psikolojisinin bir yetişkinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bir çocuğun yalan söyleme sebepleriyle yetişkinin sebepleri farklı olacaktır. Öyleyse delillere bakılırken mağdurun ve failin yaşları, meslekleri, akrabalık ilişkileri, hiyerarşik ilişkileri dikkatle gözden geçirilmelidir.

Anahtar Kelimeler:

Cinsel Saldırı, Çocuğun Cinsel İstismarı, Sarkıntılık, Cinsel Taciz, İspat.

Abstract:

One of the biggest problems of our society and the world being the attestation of sexual crimes becomes more challenging to substantiate due to the fact that the accused individual and the victim are isolated. Especially, the fact that the delay in the introduction of the crime by the victim makes it almost impossible to reveal evidence. As a result, looking at the only evidence given in many situations like past relationships, contradictions, sincere and unfluctuating explanations substantial justice should be achieved. Things should be considered differently when investigating crimes against children, it should not be forgotten that a child's psychology is different from an adult's psychology. Therefore, the reasoning of a child's lies is going to be varying from the reasoning behind an adult's lies. With this taken into account, while investigating the evidence, things such as the victim and the accused person's age, occupation, relationship with relatives, hierarchic relations must be carefully examined.

Keywords:

Sexual Violation, Child Sexual Abuse, Molestation, Sexual Harrassment, Justification.

^(*) Makale Hakem denetiminden geçmiştir.

Makalenin Editörlüğe Gönderildiği Tarih: 25.06.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 03.09.2021.

^(**) Adalet Bakanlığı, Cumhuriyet Savcısı Adayı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı,
E-Posta: muratenes9797@gmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2980-2683>.

I. CİNSEL SALDIRI

Cinsel saldırı suçunun düzenlendiği 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 102. Maddesinin 1. Fıkrasında geçen cinsel davranış ibaresinden ne anlaşılması gerektiği tartışmalı olsa da genel kabule göre cinsel davranıştan; cinsel haz ya da cinsel tatmine yönelik birtakım eylemlerde bulunmak anlaşılmalıdır. Yani kişinin rızası hilafına vücudu üzerinde cinsel arzuları tatmine yönelik olan davranışlardır. Kanunun gerekçesinde bu hareketlerin objektif olarak cinsel nitelikte olması yeterlidir, sübjektif olarak failin şehvi duygularının tatmin olmuş olması aranmaz. Suçun mağduru yetişkin erkek veya kadınlardır. Suçun faili herkes olabilir. Suçun maddi konusu da aynı şekilde insandır, hayvanlar veya ölümler üzerinde bu suç işlenemez. Suçun oluşabilmesi için bedensel temas olması zorunludur. Bu suç fiilen tehdit, cebir veya hile ile işlenebilir. Aynı kanunun 102. Maddesinde geçen daha az ceza takdiri olan sarkıntılık suçunda failin tek cinsel davranışı yeterlidir. Hareket yüzeysel ve geçici olmalıdır aksi halde cinsel saldırı suçuna vücut verir. Anlık hareketle bu suç tamamlanır, dolayısıyla sarkıntılık düzeyinde kalan cinsel saldırı suçuna teşebbüs çok nadir durumlarda mümkün olabilir. Burada belirtmek gerekir ki failin suçu işlemek için bir alet kullanması mümkündür. Örneğin bir şemsiye veya bir sopa ile mağdurun cinsel dokunulmazlığını ihlal edecek şekilde yapılacak davranışlar bu suça vücut verir. Mağdurun bedenine sonradan eklenen protez olan uzuvlarına dokunmanın da diğer koşullar mevcutsa bu suçu oluşturacağı doktrinde savunulmaktadır.¹ Sonuç olarak cinsel amaç, beden teması ve ani hareket şartları varsa sarkıntılık düzeyinde kalan cinsel saldırı suçu işlendiği söylenebilir. Aynı maddenin 1. cümlesindeki cinsel saldırı suçunda 'cinsel davranışlar' ibaresi bulunduğundan dolayı burada tek hareket yeterli olmamakta, failin, cinsel amaçlı olarak birden çok defa mağdura teması aranmaktadır. 765 sayılı TCK'da bulunan elle sarkıntılık ve ırza tasaddi suçunun 5237 sayılı TCK'daki karşılığı bu suçtur. Bu suç tipinde korunan hukuki değer kişinin cinsel özgürlüğüdür. Bu suç tipinde; somut olay adaleti uygulanması gerekmekte olup failin amacının kanuna göre değerlendirilmesi çok önemlidir. Örneğin bir kadının elini nezaket amacıyla öptüğünü söyleyen bir erkeğin hareketinin sarkıntılık suçunu oluşturup oluşturmayacağını değerlendirilmesinde tamamen olayın oluş biçimi ele alınarak incelenmelidir. Veya sevgi gösterisi yapmak amacıyla bir kişinin başını okşamak genel olarak cinsel davranış olarak nitelendirilmezken bu durum bir dava konusu olduğunda olayın detaylarına

¹ Yeldan, Ali / Taneri, Gökhan: Cinsel Suçlarda İspat ve Sübut, Karahan Kitabevi, Adana, 2017, ss. 141-142.

bakılması önemlidir. Yasa metninden anlaşıldığı üzere suç yalnızca özel kastla, yani cinsel davranışla işlenebilir. Suçun olası kastla işlenmesi mümkün görünmemektedir. Örneğin kolunu sallarken başka birisinin kalçasına denk gelebileceğini öngörse de bunu umursamayan kişinin eylemi sarkıntılık suçunu oluşturmayacaktır. Çünkü ortada cinsel amaç yönünden özel bir kast yoktur. İlgilinin rızası varsa bu suç oluşmayacaktır. Rıza açıkça gösterilebileceği gibi örtülü olması da mümkündür yani kişi karşısındakinin cinsel davranışlarına ses çıkarmayarak örtülü olarak rıza göstermiş olabilir. Fakat bu durum her örnekte aynı şekilde cereyan etmez. Örneğin çocuklarının yaşadığı olayı duymasından çekinen bir annenin o an bu duruma karşı sesini yükseltmemiş olması elbette ki örtülü rıza olarak kabul edilemeyecektir. Tam veya kısmi akıl hastalığı yahut akıl zayıflığı bulunan kimselerin gösterdiği rızanın kesinlikle kabul olmayacağı söylenemez.² Yargıtay'a göre bu kişilerin maruz kaldığı cinsel hareketlerin sonuçlarını anlama ve davranışlarını yönlendirme olanağı bulunuyorsa rızası geçerli kabul edilmelidir. Hekimlerin hastalarına temasta bulunması tıbbi zorunluluk olduğundan rızanın da varlığıyla beraber fiil hukuka uygun hale gelir. Bu suç tipinin hile ile işlenmesi mümkün olup hastanın iradesi fesada uğratılarak tedavi bahanesiyle cinsel dokunulmazlığının ihlal edilmesi halinde rıza geçersiz olmaktadır. Sonuç olarak iradesi fesada uğratılmadan rıza göstermeye ehil bir yetişkin bireyin rızası hareketi suç olmaktan çıkarmaktadır.

Cinsel saldırı suçunun düzenlediği 5237 sayılı kanunun 102. Maddesinin 2. Fıkrasında, cinsel saldırının nitelikli hali olan vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suçu düzenlenmiştir. Madde gerekçesinde bu suçun oluşabilmesi için cismin vajinal, anal veya oral yoldan sokulması gerektiği belirlenmiştir. Suçun tamamlanması için organ ya da sair cismin mağdurun vücuduna kısmen girmiş olması yeterlidir. Burada failin davranışının cinsel tatmine dayanması gerekmez, kanunda tarif edilen eylemi yapması yeterli görülmektedir. Bu konuda doktrinde tartışma vardır ve bazı yazarlar maddede cinsel davranış tabiri bulunduğundan ve bu suç ayrı bir maddede düzenlenmediğinden dolayı cinsel tatmin amacının aranması gerektiğini savunmaktadır. Aksi halde kasten yaralama veya işkence, eziyet suçlarından ayırmanın mümkün olmayacağı belirtilmektedir.³ Bu suçun mağduru yetişkin kimselerdir. Eşlerin birbirine karşı cinsel yakınlık anlamında bir zorunluluğu bulunmadığı için bu suçu eşlerden

² Şare, Ersin: "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İlgilinin Rızası", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), 2019, s. 997.

³ Özen, Muharrem / Hafizoğulları, Zeki: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, 4. Baskı, USA Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 161.

birisinin işlemei mümkündür, bu durumda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun şikâyetine bağlı kılınmıştır. 765 Sayılı TCK'da olmayan bu suç 5237 sayılı TCK ile düzenlenmiştir. Bu suçta azmettirme veya yardım etme söz konusu olabilir. Teşebbüsün olabilmesi de mümkündür. Yalnızca sarkıntılık suçuna teşebbüs söz konusu olamaz, eylem ani, kesik hareketle gerçekleştiği için failin bu eylemi gerçekleştirmeden cinsel saldırının basit şekline mi yoksa yalnızca sarkıntılığa mı teşebbüs ettiği anlaşılabilir. Yani teşebbüste kalan ve cinsel davranış olduğunda şüphe bulunmayan hareket cinsel saldırının basit haline teşebbüsten cezalandırılmalıdır.⁴ Cinsel saldırının nitelikli hali ile basit hali arasında teşebbüs ayrımı yapmak zor olmaktadır, çünkü basit cinsel saldırının tamamlanmış hali, vücuda organ veya sair bir cisim sokma yoluyla işlenen nitelikli halin teşebbüsünü oluşturmaktadır. Burada geçitli suç ilişkisi bulunmaktadır. Öyleyse failin kastının çok iyi tespit edilmesi gerekmektedir.⁵ Basit cinsel saldırı suçunda eğer fiil bölünebiliyorsa teşebbüs mümkündür. Eylemi gerçekleştirmeye elverişli davranışlar gerçekleştirilmeye başladığında icra hareketleri başlamış demektir. Burada şüpheye yer vermeyecek şekilde failin kastı ortaya konabiliyorsa ve failin elinde olmayan nedenlerle suç tamamlanamamışsa basit cinsel saldırı suçuna teşebbüs mümkündür. Vücuda organ veya sair bir cisim sokma şeklindeki nitelikli hale teşebbüsün anlaşılması için failin buna ilişkin niyetini sözle veya davranışlarıyla ortaya koymuş olması gerekir. Aksi halde fail tamamlanmamış cinsel saldırı suçundan cezalandırılır. Bu yönde doktrinde nitelikli hale teşebbüsün oluşabilmesi için mutlaka organ veya sair bir cismin sokmanın denenmiş olması yoksa temel cezanın basit cinsel saldırıdan verilerek kanunda gösterilen üst sınıra yaklaşılması görüşleri⁶ olsa da genel kanaat bu yönde değildir. Yargıtay uygulaması da bu görüşe zıttır.⁷

Cinsel saldırı suçunun ağırlaştırılmış cezayı gerektiren nitelikli hallerinin birincisi, suçun beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak kişiye karşı işlenmiş olmasıdır. Buradan mağdurun mukavemette bulunamaması anlaşılmalıdır. Alkol veya uyuşturucu, uyarıcı madde etkisinde olan kişi de bu kapsama girmektedir. Yaşlı, engelli, felçli, uyku halinde olan veya akıl hastalığı olan kişilere karşı fiiller bu kapsama girer. Ruhsal bakımdan kendini savunamayanlardan anlaşılması gereken ise zeka geriliği bulunan veya çok kolay

⁴ Taştan, Mehmet: Cinsel Suçlarda İspat Sorunu ve Yargılama Usulü, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 137.

⁵ Özen / Hafızoğulları, Kişilere Karşı Suçlar, s. 162.

⁶ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 139.

⁷ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 138.

şekilde kandırılabilen yaptığı eylemin anlam ve sonuçlarını hiçbir şekilde anlayamayan kişilere karşı işlenen fiillerdir. Bu ağırlaştırıcı sebebin fail tarafından bilinmemesi kastını ortadan kaldırır. Bu bendin ispat yönüne bakmak gerekirse failin mağdurla ne kadar süre önce tanıştığı, hayat şartları göz önüne alınarak hayatın olağan akışına uygun bir biçimde ele alınarak savunmasına itibar edilmelidir. Örneğin sanığın mağdurla akraba veya arkadaş yahut sürekli muhatap olduğu bir kişi olması durumlarında durumu bilmediği savunmasına çoğunlukla itibar edilemeyecektir. Ayrıca bir bilirkişiden mağduru kendini savunmayacak durumda olduğunun uzman olmayan kişilerce bilinip bilinemeyeceği konusunda rapor alınması gerekmektedir.

Bir diğer ağırlaştırıcı neden suçun kamu görevinin, vesayet veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuzun kötüye kullanılmak suretiyle işlenmesidir. Kamu görevlisi deyiminden TCK md.6'da bahsedilmektedir. Eğer nüfuz kullanılmamışsa vesayet ilişkisi veya kamu görevlisi olmak nitelikli halin uygulanması için yeterli olmayacaktır. İşçi-işveren hasta-doktor vatandaş-kamu görevlisi evlatlık-veli çocuk-veli çocuk-vasi ilişkilerinde bu ağırlaştırıcı nedenin en yaygın olduğu ilişkilidir.⁸

Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, evlat edinen veya evlatlık tarafından işlenmesi durumunda da yine ceza artırılabilecektir. Kan hısımlığı derecesinin nasıl belirleneceği Türk Medeni Kanunu'nun 17. maddesinde belirlenmiştir. Evlendikten sonra aynı şekilde kayın hısımlığı oluşur. Doktrinde evlilik birliği sona erse de bu nitelikli halin oluşacağını düşünenler olmakla birlikte kanunda bu yönde bir ibare bulunmaması sebebiyle evlilik birliği sona ererse ağırlaştırıcı sebebin uygulanması mümkün görünmemektedir.⁹ Kanun koyucunun bu konuyu evlilik birliği sona erdikten sonrasını da kapsayacak şekilde düzenlemek isteseydi 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 45/1-b de olduğu gibi 'evlilik birliği olmasa bile' şeklinde düzenlemesi mümkündür. Medeni Kanun 18. Maddesi gereğince Kayın hısımlığı evlilik bittikten sonra da devam ettiğine göre bu kişilerle ilgili ağırlaştırıcı nedenin evlilik bittikten sonra da uygulanması gerekir. Eski eşe ağırlaştırıcı neden uygulanmazken eski eşten kaynaklanan kayın hısımlarına bu durumun uygulanması çelişki oluşturmaktadır. Doktrindeki ağırlıklı görüş bu konunun içtihatla aşılamayacağı, yeni bir yasal düzenlemeyle bu sorunun ortadan kaldırılması gerektiği yönündedir.¹⁰

⁸ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 82-91.

⁹ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 95.

¹⁰ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 95-96.

Cinsel saldırı suçunun silahla veya birden fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi de bir ağırlaştırıcı nedendir. Silah kavram olarak TCK 6/1-f de tanımlanmıştır. Neyin silah olduğu yoruma açık olduğu için aletin nerede ne şekilde kullanıldığı önemlidir. Silah olmasa da mağdura silah izlenimi veren şeyler silah olarak kabul edilmelidir. Örneğin gerçeğinden ayırt edilemeyen bir yapay tabanca veya içi boş bir tabanca silah olarak mağduru korkutmaya somut olay için elverişliyse silah sayılması gerekir.

102. maddenin 3. Fıkrasındaki son ağırlaştırıcı hal insanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunun bulunduğu ortamların kolaylığından faydalanmak suretiyle suçun işlenmesidir.

Burada kanun gerekçesinde belirtildiği gibi hastane, ceza infaz kurumu, yetimhane, huzurevi, öğrenci yurdu gibi yerler kastedilmiştir. Metro, metro-büs, otobüs, dolmuş, tren, konser salonları, asansör gibi yerler için bu ağırlaştırıcı sebebin uygulanma imkânı yoktur, bu mekânlarda insanlar geçici olarak bir arada bulunsa da bir arada yaşama unsuru gerçekleşmemektedir.

Suçun işlenmesinde cebir ve şiddete başvurulması nedeniyle meydana gelen yaralama suçu sonucunda ağır neticeler ortaya çıkarsa, fail ayrıca TCK md.87'den, yani neticesi sebebiyle ağırlaştırılmış yaralamadan da cezalandırılır. Yine suça bağlı olarak mağdur bitkisel hayata girer veya ölürse fail müebbet hapis cezası ile cezalandırılır.

II. CİNSEL İSTİSMAR

5271 Sayılı TCK'nın 103. Maddesinde düzenlenmiş suçtur. Uluslararası terminolojiye de uygun bir kelime olması açısından istismar ifadesiyle düzenlenmiştir.¹¹ Cinsel haz amacıyla bir çocuğun kötüye kullanılması cinsel istismar sayılmaktadır. TCK md.6/1-b'ye göre çocuk 'henüz 18 yaşını doldurmamış kişi' olarak ifade edilmektedir. Çocuk hakları sözleşmesinin 1. Maddesine göre de ülkelerin kendi kanunlarında daha erken yaşta erginlik söz konusu değilse 18 yaşını doldurmayan her birey çocuk sayılır.¹² Ülkemizde de reşit olma yaşı hâkim kararıyla daha erken yaşta ergin kılınma istisnaları dışında 18'dir. Çocuğa yönelik cinsel istismarın en sık rastlanan istismar çeşitlerinden biri

¹¹ Çakmut Yenerer, Özlem: "Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 2016, s. 36.

¹² Çakmut Yenerer, Özlem: "Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 2016, s. 36.

olduğu bilinmektedir.¹³ Cinsel istismar suçu çocukların kendilerini tam ifade edememesi, olayın şokundan çıkamamaları ve ebeveynler tarafından kendilerine kızılacağı korkusuyla genellikle ortaya çıkamamaktadır. Cinsel istismara uğrayan çocuklarla ilgili yapılan bir araştırmaya göre yüzde 30'unun 11-17 yüzde 40'nun 6-10 yüzde 30'unun ise 2-5 yaş arası olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yani yüzde 70 oranında 11 yaşının altındaki çocuk cinsel istismara uğramaktadır. Aynı araştırmaya bakıldığında suç faillerinin yüzde 96'sının erkek yüzde 80'inin ise çocuğun tanıdığı bir kişi olduğu ifade edilmektedir. Bir başka araştırmaya bakıldığında cinsel istismar mağduru çocukların ileriki dönemlerde aynı suçun faili olma olasılıklarının arttığı göze çarpmaktadır.¹⁴

Suçun tek bir istisna dışında bütün hallerinde şikâyet aranmaksızın doğrudan soruşturma ve kovuşturma yapılabilir. Yalnızca sarkıntılık düzeyinde kalmış suçun failinin çocuk olması halinde soruşturma ve kovuşturma yapılabilmesinin mağduru, velisinin veya vasisinin şikâyetine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Suçun unsurlarının oluşabilmesi için 15 yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmasına rağmen fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış veya fiilin anlam ve sonuçlarını idrak edebilen diğer çocuklara karşı (15 yaşını doldurmuş 18 yaşını doldurmamış) cebir, tehdit, hile veya iradeyi fesada uğratan başka bir yolla gerçekleştirilen cinsel davranışlar gerekmektedir. 15 yaşını doldurmuş 18 yaşını doldurmamış çocuklarda fiilin anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği olmadığı kabul edilenler; sağır, dilsizler ve akıl hastalığı olanlardır. Korunan hukuki değer çocuğun cinsel dokunulmazlığıdır. Suçun faili herkes olabilir, mağdurla aynı veya farklı cinsten olması önem arz etmez. Bu suçu eşin işleyip işleyemeyeceği tartışma konusudur. Türk Medeni Kanunu'nun 124. Maddesine göre evlenme yaşı 17'dir, olağanüstü durumlarda 16 yaşındaki kişi de evlenebilir. Burada 18 yaşını doldurmadan evlenmiş ve mahkeme kararıyla ergin kılınmış bir kişiye karşı bu fiilin hangi suç tipine gireceği tartışmalıdır. Doktrinde ağırlıklı görüşe göre vücuda organ veya sair bir cisim sokma yoluyla eşe karşı bir suç işlenirse bu suç cinsel istismarın nitelikli hali sayılmalıdır.¹⁵ Yargıtay'ın süreklilik kazanan kararlarına bakıldığında failin kim olduğuna göre bu konuda ikili bir

¹³ Çakmut Yenerer, Özlem: "Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 2016, s. 36.

¹⁴ Çakmut Yenerer, Özlem: "Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 2016, s. 37.

¹⁵ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 225-229.

ayırma gittiği anlaşılmaktadır. Buna göre; 18 yaşını bitirmemiş fakat ergin kılınmış mağdura karşı eşi tarafından bu suç işlenirse cinsel saldırı suçunun nitelikli hali (102/2) eşi dışında başka herhangi birisi tarafından işlenirse cinsel istismarın nitelikli hali (103/2) olduğunu kabul etmektedir.¹⁶

15 yaşını doldurmamış çocukların suça rıza göstermeleri kesinlikle kabul edilmemektedir. Dolayısıyla failin rızaya dayalı olarak cinsel davranışı gerçekleştirdiği savunması kabul görmeyecektir. Burada uygulamada en sık karşılaşılan husus failin mağdurun yaşını bilmediğini ileri sürmesidir. Burada; failin, mağdurun yaşını öğrenme imkânı bulunup bulunmadığı, ne kadar süredir görüştükları, akrabalık ilişkilerinin bulunup bulunmadığı hususları özellikle araştırılmalıdır. Eğer gerçekten failin savunmasına itibar edilebiliyorsa fail TCK md.30 gereği hata hükümlerinden yararlandırılmalıdır.

15 yaşını doldurmuş 18 yaşını doldurmamış çocuklara karşı işlenen fiiller cebir, tehdit veya iradeyi etkileyen başka bir yolla işlenmiş olmalıdır. Eğer fiil rızaya dayalıysa ve çocuk bu eyleminin ne anlama geldiğini algılamaya muktedirse bu durumda reşit olmayanla cinsel ilişki suçu oluşacaktır. Rızanın olup olmadığı olayda iyi araştırılmalıdır. Bir çocuğun cinsel davranışa sessiz kalmasının rıza olarak kabul edilmesi bir yetişkine göre daha zordur. Fiil hile ile de işlenebilir. Hile amacına ulaşmak için mağdurun direncini kıracak her türlü söz ve davranıştır. Yargıtay'ın bu konudaki uygulamasına bakıldığında genellikle polis, asker, doktor gibi kişilerin konumundan dolayı mağdurun çekineceğini bildiği için bu cinsel davranışı sergilemesi halinde hilenin varlığını kabul etmektedir. Mağdurca bilinebilecek, ya da bilinmesi gereken basit aldatmalar Yargıtay tarafından hile sayılmamaktadır.¹⁷ Fakat yine de mağdur çocuk olduğu için çocuğun sübjektif olarak aldanmasının mümkün olduğu söylenebilir. Yargıtay'a göre evlilik teklifi yapılması ve bu yönde inandırıcı telkinlerde bulunulması sonrasında cinsel davranışın gerçekleştirilmesi halinde hile yoktur, bir vadin hile olarak kabul edilmesi kolay görünmemektedir.¹⁸ Suçun iştirak halinde işlenmesi mümkün olup azmettirme, birlikte faillik veya yardım etme şeklinde cereyan edebilir. Zincirleme suç olarak işlenmesi mümkündür. Olayın zincirleme suç şeklinde işlendiğini anlamak için zaman aralığına bakılması önem arz etmekte olup fiil kesintiye uğramıyorsa zincirleme suç olamaz. Burada aranan unsurlardan birisi zaman birliğidir. Araya zaman girdikten sonra fiilin yeniden işlenmesi halinde zincirleme suç olduğu düşünülebilecektir.

¹⁶ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 225-229.

¹⁷ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 48.

¹⁸ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 236-239.

III. REŞİT OLMAYANLA CİNSEL İLİŞKİ

15 yaşını doldurmuş bir çocuk ile rızaya dayalı olarak cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir unsur bulunmaksızın cinsel ilişkide bulunmak TCK'nın 104. Md'sinde düzenlenen reşit olmayanla cinsel ilişki suçuna vücut verir. Cinsel ilişkiden anlaşılan aktif failin cinsel organını mağdurun vücuduna vajinal veya anal yoldan sokmasıdır. Oral yoldan organ sokmak cinsel ilişki sayılmamaktadır.¹⁹ Hukuken korunan 15 yaşını dolduran fakat 18'i doldurmeyen bireyin cinsel dokunulmazlığıdır. Doktrinde rızaya dayalı olmasına rağmen bu eylemin suç olarak düzenlenmesi eleştiri konusu olmuştur.²⁰ Kanun koyucu burada uluslararası hukuka göre ve ulusal kanunlara göre çocuk sayılan bir bireyin kendi isteği ile olsa bile cinsel yönden korunmasını amaçlamıştır.²¹ Suçun temel şekli şikâyete bağlı olmakla beraber, ağırlaştırılmış halleri olan evlenme yasağı olan kişi ile veya koruyucu aileler ile evlat edinme öncesi çocuğun bakım yükümlülüğünü üstlenen kişilerce işlenmesi halinde şikâyet aranmaz. Suçun mağdurunun 15 yaşını doldurmuş fakat reşit olmamış çocuk olduğu bellidir. Buradaki sorun failin kimler olabileceğidir. Doktrinde failin yetişkin birisi olması gerektiğini savunanlar olduğu gibi yetişkin birisinin olmasının şart olmadığı eğer ilişkiye girenlerin her ikisi de çocuksa kim cinsel ilişki konusunda diğerini ikna ettiyse onun fail diğerinin mağdur olacağını savunanlar da vardır. Bir diğer görüş ise her ikisinin de hem mağdur hem fail olması gerektiğidir.²² Eski düzenlemeye göre fail ile mağdurun arasında en az 5 yaş olması gerekiyordu. Anayasa Mahkemesi bu düzenlemeyi eşitlik ilkesine aykırı bularak iptal etti.²³ Buradan anlaşılacağı üzere çocukların da bu suçun faili olması mümkündür. Suç yalnızca kastla işlenebilen bir suçtur, eğer fail mağdurun yaşından emin olamamasına rağmen eylemini gerçekleştiriyorsa olası kastın varlığı düşünülebilir. Cinsel suçların genel düzenlenmesinde cinsel davranış ibaresi yer alırken burada cinsel ilişki olarak ifade edilmiştir. Kanun koyucu burada kanun sistematüğinden ayrılarak diğerlerine göre daha ağır bir eylem aramıştır. Teorik olarak teşebbüs mümkündür fakat uygulamada olması kolay değildir. Çünkü fiil zaten rızayla gerçekleştirildiği için failin elinde olmayan sebeplerle başlayamadığı eylemin ispatı zor olacaktır. Uygulamada birçok cinsel istismar suçundan yapılan kovuşturmada görüldüğü üzere, mağdur korkması sebebiyle fiili rızaen yapmadığını söylemekte daha

¹⁹ Yeldan / Taneri, Cinsel Suçlarda İspat, s. 163.

²⁰ Yeldan / Taneri, Cinsel Suçlarda İspat, s. 165.

²¹ Yeldan / Taneri, Cinsel Suçlarda İspat, s. 165.

²² Yeldan / Taneri, Cinsel Suçlarda İspat, s. 170.

²³ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 414.

sonra işin vahametini görmesi üzerine rızayla ilişkide bulunduğunu açıklamakta böylece suç tipi reşit olmayanla cinsel ilişkiye dönmüş olmakta ve dosya ağır ceza mahkemesinden asliye ceza mahkemesine gönderilmektedir. Öyleyse hâkimin burada mağdur beyanlarını çok iyi takip etmesi çelişki olup olmadığını irdelemesi ve rızasının olup olmadığını mutlaka saptaması gerekmektedir. Aksi halde büyük bir mağduriyet söz konusu olabilecektir.

Suçun ağırlaştırıcı hallerine bakıldığında şikâyetin aranmadığını ve cezasının çok daha ağır olduğunu görmekteyiz. Evlenme yasağı olan bir kişinin, koruyucu ailenin, evlat edinmek üzere çocuğa bakan ailenin bu suçu işlemesi halinde cezanın artırılması söz konusudur. Düzenlemenin amacı bir nevi çocuğun kendisine duyduğu yakınlığın kötüye kullanılmasını engellemektir.

IV. CİNSEL TACİZ

TCK 105'te düzenlenen bu suçta fail mağdurun vücut bütünlüğünü ihlal etmeden söz veya davranışla rahatsız etmektedir. Fiziki temas olması halinde cinsel taciz değil koşulları varsa cinsel saldırı veya cinsel istismar suçu olduğundan bahsetmek gerekecektir. Korunan hukuki değer bireylerin cinsel özgürlüğünün rahatsızlık verici davranışlardan alıkonulmasıdır. Suça teşebbüs sınırlı da olsa teorik olarak mümkündür. Postada cinsel taciz içeren mektubun yakalanması veya hareket başlamak üzereyken cinsel taciz içeren eylemin engellenmesi söz konusuysa teşebbüs düşünülebilecektir. Zincirleme suç olarak işlenebilir. Ani bir suçtur. Suçun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlıdır. Kişiyi rahatsız edecek, utanmasına sebep olacak cinsel içerikli davranışlar ve sözler bu suçu oluşturabilir. Bu suç tipi genelde TCK 123'te geçen kişilerin huzur ve sükûnunu bozma ve TCK 125 hakaret suçlarıyla karıştırılmaktadır. Genel olarak cinsel olarak karşı tarafa yönelen bedensel temas içermeyen rahatsızlık verici hareketler cinsel taciz suçunu oluşturur denebilir. İltifat taciz değildir fakat neyin iltifat neyin taciz olduğu kişilerin birbiriyle ilişkisine ve olayın akışına göre belirlenmelidir. Bu suça örnek vermek gerekirse; mağdura cinsel içerikli fıkra anlatma, yoldan geçerken bedenine yönelik sözler söyleme, herhangi bir yerde cinsel organını doğrudan mağdura gösterme, mağdura cinsel içerikli mesajların, maillerin, fotoğrafların veya videoların yollanması, öpücük atmak, cinsel ilişki teklifinde bulunmak gibi davranışlar cinsel taciz olarak değerlendirilmektedir. Basit iltifatlar, arkadaşlık teklifi, yemeğe çıkmak isteyip istemediğini sormak gibi davranışlar cinsel taciz kapsamına girmemektedir.²⁴

²⁴ Taştan, Cinsel Suçlarda İspat Sorunu, s. 474-475.

Hiyerarşik ilişki veya hizmet ilişkisi kapsamında sağlanan nüfuz kötüye kullanılırsa ceza artırılır. Suçun sonucunda mağdur ailesini, işini veya okulunu terk etmek mecburiyetinde kalırsa kanuna göre en az bir yıl ceza verilmesi gerekmektedir. Suç yalnızca kastla işlenebilir. Bu kast mutlaka özel kast olmalıdır. Yani failin mutlaka cinsel amaçla mağduru rahatsız etmesi gerekmektedir. Bazı davranışlar kişilerin huzur ve sükûnunu bozma suçu, hayasızca hareketler suçu veya hakaret suçunu da oluşturabilir. Kanun gerekçesinde TCK 225 hayasızca hareketler suçu ile teşhircilik şeklinde yapılan cinsel tacizin nasıl ayırt edileceği ifade edilmiştir. Buna göre TCK 225'in oluşabilmesi için aleniyet gerekmemekte cinsel taciz suçunda ise aleniyet değil belli bir kişiye yönelme aranmaktadır.

V. GENEL OLARAK CİNSEL SUÇLARDA DELİLLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE İSPAT SORUNU

Cinsel suçlar genellikle ispatı zor olan suçlardır. Bu duruma etki eden birçok faktör bulunmakla birlikte özellikle failerin bu suçu işlemek için mahrem alanları seçmesi, tanık beyanının bulunmaması ve mağdur üzerindeki toplum baskısı gibi faktörler maddi gerçeğe ulaşılmasına engel olmaktadır. Bunun yanında her suç tipinde görülebileceği gibi cinsel suçlarda da gerek husumet sebebiyle gerekse de başka çıkarlar elde etmek amacıyla iftira atıldığı görülmektedir. Öyleyse delillerin değerlendirilmesinde hassas olunmalı, çelişiklere dikkat edilmeli ve anlatımların hayatın olağan akışına uygun olup olmadığı incelenmelidir. Bu bölümde Yargıtay'ın hangi kriterlere göre hareket ettiği ve vicdani kanaate nasıl ulaştığını irdeleyeceğiz.

A. Fail ile Mağdurun Daha Önceki Tanışıklığı

Fail ile mağdurun tanışıp tanışmadığı veya akrabalık ilişkisinin bulunup bulunmadığının anlaşılması önemlidir. Örneğin daha önceden arkadaşlık etmiş olmaları kimi durumda husumetin sebebini ortaya koyarken kimi durumda da aslında eylemin geçerli rızayla yapıldığını fakat mağdurun toplum baskısından çekinerek kendisinin rızası dışında yaptığını söylemesine neden olur. İtibar karinesine göre mağdurun faile iftira atmasını gerektirecek hiçbir sebep bulunmaması Yargıtay nezdinde bir kıstastır.²⁵ Öyleyse fail ile mağdurun geçmişteki ilişkilerinin ayrıntısıyla öğrenilmesi maddi gerçeğe ulaşmada büyük önem arz etmektedir.²⁶

²⁵ Korkusuz, Gülşah: "Cinsel Saldırı Suçu", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, LXXI(1), 2013, s. 845.

²⁶ Korkusuz, Gülşah: "Cinsel Saldırı Suçu", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, LXXI(1), 2013, s. 845.

B. Mağdurun Açıklamalarının Hayatın Olağan Akışına Uygunluğu

Hayatın olağan akışı kavramından anlaşılması gereken, günlük sosyal yaşamın kendi akışı içerisinde yapılan alışlagelmiş davranışlardır. Bu kriter cinsel suçlarda Yargıtay uygulamasında da sıklıkla karşımıza çıkar. Örneğin mağdurun kaçma imkânı varken kaçmaması, fail ile olaydan sonra kendi isteğiyle görüşmüş olması veya evde misafir varken cinsel saldırıya uğramış olduğu iddiası hayatın olağan gidişatına aykırıdır.²⁷

C. Yetkili Makamlara Bildirimde Geç Kalınması

Bildirimde geç kalınması hem olayın delillerini azaltmakta hem de mağdur beyanına olan güveni azaltmaktadır. Buna karşı görüşte olan kişiler ise genellikle cinsel saldırı suçunun mağduru olan kadınların olayın travmasını atlatacak hukuki haklarını kullanmayı düşünmesinin zaman alabileceğini ifade etmekte olsa da Yargıtay'ın genel kanaati şikâyetteki gecikmenin mağdur olduğunu iddia eden kişinin toplum nezdindeki itibarını zedelememek amacıyla sosyal konumundan ötürü yaptığı bir davranış olarak görmektedir.²⁸ Fakat tüm olaylarda aynı şekilde hareket edilmemiş somut olay adaletine uygun bir biçimde bazı durumlarda bildirimde geç kalmış olması haklı bir sebebe dayanıyorsa ve iddia diğer delillerle destekleniyorsa mahkûmiyet kararı verilmiştir.²⁹

D. Çelişki İçeren Beyanlar

Beyanların samimi ve tutarlı olması çok önemlidir. Soruşturma başladığı andan itibaren birbirine uygun makul ve mantıklı açıklamalar yapılması gerekmektedir. Aksi halde kişinin kendi kafasında kurgu oluşturduğu izlenimi oluşması muhtemeldir. Çocukların beyanlarına değinmek gerekirse genel görüş çocukların böyle bir konuda kolaylıkla yalan söylemeyeceği yönündedir.³⁰ Fakat bu genel kabul de çocuğun yaşına ve algı düzeyine göre değişmektedir. Gerçek hayatta çocukların yalan söylemesi genellikle annelerinin bir husumet nedeniyle eşlerine veya bir başkasına bu iftirayı atmasını öğütlemesi sebebiyle olmaktadır. Bu sebeple çocuğun ebeveynlerinin fail olduğu söylenen kişiyle husumeti olup olmadığı veya annenin eşyle boşanma sürecinde ise çocuğun velayetini rahatlıkla alabilmek amacıyla çocuğuna bu yönde bir telkinde bulunup bulunmadığının üzerinde dikkatle durulmalıdır.

²⁷ Bacaksız, Pınar / Bayzit, Tuğba: "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (Özel sayı), 2019, s. 397-398.

²⁸ Bacaksız / Bayzit, "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", s. 391.

²⁹ Bacaksız / Bayzit, "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", s. 391.

³⁰ Bacaksız / Bayzit, "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", s. 400.

E. Direnme ve Yardım Çağırma Olanığı Bulunan Mağdurun Bu Olanığı Tercih Edip Etmediği Meselesi

Mağdurun direnmemesi veya yardım istememesi suçun sübut bulmadığı yönünde bir karine olarak yorumlanamaz. Bazı olaylarda mağdur kişi failden ciddi anlamda korkması veya uyuşturucu, alkol etkisinde olması sebebiyle direnci kırılmış olabilir. Bunlar gibi geçerli bir sebebi olmadığı halde bu olanığın kullanılmaması mağdur açısından rızanın varlığının kabulünü gerektirebilecektir. 5. Ceza Dairesi bir kararında mağdurun olay esnasında cep telefonundan zor durumda olduğuna ilişkin mesajlar göndermesini suçun sübut bulduğuna ilişkin delillerden birisi olarak değerlendirmiştir.³¹

Bu deliller olayın oluşuyla ilgili delillerdir. Diğerleri ise beden muayenesi, vücuttan örnek alma, şüpheliden parmak izi alma gibi delillerdir. Beden muayenesi yapılması çok önemli olup failin mağdurun vücudu üzerinde bıraktığı delillerin kaybolmaması için olaydan sonra hızlı bir şekilde bu muayenenin yapılması büyük önem taşımaktadır. Moleküler ve genetik incelemenin yapılması çok önemli olup bu gibi fiziksel deliller bir anlamda beyan delillerin etkisini azaltır. Bu tespitlerin yapıp olay yerinde şüphelinin, mağdurun örneklerinin bulunup bulunmadığı konusu mutlaka araştırılmalıdır.

Soruşturma kapsamında öncelikli olarak sorulması gerekenler mağdur açısından olayın nerede ve ne zaman olduğu, eylemi kaç kişinin yaptığı, eylemin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği (cebir, tehdit, hile gibi), şüpheliyi tanıyıp tanımadığı, akrabalığı olup olmadığı, önceden cinsel ilişkide bulunup bulunmadığı ve bulunmuşsa ne şekilde en son ne zaman olduğu, şikayetçi olup olmadığı, beden muayenesi ile vücudundan örnek çıkarılmasına razı olup olmadığı hususlarıdır.³²

Faille sorulması gerekenler ise; mağdurla tanışıklığı olup olmadığı, akrabalık bağı veya hizmet ilişkisi bulunup bulunmadığıdır. Buradan sonra suçu işlediğini kabul ediyorsa mağdurun rızası olup olmadığı, fiilin şekli sorulmalıdır. Eğer reddediyorsa olay anında orada olmadığına ilişkin bir ispatı olup olmadığı sorulmalı ve başka delilleri varsa bunları ileri sürmesi istenmelidir.³³ Elbette ki şüpheden sanık yararlanır ilkesi uyarınca suçsuzluğunu ispatlamakla mükellef olmasa da suçlamadan daha çabuk kurtulması için şüphelinin delilleri de önemlidir.

³¹ Bacaksız / Bayzit, "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", s. 399.

³² Aslan, Ahmet: Cumhuriyet Savcısı ve Soruşturma, 7. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s. 413-414.

³³ Aslan, Cumhuriyet Savcısı ve Soruşturma, s. 416-417.

SONUÇ

Cinsel suçlar diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemiz açısından da hem ceza hukuku yönünden hem de toplumsal bağlamda önemli bir sorundur. Suçlu olduğu iddia edilen kişinin toplum nezdinde yargılanması söz konusu olduğundan soruşturma ve kovuşturmanın hızlı bir biçimde ilerlemesi gerekmektedir. Eğer kovuşturmaya yetecek deliller bulunamazsa 'lekelenmeme hakkı' çerçevesinde sanık sıfatının verilmemesi gerekmektedir. Eğer suçun işlendiği kanaati olursa bu durumda da mağdurun aynı travmayı tekrar tekrar yaşamasının önüne geçilmeli, defalarca aynı şeyi anlatmak zorunda bırakılmamalıdır. Öncelikle maddi delillere ağırlık verilmesi gerekmekte olup mağdurdan ve failden örnek alınması, beden muayenesi, moleküler ve genetik inceleme, failden parmak izi alınması, kamera kaydının tespiti yapılmalıdır. Beyan delillerde ise tutarlılık ve samimi anlatıma bakılarak hareket edilmelidir. Beyanların değerlendirilmesinde hayatın olağan akışına uygunluğu, faille mağdurun tanışıklığı, akrabalık bağı olup olmadığı, bildirim ilk ne zaman yapıldığı hususları maddi gerçeğe ulaşmada etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Ahmet: Cumhuriyet Savcısı ve Soruşturma, 7. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.
- Bacaksız, Pınar / Bayzit, Tuğba: "Yargıtay'ın Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İspat Yaklaşımı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (Özel sayı), 2019, s. 379-414.
- Canikoğlu Kırbas, Seher: "'Kadının Beyanı Esastır': Çok Bilinmeyenli Bir Denklem", Ankara Barosu Dergisi, (4), 2015, s. 229-253.
- Çakmut Yenerer, Özlem: "Cinsel Şiddet Mağduru Çocuk Kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Düzenlemelerine Genel Bakış", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 2016, s. 35-51.
- Korkusuz, Gülşah: "Cinsel Saldırı Suçu", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, LXXI(1), 2013, s. 815-854.
- Özen, Muharrem / Hafizoğulları, Zeki: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar, 4. Baskı, USA Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Şare, Ersin: "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlarda İlgilinin Rızası", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(2), 2019, s. 977-1023.
- Taştan, Mehmet: Cinsel Suçlarda İspat Sorunu ve Yargılama Usulü, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Yeldan, Ali / Taneri, Gökhan: Cinsel Suçlarda İspat ve Sübut, Karahan Kitabevi, Adana, 2017.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunundaki Rüşvet Suçunun Lafzı Üzerine Bir İnceleme (m.252, 253 ve 254)(*)

An Examination on the Legality of the Crime of Bribery in the Turkish Criminal Law No.5237 (art.252, 253 and 254)

Mehmet POYRAZ(**)

Öz:

Bütün disiplinlerde olduğu gibi “kanun yapmak” disiplini de bir metodoloji, ciddiyet ve özen gerektirmektedir. Bu nedenle genel, soyut ve kişilik dışı olan kanun metinleri ciddiyet ve titizlik gerektiren bir çalışma alanıdır. Bu ciddiyetin gösterilmemesi halinde ise yargısal sorunlar meydana gelmektedir. Bu çalışmamız ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) rüşvet suçunu düzenleyen m.252, 253 ve 254’teki madde düzenlemesinin lafzının anlamsal açıklığı ve kavramsal tutarlılığının genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Rüşvet, Yasama Organı, Kamu Görevlisi.

Abstract:

Like all disciplines, the discipline of “making laws” requires a methodology, seriousness and care. For this reason, law texts, which are general, abstract and impersonal, are a field of study that requires seriousness and meticulousness. If this seriousness is not applied, judicial problems arise. In this study, a general evaluation of the semantic clarity and conceptual consistency of articles 252, 253, and 254, which regulates the crime of bribery in the Turkish Penal Code No. 5237, have been made.

Keywords:

Bribery, Legislature, Public Official.

(*) Makale Hakem denetiminden geçmiştir.

Makalenin Editörlüğe Gönderildiği Tarih: 16.08.2021, Makalenin Kabul Tarihi: 31.08.2021.

(**) Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Uzman,
E-posta: mehmet.poyraz@yok.gov.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-9650-8885>.

I. GİRİŞ

Devletlerin egemenliklerinin göstergelerinden bir tanesini “kanun yapmak” oluşturmaktadır. Demokratik devletlerde “kanun yapmak” eylemi kaynağını milletten almaktadır. Millet kavramı halk kavramından daha geniş ve daha soyut bir anlama sahiptir. Genellikle millet, seçmiş olduğu temsilcileri vasıtasıyla iradesini kullanmakta bu irade kullanımının bir parçasını ise “kanun yapmak oluşturmaktadır. Milletin temsilcileri konumunda olan vekiller ise bu görevlerini temsil ettiklerinin hak ve menfaatine uygun olarak yapmaları gerekmektedir. Çünkü milletin yasama yetkisi çerçevesinde temsilcilerin esas görevi kanun yapmaktır.¹ Yasama yetkisinin genelliği çerçevesinde yasama organı dilediği konuda düzenleme yapabilmektedir. Ancak bu dilediği konuda yasa yapabilmesi dilediği şekilde yasa çıkarabileceği anlamı taşımamaktadır. Kanun yapımında belirli metodolojiler kullanılmalıdır. “Kanun ve “Yasa” kelimeleri Türk Dil Kurumuna göre aynı anlamda kullanılmaktadır.² Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre yasa, “Devletin yasama organları tarafından konulan ve uyulması gereken kurallar bütünü” şeklinde tanımlanmıştır. Yılmaz’a göre “kanun” ise “Yasama organı tarafından yazılı olarak ve bu ad altında çıkartılan genel, sürekli ve soyut hukuk kuralı” anlamını ifade etmektedir.³ Kanunlar kategorik olarak maddi kanunlar ve şekli kanunlar olarak ikiye ayrılabilir. Kanunun maddi anlamı devlet gücü tarafından yapılan objektif, soyut, genel ve kişisel olmayan hukuki işlemleri⁴ ifade ederken, kanunun şekli anlamı yasama organının kanunlaştırma sürecinin ürünü olan işlemleri⁵ ifade etmektedir. Atar maddi anlamda kanunu dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere iki kategoride değerlendirmekte geniş anlamda maddi kanunu kişisel nitelik taşımayan, soyut ve genel olan tüm hukuk kuralları olarak tarif etmekte, dar anlamda maddi kanunu yasama organı tarafından oluşturulan yürürlükten itibaren herkes için bağlayıcı sürekli, genel ve soyut işlemlerin tamamı olarak ifade etmektedir.⁶

Herkes için bağlayıcı olan ve yürürlükte kaldığı süre boyunca uyulması zorunlu hukuk kuralı olan kanunların yapımında özenli ve titiz bir yazım hassasiyeti gösterilmesi gerekmektedir. Kanun yapımında yapılacak en küçük hatanın uygulamada güçlülere sebep olacağı kaçınılmazdır. Ayrıca madde düzenlemesi kendi içerisinde tutarlı olmalıdır. Madde fıkralarının kavramsal tutarlılığı da olmalıdır.

¹ Gözler, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s. 76.

² <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 03.07.2021).

³ Yılmaz, Ejder: Hukuk Sözlüğü, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, 1996, s. 877.

⁴ Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Marifet Basımevi, İstanbul, 1952, s. 243.

⁵ Onar, s. 243.

⁶ Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, s. 198.

Bütün kelimeler bir nesneyi, bir durumu, bir olguyu açıklamak için kullanılmaktadır. Rüşvet kelimesi de yukarıda ifade edilen TCK'nın m.252'de madde başlığında, m.253 ve 254'te ise madde içeriğinde zikredilmektedir. Salt haliyle rüşvet kavramı güncel Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal ve para olarak sağlanan çıkar" şeklinde tanımlanmıştır.⁷ Tanıma göre, rüşvet için yasa dışı bir iş görme sonunda elde edilen çıkar bulunmalıdır. 5237 sayılı TCK, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Kanunun İkinci Kitabında suçları "Uluslararası Topluluğa Karşı Suçlar", "Kişilere Karşı Suçlar", "Topluma Karşı Suçlar" ve "Millete ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükümler" olmak üzere dört kısımda düzenlemiştir. Konumuz olan rüşvet suçu "Millete ve Devlete Karşı Suçlar" kısmının "Kamu İdaresinin Güvenirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar" başlığı altında m.252, 253 ve 254'te düzenlenmiştir. Kanun koyucu TCK m.252'de suç tipini, m.253'te tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirleri uygulanmasını ve m.254'te ise suçta etkin pişmanlık halini düzenlemiştir.

II. TCK m.252, 253 VE 254'ÜN LAFZİ ANALİZİ

5237 sayılı TCK m.37/1'e göre fail, "Suçun kanuni tanımında yer alan fiili birlikte gerçekleştiren kişilerden her biri, fail olarak sorumlu olur" şeklinde tanımlanmış, kanunun bu tanımında aranan şartlar fiilin gerçekleştirilmesini birlikte yapılmalı, ilave olarak TCK m.37/2 "Suçun işlenmesinde bir başkasını araç olarak kullanan kişi de fail olarak sorumlu tutulur." diyerek failin kapsamını genişletmiştir. Tanımda da görüleceği üzere fail birden fazla kişiden de oluşabilmektedir. Birden fazla kişi tarafından işlenen suçlar çok failli suçlar olduğu için rüşvet suçu da çok failli bir suç olarak kabul edilir.^{8,9} Buradaki çok faillik zorunlu bir sonuç olup suça iştirak olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir.

TCK'nın 252. maddesinin 6352 sayılı Kanunla değiştirilmeden önceki halinde 'rüşvet alma ve rüşvet verme' ifadeleri kullanılmış iken, anılan kanun değişikliği sonrasında bu ayırmadan vazgeçilerek 'menfaat sağlamak' ifadesi kullanılmıştır. 6352 sayılı Kanun değişikliği öncesi "menfaat" kavramı yerine "yarar" ifadesi kullanılmaktaydı. Menfaat rüşvet suçunun konusunu oluşturmaktadır. Menfaat TDK'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde "çıkart" olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Çıkar ise sözlükte "Dolaylı bir biçimde elde edilen kazanç, menfaat, yarar"

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

⁸ Özen, Mustafa: İrtikâp ve Rüşvet Suçları, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 187.

⁹ Zafer, Hamide: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 151.

¹⁰ <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2021).

şeklinde tanımlanmıştır.¹¹ 5237 sayılı TCK'nın 252. maddesinin birinci fıkrası "Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya aracilar vasıtasıyla, bir kamu görevlisine veya göstereceği bir başka kişiye **menfaat sağlayan.**" demek suretiyle rüşvet suçunun konusunun menfaat olduğu anlaşılmaktadır. Bir suçun konusunu suç konusu fiilin üzerinde gerçekleştirildiği kişi, eşya veya hayvandır.¹² Menfaat sağlamak ifadesine geçiş yapılması, almak veya vermek şeklinde elde edilemeyecek menfaatlerin de olabileceği düşünüldüğünde bu şekilde yapılan düzenleme yerinde olmuştur.¹³ Fakat 5237 sayılı TCK'nın "Etkin Pişmanlık" başlıklı 254. maddesi "Rüşvet alan kişinin, durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce, **rüşvet konusu şeyi soruşturmaya yetkili makamlara aynen teslim etmesi halinde**, hakkında rüşvet suçundan dolayı cezaya hükmolunmaz." hükmünü havidir. Kanun yazım sistematigi açısından rüşvet tanımında "menfaat" ibaresi kullanılırken etkin pişmanlık halinde rüşvet alanın aldığı menfaati aynen teslim koşulu ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır. Çünkü iadesi mümkün olmayan menfaatlerin de rüşvet konusu oluşturacağı tartışmasız bir gerçektir. İadesi mümkün olmayan yani konusu manevi menfaat olan rüşvet suçunda, etkin pişmanlık kurumunun nasıl uygulanacağı konusu, kanun koyucu tarafından eksik bırakılmıştır. Ayrıca kanun koyucu "resmi makamlarca öğrenme"nin şeklini belirsiz bırakmış, öğrenmenin yazılı/sözlü olacağı noktasında fikir ayrılığına sebep olmuştur.

5237 sayılı TCK'da rüşvet, 6352 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önce TCK. 252/3 "bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlanmasıdır." şeklinde tanımlanmıştı. Ancak söz konusu değişiklik sonrası bu tanım kanun metninden çıkartılmış ve yerine ceza sorumluluğunun hem maddi hem de manevi unsurları kanuna dahil edilmiştir.¹⁴ 6352 sayılı Kanun'un 87'nci maddesinde yapılan değişiklik sonrasında TCK m.252/1 "Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya aracilar vasıtasıyla, bir kamu görevlisine veya göstereceği bir başka kişiye menfaat sağlayan kişi, dört yıldan oniki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." şeklinde ve m.252/2 ise "Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya aracilar vasıtasıyla, kendisine veya göstereceği bir başka kişiye menfaat sağ-

¹¹ <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2021).

¹² Zafer, s. 159.

¹³ Karakurt Eren, Ahu: Türk Ceza Kanununda Rüşvet Suçu, Doktora Tezi, İzmir, 2016, s. 258.

¹⁴ Malkoç, İsmail: Yeni Türk Ceza Kanunu Uygulamasında Zimmet-İrtikâp-Rüşvet Suçları, Malkoç Yayınevi, Ankara, 2010, s. 553.

layan kamu görevlisi de birinci fıkrada belirtilen ceza ile cezalandırılır.” şeklinde düzenlenmiştir. Yapılan bu değişiklikle birlikte “görev gereklerine aykırı davranma” şartı kaldırılarak “görevin ifası ile ilgili” kriteri getirilmiştir.¹⁵ Yapılan bu değişiklik rüşvet suçunun kapsamını genişletmiştir. Kanaatimizce “görevin ifasıyla ilgili” kavramının belirlenmesinde kamu görevlisine mevzuatın belirlediği görev tanımına bakılarak karar verilmesi gerekmektedir. Ancak “görevinin ifasıyla ilgili” kavramının sınırı kanun koyucu tarafından belirlenmeliydi. Bu belirlemenin yapılmamış olması uygulamada tereddütlere sebep olmaktadır.

5237 sayılı TCK m.252/7 rüşvet suçu açısından cezanın artırılması gereken nitelikli halini “Rüşvet alan veya talebinde bulunan ya da bu konuda anlaşmaya varan kişinin; yargı görevi yapan, hakem, bilirkişi, noter veya yeminli mali müşavir olması halinde, verilecek ceza üçte birden yarısına kadar artırılır.” şeklinde düzenlemiştir. TCK m.252/7’de nitelikli hal oluşturacak kişilerden, rüşvet alanının hakem veya bilirkişi olması halinde kamu idaresinin güvenilirliğini, saygınlığını, itibarını sarsılırken, rüşvet alanın cumhurbaşkanı, bakan, milletvekili, vali, kaymakam olmasında nitelikli halin uygulanmayacak olması kanaatimizce yeterli bir düzenleme olmamıştır. Kanun koyucunun saymış olduğu sığara sahip kamu görevlilerinin kapsamının genişletmesi gerektiği kanaatindeyiz. İlave olarak bu fıkra ceza artırımı sebebi olarak rüşvet verenler açısından kabul edilmemiştir. Yani rüşvet veren veya rüşvet suçuna iştirak eden yargı görevi yapan, hakem, bilirkişi, noter veya yeminli mali müşavir olması durumunda ceza artırımı yapılmayacaktır.¹⁶ Kanaatimizce aynı sıfata taşıyan kişilerin rüşvet vermesi ve rüşvet suçuna bir şekilde iştirak etmesi durumu da suçun nitelikli hali olarak düzenlenmeliydi.

Ayrıca diğer konu ise maddenin ifade ettiği “yargı görevi yapan” kişiler yargısal görev esnasında rüşvet suçunu işlediklerinde nitelikli halin uygulanması gerektiği anlaşılıyor olmasına rağmen örnek olarak bakanlık kadrosunda danışmanlık yapan hâkimin rüşvet suçunu işlemesi halinde yargısal görev icra etmediği için rüşvet suçunun TCK m.252/7 nitelikli halin uygulanıp uygulanmayacağı belirsizdir.¹⁷ Madde düzenlemesinde kanun koyucunun anlamda netlik sağlayamadığı kanaatindeyiz. Çünkü “yargı görevi yapan” kişi veya kişilerin yargısal faaliyet yapması gerekip gerekmediği belirsiz kalmıştır.

¹⁵ Koca, Mahmut: Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunda Düzenlenen Suçlar ve Kabahatler. “Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesi Kanunu”, Gazi Üniversitesi TÜRK-CEMER, Ankara, 2012, s. 353.

¹⁶ Koca, s. 358.

¹⁷ Meran, Necati: İhaleye Fesat Karıştırma ve Edimin İfasına Fesat Karıştırma Suçları, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2014, s. 142.

TCK'nın "Etkin pişmanlık" başlıklı m.254¹⁸ rüşvet suçunda "Etkin Pişmanlık" haline ilişkin hükümler içermektedir.

Rüşvet suçu ve diğer suçlar açısından pişmanlık duyma, suç yolundan dönme pişmanlık duymaya dayanmalıdır. Aksi takdirde rüşvet alan rüşvet anlaşmasına konu işi yapmaması nedeniyle yetkili makamların haberdar edilmesi halinde etkin pişmanlık oluşmayacaktır.¹⁹ Ancak madde düzenlemesini incelediğimizde rüşvet alan kişinin etkin pişmanlığında "pişmanlık duyarak" ifadesinin kullanılmadığı bu durumun da sanki rüşvet alanlar açısından "pişmanlık duyma" şartının olmadığı şeklinde yoruma açık olduğu görülmektedir. Yani m.254/2,3'te yer alan "pişmanlık duyarak" ifadesi m.254/1'de de yer almamıştır. Bir görüşe göre "pişmanlık duyma" ölçütü rüşvet alan açısından da madde etkin pişmanlığı düzenlediği için aldığı menfaati iade ederken "pişmanlık" duygusu taşıması gerektiği yönündedir.²⁰ Bir diğer görüşe göre ise madde başlığı metne dahil olmadığı için ve kanunilik ilkesi uyarınca rüşvet alanın pişmanlık duyması şartı aranmayacaktır.²¹ Pişmanlıktan neyin anlaşılması gerektiğine ilişkin olarak bir görüşe göre failin zaten suçu yetkili makamlara haber vermesi onun pişman olduğunu gösterecektir.²² Diğer görüşe göre ise pişmanlık failin kendi iradesi ile içsel pişmanlığı olmalı yani dış etkilerden bağımsız olarak korkutma gibi dışsal yönlendirmeler olmamalıdır.²³ Kanaatimizce doktrindeki görüşlere ilave olarak belirtilmelidir ki, kanun koyucunun amacının tahminini yapmak yerine kanun yapımında özen ve terim birliğinin sağlanması gerektiği için rüşvet alanlar açısından da m.254/1'de de "pişmanlık duyarak" ifadesinin kullanılması gerekliydi. Bu eksiklik kanunun uygulanması açısından sorunlara sebep olmasının yanında kanun maddesinin kavram birliğini de bozmuş durumdadır.

¹⁸ "(Değişik: 2/7/2012-6352/88 md.) Rüşvet alan kişinin, durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce, rüşvet konusu şeyi soruşturmaya yetkili makamlara aynen teslim etmesi halinde, hakkında rüşvet suçundan dolayı cezaya hükümlenmez. Rüşvet alma konusunda başkasıyla anlaşan kamu görevlisinin durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce durumu yetkili makamlara haber vermesi halinde de hakkında bu suçtan dolayı cezaya hükümlenmez. (2) (Değişik: 2/7/2012-6352/88 md.) Rüşvet veren veya bu konuda kamu görevlisiyle anlaşmaya varan kişinin, durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce, pişmanlık duyarak durumdan yetkili makamları haberdar etmesi halinde, hakkında rüşvet suçundan dolayı cezaya hükümlenmez. (3) (Değişik: 2/7/2012-6352/88 md.) Rüşvet suçuna iştirak eden diğer kişilerin, durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce, pişmanlık duyarak durumdan yetkili makamları haberdar etmesi halinde, hakkında bu suçtan dolayı cezaya hükümlenmez. (4) (EK: 26/6/2009 - 5918/4 md.) Bu madde hükümleri, yabancı kamu görevlilerine rüşvet veren kişilere uygulanmaz."

¹⁹ Küçükkince, Alptekin: Rüşvet Suçu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 132.

²⁰ Tezcan, Durmuş / Mustafa Ruhan Erdem / Murat Önok: 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununa Göre Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 10. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 892.

²¹ Karakurt Eren, s. 369-370.

²² Baytemir, Erdal: "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Kapsamında Rüşvet Suçu", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara, 2010, S. 88, s. 386.

²³ Erem, Faruk: Türk Ceza Kanunu Şerhi Özel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 1343.

İlave olarak ise TCK m.254/1’de “haber vermesi” ifadesi kullanılmışken ikinci fıkrada “haberdar etmesi” ifadesi kullanılmıştır. Bu farklılıkta kanun koyucunun ifade etmek istediği anlamda farklılığının olmadığını ancak kanun yapımında özensizlik ve dikkatsizlik gösterdiğini düşünmekteyiz. Bu dikkat ve özensizlik kanun maddesinin kavramsal bütünlüğünü bozmuştur.

Madde sağlanan menfaatin iadesi şartını getirmiş olduğu için anlaşma konusu işin yapılmış olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır.²⁴ İade madde düzenlemesi uyarınca rüşvet verene olmayıp soruşturmaya yetkili makamlara olmalıdır. Öğretide bir görüşe göre menfaatin iade edileceği yetkili makamlar Cumhuriyet savcılıkları, kolluk ve ihbar yapılabilecek makamlar olabilecektir.²⁵ Menfaatin teslim edileceği makama ilişkin diğer bir görüşe göre sadece adli soruşturmaya yetkili makamlar olacaktır.²⁶ Doktrindeki bu görüşlere ilave olarak belirtilmelidir ki, kanaatimizce kanun koyucu soruşturmaya yetkili makamları açık olarak belirlemeliydi.

Madde haberdar edilecek makamı ifade ederken “yetkili makam” ifadesini kullanmıştır. Özgenç “yetkili makam”ı geniş yorumlamakta bundan, hem adli hem de idari makamların anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁷ Ancak “yetkili makamlar” ifadesinden “adli soruşturma yapmaya yetkili makamlar”ın anlaşılması gerektiğini ifade eden yazar da bulunmaktadır.²⁸ Yargıtay’ın da aynı görüşte olduğu kararı²⁹ “Rüşvet veren hükümlünün soruşturma başlamadan önce durumdan haberdar ettiği emniyet tarafından düzenlenen 22.11.1999 tarihli müracaat tutanağı içeriği ile sabit olduğundan, hakkında 5237 sayılı TCK’nın 254/2. maddesi uyarınca etkin pişmanlık hükmünün uygulanması gerektiğinin gözetilmemesi kanuna aykırıdır.” şeklindedir. Bir diğer görüşe göre ise yetkili makamlar valilik, kaymakamlık, emniyet müdürlükleri ve savcılıklardır.³⁰ Görüldüğü üzere “haberdar edilecek” veya “haber verilecek” makamların neler olduğu kanun koyucu tarafından düzenlenmeliydi. Kanun koyucu tarafından bu belirlemenin yapılmamış olmasının kanun hükmünün uygulanması aşamasında belirsizliklere yol açtığı kanaatine sahibiz.

²⁴ Özgenç, İzzet: İrtikâp ve Rüşvet Suçları, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2012, s. 107.

²⁵ Gökcan, Hasan Tahsin: Görevi Kötüye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikâp, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 571.

²⁶ Küçükünce, s. 129.

²⁷ Özgenç, İrtikâp ve Rüşvet Suçları, s. 107.

²⁸ Tezcan / Erdem / Önok, Ceza Özel Hukuku, 2014, s. 959-960.

²⁹ Yargıtay 5. CD’nin 03.07.2006 tarihli, 3438/6306 sayılı kararını aktaran, Gündüz, Remzi / Gültaş, Veyssel: Türk Ceza Kanunu Özel Hükümler, Bilge Yayınevi, Ankara, 2009, s. 1192.

³⁰ Soyaslan, Doğan: Ceza Hukuku Özel Hükümler, 10. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2014, s. 760.

Diğer bir husus ise “rüşvet konusu şeyi soruşturmaya yetkili makamlara aynen teslim etmesi” meselesine ilişkin olup aynen iadenin mümkün olmadığı durumlarda parasal karşılığı olan değerlerin parasal değerinin iade edilmesi halinde de aynen teslim olarak kabul edilmesi gerektiğidir.³¹ Ancak edindiği menfaati iade etmeyi taahhüt etmesi veya güvence vermesi etkin pişmanlık için yeterli olmayacaktır.³² Kanaatimizce, kanun koyucu “aynen teslim” şartını “aynen teslim veya parasal karşılığının iadesi” şeklinde düzenlemeliydi.

Rüşvet suçuna iştirak eden diğer kişilerin suç resmi makamlar tarafından öğrenilmeden yetkili makamların haberdar etmesi yeterli olup “sağlanan menfaatin teslimi” şartı aranmamıştır. Bu husus rüşvet konusu menfaatin iştirak edenler arasında paylaşılması ihtimali dolayısıyla doktrinde eleştirilmektedir.³³ Suça iştirak edenlerin birden fazla olması durumunda TCK m.40/1 “Suça iştirak için kasten ve hukuka aykırı işlenmiş bir fiilin varlığı yeterlidir. Suçun işlenişine iştirak eden her kişi, diğerinin cezalandırılmasını önleyen kişisel nedenler göz önünde bulundurulmaksızın kendi kusurlu fiiline göre cezalandırılır.” hükmü doğrultusunda kişisel cezasızlık sebebi olan etkin pişmanlık sadece pişman olan açısından uygulanacaktır.³⁴ Etkin pişmanlıktan yararlanmaya rüşvet alan ve rüşvet verene ilave olarak iştirak edenler de dahil edilerek şahsi cezasızlık nedeninden yararlananlar genişletilmiştir.³⁵ Etkin pişmanlık hükümünden yararlanmak için rüşvet suçunun taraflarının tamamının aynı anda yetkili makamı haberdar etmesi halinde herkes etkin pişmanlıktan yararlanacaktır.³⁶ Kanun koyucunun rüşvet suçuna iştirak eden diğer kişilerin suç resmi makamlar tarafından öğrenilmeden yetkili makamları haberdar etmesini yeterli görmesi “sağlanan menfaatin teslimi” şartını aramaması kanaatimizce de isabetsiz olmuştur. Aynı suçun failleri konumunda olan iştirakçiler için de “sağlanan menfaatin teslimi” şartını aranmalıydı.

5237 sayılı TCK m.35’e göre “Kişi, işlemeyi kastettiği bir suçu elverişli hareketlerle doğrudan doğruya icraya başlayıp da elinde olmayan nedenlerle tamamlayamaz ise teşebbüsten dolayı sorumlu tutulur.” şeklinde düzenleme yapılarak tamamlanmamış bir suçun teşebbüs sorumluluğu düzenlenmektedir. Kanunda düzenlenişi itibariyle rüşvet suçu teşebbüs suçudur.³⁷ Doktrin-

³¹ Soyaslan, s. 760.

³² Erem, s. 1343.

³³ Baytemir, s. 386; Küçükince, s. 135.

³⁴ Küçükince, s. 136.

³⁵ Artuk, Mehmet Emin /Gökçen, Ahmet / Yenidünya, A. Caner: Ceza Hukuku Özel Hükümler, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014, s. 977.

³⁶ Toroslu, Nevzat: Ceza Hukuku Özel Kısım, 9. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 307.

³⁷ Özgenç, s. 91.

de teşebbüs, cezalandırılabilirliği genişleten bir hal olarak kabul edilmektedir. Teşebbüsten söz edilebilmesi için öncelikle suçun tamamlanmamış olması, failin suçun icra hareketlerine başlamış olması ve bu icra hareketlerinin suçu gerçekleştirmek için elverişli olması gerekmektedir.³⁸ Maddenin ikinci fıkrası ise “Suça teşebbüs halinde fail, meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığına göre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine onüç yıldan yirmi yıla kadar, müebbet hapis cezası yerine dokuz yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Diğer hallerde verilecek cezanın dörtte birinden dörtte üçüne kadar indirilir.” teşebbüs halinde ceza indiriminin nasıl yapılacağı düzenlenmiştir. Maddeden anlaşılacağı üzere teşebbüs sorumluluğu için kasıtlı bir suçun olması ve suçun tamamlanamamasının elde olmayan sebeplerden kaynaklanması gerekmektedir. TCK m.252/3 “Rüşvet konusunda anlaşmaya varılması halinde, suç tamamlanmış gibi cezaya hükümlenir.” şeklinde ifade edilerek rüşvet konusunda anlaşmaya varmak, suçu tamamlamış gibi cezaya hükmedilebilmenin bir sebebi olarak belirlemiştir. Madde düzenlemesinden de anlaşılacağı üzere rüşvet suçunun tamamlanması için anlaşmaya varılmış olması yeterli değildir. Rüşvet suçuna özgü özel bir teşebbüs hali TCK m.252/4’ün “Kamu görevlisinin rüşvet talebinde bulunması ve fakat bunun kişi tarafından kabul edilmemesi ya da kişinin kamu görevlisine menfaat temini konusunda teklif veya vaatte bulunması ve fakat bunun kamu görevlisi tarafından kabul edilmemesi hâllerinde fail hakkında, birinci ve ikinci fıkra hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında indirilir.” hükmü 6352 sayılı kanun değişikliği ile eklenmiştir. Maddenin düzenlediği bu halde rüşvet teklif eden kişi açısından rüşvet suçuna teşebbüs olacak aynı şekilde rüşvet talebinde bulunan kamu görevlisi de rüşvet suçuna teşebbüs etmiş olacaktır.³⁹ TCK m.252/4’teki rüşvet suçuna teşebbüs şartlar oluştuğu takdirde ceza indiriminde TCK m.35 yerine TCK m.252/4 uygulanacaktır. Kanun koyucunun rüşvet suçu açısından bu şekilde özel teşebbüs halini düzenlemiş olmasının izlenen suç siyaseti gereği rüşvet suçuna gösterdiği önemden kaynaklandığını düşünmekteyiz ve düzenleme kanaatimizce faydalı olmuştur. Fakat TCK m.252/4’ün kanun koyucu tarafından bağımsız suç normu olarak belirlendiğini ve özel teşebbüs olarak değerlendirilemeyeceğini savunan yazarlar da bulunmaktadır.⁴⁰

³⁸ Aksoy İpekçioğlu, Pervin, Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 46.

³⁹ Özgenç, s. 96.

⁴⁰ Hafizoğulları, Zeki / Özen, Muharrem: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Millete ve Devlete Karşı Suçlar, USA Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 65.

III. SONUÇ

Rüşvet suçu, rüşvet alan ve rüşvet veren sıfatlarına sahip en az iki tarafın olmasının zorunlu olduğu çok failli bir suçtur. 5237 sayılı TCK'nın 252. maddesinde rüşvet *"bir kamu görevlisinin, görevinin gereklerine aykırı olarak bir işi yapması veya yapmaması için kişiyle vardığı anlaşma çerçevesinde bir yarar sağlaması"* şeklinde tanımlanmıştır. 2/7/2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanun değişikliği ile bu tanım terk edilmiştir. Hülasa kanun koyucu *"görevin ifası ile ilgili"* şartını rüşvet suçu açısından yeterli görerek *"görev gereklerine aykırı davranma"* kriterinin gerekliliğinden vazgeçmiştir. *"Görevin ifasıyla ilgili"* kavramı *"görev gereklerine aykırı davranma"* kavramına nazaran daha geniş olup bu durum da rüşvet suçunun konusunu genişletmiştir. Kanun koyucunun *"görevin ifasıyla ilgili"* kavramını tercih etmesi rüşvet suçunun doğası gereği kanaatimizce uygun olmuştur.

Mülga 765 sayılı TCK m.212 "Rüşvet alma" suçunu m.213 ise "Rüşvet verme" suçunu düzenlemekteydi. 5237 sayılı TCK ile bu ayrı tanımlama terk edilerek "Rüşvet" hem rüşvet alan hem de rüşvet veren açısından tek bir suç olarak düzenlenmiştir. Rüşvet veren açısından özgü faillik söz konusu olmamaktadır. Rüşvet alan ve rüşvet verenin aynı suçun failleri olduğu düşünüldüğünde kanun koyucunun "rüşvet alma" ve "rüşvet verme" suçlarını tek bir suç tipi olan "rüşvet" başlığı altında toplamış olması kavram birliği açısından kanaatimizce uygun olmuştur.

Kanun koyucu rüşvet anlaşmasına konu menfaatin tanımını yapmadığı için nelerin rüşvet anlaşmasına konu olabileceği belirsizdir. Menfaatin maddi menfaat olması gerektiği 5237 sayılı TCK m.254'teki *"Rüşvet alan kişinin, durum resmi makamlarca öğrenilmeden önce, rüşvet konusu şeyi soruşturmaya yetkili makamlara aynen teslim etmesi halinde, hakkında rüşvet suçundan ceza-ya hükümlenmez"* hükmünün lafzından çıkarılabilir. Çünkü cinsel tatmin gibi manevi menfaatlerin aynen iadesi mümkün değildir. Fakat bizim kanaatimize göre kamu görevlisini göreviyle ilgili iş, işlem veya eylem yapmaya iten manevi menfaatler de rüşvet suçunu konusunu oluşturabilecektir. Her somut olayın özelliğine göre karar verilmelidir. Kanun koyucunun "aynen teslim" şartlı etkin pişmanlık düzenlemesi kanaatimizce rüşvet suçunun kapsamını daraltmıştır.

Rüşvet suçuna teşebbüs TCK m.252/3/4'te özel olarak düzenlenmiş olup bu fıkralar kapsamında rüşvet suçuna teşebbüs olduğu takdirde TCK m.35'in *"... meydana gelen zarar ve tehlikenin ağırlığına göre... Diğer hallerde verilecek*

cezanın dörtte birinden dörtte üçüne kadar indirilir.” şeklindeki genel hükümleri uygulanmayacaktır. TCK m.252/4’te “... birinci ve ikinci fıkra hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında indirilir.” hükmü ile teşebbüs halinde indirim miktarının belirlenmesinde hâkime takdir hakkı bırakılmamıştır. Rüşvet suçuna teşebbüs halinde hâkime genel hükümlerdeki takdiri indirim oranının uygulanmamış olması kanunda rüşvet suçuna özgü teşebbüs halinin düzenlenmiş olması kanaatimize göre uygundur. Çünkü rüşvet suçunun öneminden dolayı caydırıcı cezai kurallar uygulanması doğal bir beklenti olacaktır. Kanun koyucu rüşvet suçu açısından etkin pişmanlık kurumunu rüşvet alan, rüşvet veren ve suça iştirak edenler açısından özel olarak TCK m.254’te düzenlemiş ancak m.254/4’teki “Bu madde hükümleri, yabancı kamu görevlilerine rüşvet veren kişilere uygulanmaz.” hükmü ile yabancı kamu görevlisine rüşvet verenler açısından etkin pişmanlık kurumunun uygulanmayacağı istisnasını getirmiştir. Kanun koyucunun “yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesi halini” etkin pişmanlık kurumundan istisna tutmasını izlenen suç siyaseti gereği millî güvenlik açısından uygun bulmaktayız.

Etkin pişmanlık açısından 6352 sayılı Kanun değişikliği ile birlikte rüşvet suçunda pişmanlığın zamanı bakımından değişiklik yapılmış olup “soruşturmaya başlanmadan önce” ifadesi terk edilerek “durum resmi makamlardan öğrenilmeden önce” ifadesine geçiş yapılmıştır. Bu değişiklik rüşvet suçunda etkin pişmanlık kurumunun uygulanabilirlik kabiliyetini daraltmıştır. Ayrıca durumun resmî makamlarca öğrenilmiş olması durumu da netlikten uzaktır. Çünkü resmî makamlarca öğrenilmeden yazılı bir bildirimle mi öğrenmenin kast edildiği yoksa sözel olarak öğrenmenin de mi yeterli olduğu sorusunun cevabı kanun koyucu tarafından cevaplandırılmamıştır. Kanun koyucunun bu hususa açıklık getirmemiş olması uygulamada karışıklıklara sebep olacak ayrıca “etkin pişmanlık” kurumunun uygulanmasında tereddütlere sebep olacaktır.

Sonuç olarak rüşvet suçu özelinde kanun koyucunun madde düzenlemesini yaparken özensiz davrandığını düşünmekteyiz. Bu dikkat ve özenin gösterilmiş olsaydı uygulamada meydana gelen farklılıklar ortadan kalkacaktı. Bununla birlikte kanun hükmünü uygulayanlar açısından tereddüt durumları oluşmayacak ve istikrarlı uygulamalar oluşacaktı.

KAYNAKÇA

- Artuk, Mehmet Emin /Gökçen, Ahmet / Yenidünya, A. Caner: Ceza Hukuku Özel Hükümler, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2014.
- Atsoy İpekçioğlu, Pervin: Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 11. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017.
- Baytemir, Erdal: "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Kapsamında Rüşvet Suçu", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ankara, 2010, S. 88, s. 386.
- Erem, Faruk: Türk Ceza Kanunu Şerhi Özel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1993.
- Gökcan, Hasan Tahsin: Görevi Kötüye Kullanma, Zimmet, Banka Zimmeti, İrtikap, Rüşvet Suçları ve Kamu İdaresine Karşı İşlenen Suçlar, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.
- Gözler, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 2. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011.
- Gündüz, Remzi / Gültaş, Veysel: Türk Ceza Kanunu Özel Hükümler, Bilge Yayınevi, Ankara, 2009.
- Hafizoğulları, Zeki / Özen, Muharrem: Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Millete ve Devlete Karşı Suçlar, USA Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Karakurt Eren, Ahu: Türk Ceza Kanununda Rüşvet Suçu, Doktora Tezi, İzmir, 2016.
- Koca, Mahmut: Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunda Düzenlenen Suçlar ve Kabahatler. "Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesi Kanunu", Gazi Üniversitesi TÜRK-CE-MER, Ankara, 2012.
- Küçükince, Alptekin: Rüşvet Suçu, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.
- Malkoç, İsmail: Yeni Türk Ceza Kanunu Uygulamasında Zimmet-İrtikâp-Rüşvet Suçları, Malkoç Yayınevi, Ankara, 2010.
- Meran, Necati: İhaleye Fesat Karıştırma ve Edimin İfasına Fesat Karıştırma Suçları, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2014.
- Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, Marifet Basımevi, İstanbul, 1952.
- Özen, Mustafa: İrtikâp ve Rüşvet Suçları, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.
- Özgenç, İzzet: İrtikâp ve Rüşvet Suçları, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2012.
- Soyaslan, Doğan: Ceza Hukuku Özel Hükümler, 10. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2014.
- Tezcan, Durmuş / Mustafa Ruhan Erdem / Murat Önok: 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununa Göre Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, 10. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2013.
- Toroslu, Nevzat: Ceza Hukuku Özel Kısım, 9. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- Yılmaz, Ejder: Hukuk Sözlüğü, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, 1996.
- Zafer, Hamide: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 5. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2015.

İnternet Kaynakları:

<https://sozluk.gov.tr/>